

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ'NİN FIKHİ YÖNÜ
VE FETVALARININ TETKİKİ**

ABDULVAHİT YIKILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ORHAN ÇEKER**

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDULVAHİT YIKILMAZ
	Numarası	098106041013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
	Tezin Adı	ŞEYH FETHULLAH EL-VERKÂNİSİ'NİN FIKHİ YÖNÜ VE FETVALARININ TETKİKİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin Fıkhi Yönü ve Fetvalarının Tetkiki” başlıklı bu çalışma 02/11/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	PROF. DR.	ORHAN ÇEKER	
2	DOÇ. DR.	MURAT ŞİMŞEK	
3	DR. ÖĞR. ÜY.	HÜSEYİN ÇELİKER	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDULVAHİT YIKILMAZ		
	Numarası	098106041013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ'NİN FIKHÎ YÖNÜ VE FETVALARININ TETKİKİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdulahit YIKILMAZ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDULVAHİT YIKILMAZ		
	Numarası	098106041013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ORHAN ÇEKER		
Tezin Adı	ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ'NİN FIKHÎ YÖNÜ VE FETVALARININ TETKİKİ			

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, yaşadığı dönemde ilmi ile -özellikle fıkıh alanında- temayüz etmiş, bunun yanında tasavvuf/tarikat alanında da ciddi çalışmaları olmuş ve sadece yaşadığı çevrede değil İslam âleminin birçok bölgesinde tanınmış bir şahsiyettir. Buna rağmen bu güne kadar onunla ilgili bir akademik çalışma yapılmamıştır. Sadece hayatı ile ilgili kısa bilgilere yer veren bazı çalışmalar olmuştur.

Bu çalışmamızın amacı, Verkânîsî'nin hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili bilgileri bir araya getirmek, yakın tarihte yaşamış olan bu önemli şahsiyetin tanınmasını sağlamak ve konu ile ilgilenen araştırmacılara katkı sağlamaktır.

Bu çalışmada Verkânîsî'nin kısa hayatı, ilmî kişiliği ve yazılı olarak elimize ulaşabilen fetvâları üzerinde durulmuştur.

Bu tezi hazırlarken metot olarak önce Verkânîsî'nin hayatını ve ilmî kişiliğini kısaca verdikten sonra çeşitli yerlere/kişilere göndermiş olduğu mektuplardan oluşan fetvâlarını Fıkıh konularına göre tasnif edip tetkik etmeye çalıştık.

Bu kısa çalışma bir nebze de olsa Verkânîsî'yi tanımanın önemini ortaya çıkarmıştır. Önemli dönemlerde bir âlimin siyasi duruşu, Fikhî meselelere verdiği önem, bir Müslüman'ın yaşantısında Sünnet'e tabi olma ve bid'atlerden uzak durma konularında Verkânîsî, günümüz için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Fethullah, Verkânîsî, Medrese, Fetvâ.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ABDULVAHİT YIKILMAZ		
	Student Number	098106041013		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES / ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. ORHAN ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	IN TERMS OF FIQH SHEIKH AL VERKANISI'S POINT OF VIEW AND THE ANALYSIS OF HIS FATWAS			

Sheikh Fethullah al-Verkânîsî was distinguished in many areas of the Islamic world, not only in his environment, but also in mysticism / sect. Despite this, an academy study has not been done from past to present. But there have been some studies that have only brief information about his life.

The aim of this study is to collect the information about Verkânisi's life and his scientific personality, to enable the cognition of this important person who lived in recent history and to contribute to searchers who are interested in the subject.

In this study, short life, scientific personality of Verkânîsî and his fatwas which can reach us in writing have been emphasized.

As a method of preparing this thesis, we first tried to sort and test the fatwa which consisted of letters which he sent to various places / people after giving brief information about Verkanisi's life and his scientific personality.

To some extent; this short study revealed the importance of recognizing Verkânîsî. Political attitude of a scholar in significant periods, his emphasis on islamic laws, (Fıqh), in life of a Muslim, Verkânîsî is an important example of present- day in terms of being subject to Sunna and staying away from the bi'dats.

Keywords: Sheikh Fethullah, Verkânîsî, Madrasah, fatwa.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	ix

GİRİŞ

Tezin Konusu ve Alanı.....	1
Tezin Metodu ve Sınırları.....	1
Tezin Kaynakları ve Değerlendirilmesi.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ

1.1. HAYATI	6
1.1.1. Nesebi ve Kimliği	6
1.1.2. Doğumu ve Yetiştirilmesi	7
1.1.3. Evliliği ve Çocukları	7
1.1.4. Vefâtı	9
1.1.5. Yaşadığı Çevre	12
1.2. İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	14
1.2.1. Tahsil Hayatı	16
1.2.2. Hocaları	16
1.2.3. Müderrisliği	17
1.2.4. Talebeleri.....	18
1.3. ESERLERİ	19
1.3.1. Mektûbât.....	19
1.3.2. Risâletü'l-Küfri ve'l-Kebâir.....	19
1.3.3. Menâsiku'l-Hacci ve'l-Umre	23
1.3.4. Dururu'l-Fethiyye fi'l-Avâmili'n-Nahviyye	25

1.3.5. Akîdetu'l-Îmân.....	25
1.3.6. Risâletün fî Adâbi't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye.....	26
1.4. TASAVVUFÎ YÖNÜ.....	26
1.4.1. Tasavvufa Yönelişi.....	26
1.4.2. Tarikata İntisabı.....	27
1.4.3. Halifeleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ'NİN FETVÂLARI

2.1. İBADET.....	31
2.1.1. Pusula İle Kible Yönünü Tayin Etmenin Hükümü.....	31
2.1.2. Yatsı Namazının Vakti.....	33
2.1.3. Namazlardan Sonra Salavât Getirmenin Hükümü.....	36
2.1.4. Farz Namazlarından Önce Tesbihâtın Hükümü.....	40
2.1.5. Sabah ve Akşam Namazlarından Sonra “Allahumme edhilna'l-Cennete” Duasını Yapmanın Hükümü.....	42
2.1.6. Terâvîh Namazının Selamları Arasında Salavât Getirmenin Hükümü.....	49
2.1.7. Namaz Tesbihâtının Zamanı.....	50
2.1.8. Cuma Günü Öğle Namazının İadesi.....	52
2.1.9. Zekât İle İlgili Bazı Meseleler.....	57
2.2. AİLE HAYATI.....	66
2.2.1. Talâktaki (ط) Harfini (ت) İle Telaffuz Etmenin Hükümü.....	66
2.2.2. “Üç Talâk, Seni Boşadım” Cümlesi İle Boşamanın Hükümü.....	71
2.3. TAZMİNAT HUKUKU İLE İLGİLİ FETVÂLARI.....	73
2.3.1. Hayvanın Telef Ettiği Malın Tazmini.....	73
2.3.2. Zararsız Olduğu Bilinen Bir Hayvanın Telef Ettiği Malın Tazmini.....	75
2.3.3. Başka Bir Hayvan Tarafından Öldürülen Hayvanın Tazmini.....	77
2.4. ÇEŞİTLİ KONULARLA İLGİLİ DİĞER FETVÂLARI.....	78
2.4.1. Sigaranın Hükümü.....	78
2.4.1. Bismelenin Sünnet Olduğu Yerler.....	80
2.4.2. Emr-ı bi'l-Ma'rûf ve Nehy-ı ani'l-Münkerin Hükümü.....	81
2.4.3. İmam Rabbânî'nin Bid'at Konusundaki Görüşü.....	83
2.4.4. Şer'î Konularda Kaynak Eserlerden Alıntı Yapmanın Hükümü ve Şartları.....	85

2.4.5. İskat ve Devir.....	88
2.4.6. Hatim ve Tehlillerin Ücretle Okunması	91
2.4.6. Tecvidin Hükümü.....	94
SONUÇ.....	96
BİBLİYOGRAFYA	99

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
- b. : Bin (oğlu)
- bkz. : Bakınız
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
- h. : Hicrî
- m. : Miladî
- nşr. : Neşreden
- r.a. : Radiyallahu anh/anhâ/anhüm
- s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
- thk : Tahkik eden
- tz. : Tarihsiz
- v. : Vefat tarihi

ÖNSÖZ

Fetvâ verme işlemi İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar arasında bir ihtiyaç olarak kendini göstermiştir. Bu husus, İslâm hukukunun tedvînine, İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine paralel olarak kurumlaşmış, fıkıh literatüründe ayrı bölümler halinde yer almış ve konuyla ilgili müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde fetvâ müessesesi ayrıntılı ve sistematik bir şekilde incelenmiş, şartları, hükümleri ve cevap verdiği ihtiyaçlar belirlenmeye çalışılmış, bu kuruma ilişkin pek çok aslî ve fer'î mesele incelenmiştir. Uzun bir süreç içerisinde oluşan bu literatürde fetvâyı verenlerin gruplandırılması, fetvâyı kimlerin verebileceği, ictihadın bölünüp bölünmeyeceği hususları, fetvânın kapsamı, fetvâ verirken delil ve kaynak gösterilmesi, mevcut çözüm şekillerinden birinin tavsiye edilip edilemeyeceği, fetvânın zamanla değişip değişmeyeceği, iftâ karşılığında ücret, maaş, hediye alınıp alınmayacağı, kendi mezhebinden başka bir mezheple fetvâ verme, birbiriyle çelişen fetvâların durumu vb. birçok mesele ele alınmıştır. Bunun yanında geçmişten günümüze çeşitli meselelerde Müslüman âlimlerin vermiş oldukları fetvâlar bir araya getirilip sonraki nesillerin istifadesine sunulmuştur.

İslâm ulemâsının miras bıraktığı çok sayıdaki bu fetvâlar Müslüman toplumlarının hayat kesitlerini, anlayış ve inançlarını, gelenek ve göreneklerini, kültür ve bilim seviyelerini yazılı tarihten daha müşahhas örneklerle ortaya koymaktadır. Bu sebeple eski fetvâ kitapları sadece İslâm hukukçuları için değil sosyologlar, kültür, medeniyet ve iktisat tarihi araştırmacıları için de çok önemli birer kaynak niteliğindedir.

Osmanlı'nın son döneminde yaşamış, kendi döneminde ilmi ile ve özellikle fıkıh alanında temayüz etmiş, bunun yanında tasavvuf/tarîkat alanında da ciddi çalışmaları olmuş ve etkin bir şahsiyet olan Verkânisî'nin hayatı ve fetvâlarının tetkiki bu açıdan önem arz etmektedir.

İslam tarihinin dönüm noktalarından Osmanlı'nın son yıllarında yaşamış ve döneminde etkin bir şahsiyet olan Verkânisî'yi, Verkânisî'nin şahsında da günümüz Türkiye'sinde etkili olan Nakşibendî tarikatının siyasî, fikhî ve tasavvufî yaklaşımını

tanımaya katkısı olan ve benim kişisel gelişmeye faydası olan bu alanda çalışma yapmış olduğum için kendimi bahtiyar hissetmekteyim.

Bu çalışmayı yapabileceğim hususunda beni yüreklendiren, teşvik ve desteğiyle bu çalışmayı bitirmeme vesile olan başta değerli danışman hocam Prof. Dr. Orhan ÇEKER olmak üzere yüksek lisans döneminde kendilerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca bu çalışmamda her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli dostum Dr. Hüseyfe ÇEKER'e teşekkürü bir borç telakki etmekteyim.

Abdulvahit YIKILMAZ

Konya - 2018

GİRİŞ

Tezin Konusu ve Alanı

Tezin konusu, hicrî 1262-1317, milâdî 1845-1899 yılları arasında yaşamış son dönem Osmanlı âlimlerinden, Fıkıh alanında temayüz ettiği için dolayı şeyhüşşerîa olarak nitelendirilen ve aynı zamanda tasavvuf alanında da etkin bir şahsiyet olan Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin hayatı, fetvâları ve tasavvufî yönünü oluşturmaktadır.

İslam hukuk tarihinde yeni çıkan/nevâzil meselelere İslam fihkî çerçevesinde çözümler üretilmiştir. Bu bağlamda Fetâvâ adıyla birçok eser kaleme alınmıştır. Tezin ana konusu da bu bölüm içerisinde yer alan Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin fetvâlarından oluşmaktadır.

Tez, aynı zamanda bir âlimin fetvâları dışında hayatını da konu edindiği için, klasik literatürde terceme-i hal, modern literatürde ise biyografi denen başka bir ilim dalının muhtevasına da sahiptir.

Tezin Metodu ve Sınırları

Tezin birinci bölümünde Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin hayatı ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak kimlik tespiti diyebileceğimiz adı, künyesi, nisbesi, babası, dedesi ve kökeni hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca evliliği, çocukları ve son olarak da hastalığı ve vefatı hakkında kısa bir malumata yer verilmiştir.

İkinci olarak Verkânîsî'nin ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Burada Verkânîsî'nin ilim tahsiline başlamasına, kimlerden ilim aldığına, talebelerinin kimler olduğuna, yazmış olduğu eserlere, ilmî ve özellikle fıkıh alanındaki yetkinliğine değinilmiştir.

Hayatı ile ilgili bölümün üçüncü kısmında ise Verkânîsî'nin tasavvufî yönü ve tarikata intisabı ele alınmıştır. Burada Verkânîsî'nin ilmî yetkinliğinin yanında tasavvuf alanındaki yetkinliği de anlatılmaya çalışılmış, tasavvuf alanında etkilendiği kişiler,

tarikata intisabı, şeyhleri, tasavvuf alanı ile ilgili çalışmaları ve bu alanda yetiştirdiği talebeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin fıkıh alanı ile ilgili fetvâlarına yer verilmiştir. Bu konuyu ele alırken sadece ulaşabildiğimiz yazılı fetvâlarına yer verdik. Verkânîsî'nin ailesi, ulemâ ve halk arasında anlatılan sözlü fetvâlarına yazılı kaynak olmadığı için yer vermedik.

Ezher Üniversitesinin müteaddid defa Verkânîsî'den çeşitli konular hakkında fetvâ talep ettiği ve Verkânîsî'nin de yazılı olarak cevap gönderdiği söylenmektedir. Ancak bu husus ile ilgili ne Ezher Üniversitesinin gelen fetvâ taleplerini ne de Verkânîsî'nin göndermiş olduğu fetvâlarını bulabildik. Bu nedenle bu fetvâları buraya alma imkânımız olmadı.

Verkânîsî'nin yazılı olarak elimize ulaşan fetvâları, *Mektûbât* adlı eserde oğlu Şeyh Alâüddîn tarafından derlenen mektuplarından oluşmaktadır. Aynı zamanda Şeyh Alâüddîn, bu *Mektûbât*'ı ve babasının *Risâletü'l-Küfri ve'l-Kebâir (Kürtçe), Âdâbu't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye, Menâsiku'l-Hacci ve'l-Umre, Nebzetiün min Kelimâti's-Şeyh Abdurrahman et-Tâhî, Risâletü'l-Küfri Ve'l-Kebâir*'in Arapça çevirisi¹, *Risâletün fi Vefâti's-Şeyh Fethullah el-Verkânîsî*², *Akîdetu'l-Îmân ve ed-Dureru'l-Fethiyye Fi'l-Avâmili'n-Nahviyye* adlı eserlerini bir araya getirerek *Kenzü'l-Cevâhir* adını vermiştir. Bu kitap mahtut olup Tatvanlı Nurullah Godişki'nin 1992'de istinsah etmiş olduğu nushanın bir kopyası elimizde mevcuttur.

Bu çalışmamızda *Kenzü'l-Cevâhir* dâhilinde yer alan *Mektûbât*'tan sadece fikhî meselelere yer verdik. Kitap tertibine göre dağınık olan bu meseleleri fıkıh bablarına göre tasnif yapıp aynı konu ile ilgili farklı yerlerde geçen fetvâları bir araya getirerek konu bütünlüğü içerisinde ele almaya çalıştık. Fetvâ olarak yazılan bir mektup içerisinde sorulan sorulara göre birden çok farklı meseleler yer almaktadır. Fıkıh bablarına göre tasnif yaparken her meseleyi ilgili bab başlığı altında değerlendirmeye çalıştık.

¹ Aslı Kürtçe olan bu risale Verkânîsî'nin oğlu Şeyh Alâüddîn tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir.

² Verkânîsî'nin damadı Molla Abdulkerim tarafından kaleme alınmıştır.

Ayrıca bu tasnifi yaparken fetvânın dâhil olduğu fikhî konunun tanımını, konu ile ilgili kısa bilgiler ve fikhî ihtilafları özet olarak vermeye çalıştık.

Aslı Arapça olan Verkânisî'nin bu fetvâlarını Türkçeye tercüme ederek ilgili konu içerisinde zikrettikten sonra fetvânın genel bir değerlendirmesini yapmaya çalıştık.

Verkânisî, yazmış olduğu fetvâlarda konu ile ilgili daha çok Şafîî kaynaklarından ve yeri gelince Hanefî kaynaklarından da alıntı yapmıştır. Yanında mevcut olan eserlerden metnin aynısını aktarırken, bazen yanında bulunmayan eserlerin isimlerini vererek bu kitaplarda konunun nasıl ele alındığını açıklar ve yanında bu kitap olmadığı için kaynak olarak gösteremediğini söyler.

Mektûbât dahilinde yer alan bu fetvâlar, yazılı olarak gelen sorulara verilen cevaplardır. Fetvânın başında, sorunun kimden geldiğini açıkladıktan sonra konu ile ilgili birden çok fikhî kitabından alıntı yapar ve sonunda kanaatini bildirir.

Verilen kaynakların sadece isimleri verilerek alıntı yapılmıştır, kitabın cilt, sayfa numarası ve baskısı ile ilgili bir bilgiye yer verilmemildir. Bu çalışmamızda kaynak olarak getirilen bu alıntıların cilt, sayfa numaraları ve baskısını tesbit ederek dipnot olarak vermeye çalıştık. Ancak kaynaklara ulaşamayıp tesbit edemediğimiz bazı yerler vardır. Bunlardan biri, Verkânisî, İbn Hacer el-Heytemî'nin, *Şerhu'l-Ubâb*'ına dayanarak, Kur'an'ı Kerim hatmedilirken İhlâs suresinin üç kere tekrar etmenin bid'at olduğunu ifade etmektedir. Bütün araştırmalarımıza rağmen, bu kitabın matbu veya mahtut bir nüshasını bulamadığımızdan dolayı bunun sayfa tesbitini yapamadık.

Fetvâları bu şekilde serdedikten sonra bir kısmının sonunda bu fetvânın tahlilini yapmaya çalıştık. Bazı yerlerde Verkânisî, fetvâyı hazırlarken, konu ile ilgili ancak bu kadar malumata ulaşabildiğini ve müsteftiye hitaben eğer farklı bir bilgiye ulaşabilirsen bana gönder demiştir. Örneğin Akşam ve Sabah namazlarından sonra yedi defa “Allahumme ecirnî mine'n-nâr” dedikten sonra “Allahumme edhilna'l-cennete” demenin hükmü ile ilgili bir delil varsa bu konudaki görüşümüz değişecek demektir. Buna binaen konu ile ilgili delil olabilecek bazı hadisleri aktarıp konunun genel değerlendirmesini yapmaya çalıştık.

Tezin Kaynakları ve Değerlendirilmesi

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, h.1262-1317/ m. 1845-1899 yılları arası ülkemizin Doğu bölgesinde yer alan Bitlis ve çevresinde yaşamıştır. Şark medrese geleneğinde hayatını kaleme alma, hatıra yazma gibi faaliyetler nadir olduğundan dolayı hatırı sayılır birçok âlimin izi kaybolmuştur veya dilden dile anlatılan birkaç hatırası ile anılır olmuştur.

Verkânîsî de bu durumdan etkilenen şahsiyetlerden biridir. Hayatı ve fetvâları ile ilgili birçok malumat yazılmadığı için unutulmuş veya sadece sözlü olarak aktarılabilmektedir.

Buna rağmen Verkânîsî'nin, kendi çağdaşları içerisinde farklı bir yönü vardır. Kendisinin kaleme aldığı kitap ve risaleler, uzak yerlerden de kendisinden fetvâ talep edildiği için yazılı olarak verdiği fetvâlar onun ilim mirasını bir sonraki nesillere aktarmaya vesile olmuştur. Ayrıca tarikat alanında etkin bir şahsiyet olduğu için talebe ve müntesibleri tarafından az da olsa hayatı yazılı hale getirilmiş ve bırakmış olduğu eserler üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır.

Tezimizi hazırlarken bu çalışmamızın kaynağını sözkonusu bu eserler oluşturmaktadır.

Verkânîsî'nin hayatını yazarken aşağıdaki kaynaklardan istifade ettik:

1- *Birketü'l-kelimât*, Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin torunu Şeyh Âsım el-Verkânîsî tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Mevlana Halit el-Bağdadî'nin halifesi Şeyh Abdullah en-Nehrî'den başlamak üzere, yeğeni Şeyh Tâhâ en-Nehrî ve bu silsilenin devamında yer alan Şeyh Abdurrahman et-Tâhî, Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, Şeyh Diyâüddin (Hazret) ve bölgede meşhur olmuş çok sayıda şahsiyyetin hayat ve menkibelerine yer verilmiştir.

2- *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, M. Şefik Korkusuz tarafından Türkçe olarak kaleme alınmıştır.

Ayrıca hocaları, talebeleri ve tarikat alanında intisab ettiği mürşid silsilesinde yer alanlar ve kendisine intisab edenlerle ilgili kısa bilgiler vermeye çalıştık. Bu bilgilerin bir kısmını şifahî olarak onları tanıyanlardan, bazı bilgileri de Tayyib Elçi (yüksek lisans tezi), Müfid Yüksel (notları) ve Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci, Şeyh Ubeydullah ve Nehri Seyyidlerinin Hazin Hikâyesi, adlı çalışmalardan yararlandık.

Verkânîsî'nin fetvâlarını tesbit için *Kenzü'l-Cevâhir* dâhilinde yer alan *Mektûbât*'ı kaynak olarak aldık ve bu kitaptan da sadece fikhî konularla ilgili fetvâlarına yer verdik.

Bu fetvâların tetkikinde Verkânîsî'nin başvurduğu eserlere ve ihtiyac olduğu yerlerde konu ile ilgili temel fıkıh ve hadis kaynaklarına mürcaat ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ

1.1. HAYATI

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin hayatı ile ilgili en geniş malumat torunu Şeyh Âsım'ın yazmış olduğu *Birketü'l-kelimât* adlı eserde yer almaktadır. Bunun dışında M. Şefik Korkusuz'un kaleme aldığı *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*³ adlı eserde de Verkânîsî'nin hayatı ile ilgili bir kısım bilgilere yer verilmiştir.

1.1.1. Nesebi ve Kimliği

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, doğum yeri olan Verkânîs köyüne nispetle el-Verkânîsî lakabı ile meşhur olmuştur. Bunun dışında Hz. Ömer'in soyundan geldiği için el-Ömerî veya el-Fârûkî, kendi döneminde ilmî kişiliği ve özellikle Fıkıh alanında sahip olduğu geniş malumatı ile temayüz ettiği için Şeyhülekbekber ve Şeyhüşşerîa lakapları ile de bilinmektedir.

Babasının adı Şeyh Abdurrahim'dir. O da Şeyh Abdurrahman'ın⁴ oğludur. O da Şeyh Yusuf'un oğludur. Şeyh Yusuf ise Şeyh Hüseyin'in⁵ oğludur. O da Sultan Şeyhmus olarak bilinen ve Hz. Ömer'in soyundan gelen Mardin'li Şeyh Musa ez-Zûlî'nin neslinden olan Şeyh Muhammed'in oğludur.⁶ 15. kuşaktan dedesi olan Şeyh Musa ez-Zûlî (Mardinî) Abdulkadir Geylanî döneminde yaşamış ve rivayetlere göre

³ Korkusuz, M. Şefik, *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, İstanbul, 2010, s. 177-224.

⁴ Şeyh Fethullah'ın dedesi olan Şeyh Abdurrahman, zamanın allâmesi olarak kabul edilen meşhur Molla Halil el-İs'irdî (v. 1257/1841) döneminde yaşamış, ilmî dirayeti ile Molla Halil'in takdirini kazanmış bir zattır. İlmî meseleleri ve fetvaları ona havale ederdi. Şeyh Abdurrahman'ı "kardeşim" olarak isimlendirirdi ve o, civarımızda iken bana ihtiyaç olmaz, derdi.(Verkânîsî, Şeyh Âsım (v. 1432/2011), *Birketü'l-Kelimât*, M. Mesut (Ayte)Verkânîsî'nin özel kütüphanesi, s.70).

⁵ Şeyh Fethullah'ın dedelerinden olan Şeyh Hüseyin de "mecânin-ı ukalâ"dan sayılan bir zattır. Zûlî tarikâtından mezundur. Bu icâzeti Ohin'deki kütüphanelerinde mevcut olup Sultan Şeyh Musa ez-Zûlî'ye kadar olan babalarının isimleri yazılıdır.(Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.70).

⁶ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.70.

kendisi ile görüşmüştür. Zülî tarikatının kurucusu olarak bilinir, mezarı Mardin iline yakın Sultan Şeyhmus ismi ile anılan köydedir.

Bu ailede çok sayıda ilim adamı ve maşayih çıkmıştır. Bunlar içerisinde Şemsuşşeria ve Sadruşşeria lakapları ile şöhret bulmuş olanlar vardır.⁷ Şeyh Fethullah da Şeyhüşşeria lakabı ile meşhûr olmuştur.

1.1.2. Doğumu ve Yetiştirilmesi

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak torunu Şeyh Âsım'ın belirttiğine göre h.1317'de 53 veya 55 yaşında vefat etmiştir.⁸ Buna göre doğum tarihinin 1262/1845 veya 1264/1847 olduğunu söyleyebiliriz.

Şeyh Fethullah, Baykan'a bağlı Verkânîs köyünde dünyaya gelmiştir.⁹ Küçük yaşta babası vefat edince ağabeyi Şeyh Musa'nın himayesinde büyümüştür. Ağabeyi onun yetişmesi ile çok yakından ilgilenmiş, özellikle babalarının ilim mirasını devam ettirmek için okumasına önem vermiş ve onu bölgenin önde gelen âlimlerin medreselerine göndererek medrese eğitimine devam etmesini sağlamıştır.

1.1.3. Evliliği ve Çocukları

Şeyh Fethullah, hayatında iki evlilik yapmıştır. Birinci hanımı akrabası olan Züleyha hanımdır. Bu hanımla evliliği medrese tahsilinden sonra olmuştur. Ancak uzun süre çocukları olmayınca ikinci evliliği yapmıştır. İkinci evlilikten sonra ilk hanımından da çocukları meydana gelmiştir.

İkinci hanımı ise Hocası Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin¹⁰ kızı Tayyibe hanımdır. Şeyh Fethullah, ilk hanımından çocukları olmayınca ikinci evlilik yapmak

⁷ Korkusuz, *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, s. 178.

⁸ Korkusuz, *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, s. 97

⁹ Verkânîsî, Şeyh Fethullah (v. 1317/1899), *Kenzü'l-Cevâhir*, (Şeyh Alâüddin tarafından yazılan mukaddime), M. Mesut (Ayte) Verkânîsî'nin özel kütüphanesi, s. 2

¹⁰ Şeyh Abdurrahman et-Tâhî b. Molla Mahmud, Kürt Nakşibendî/Halidî meşayihinin ünlülerinden olup aslen, Şirvan kazasının Bervuj nahiyesinin Mâvît köyünde bulunan Hüsâmân aşiretine mensup olup, babası Molla Mahmud'un, Bitlis'in Hizan kazasının Tâh köyüne yerleşmesi dolayısıyla, Tâhî nisbeti ile

ister. Hocası Şeyh Abdurrahman et-Tâhî bu durumdan haberi olunca kendi kızını teklif eder, Şeyh Fethullah da bu teklifi kabul eder ve evlenir. Düğün alayı gelini almaya geldiği zaman Şeyh Abdurrahman gelinin atını durdurarak etraftakilere şöyle der: “Kızımı evine götürmeden Fethullah’ın ona layık bir şeyler vermesi gerekir, bunun için ne söylersiniz”? Orada bulunanlar farklı şeyler teklif ederler, Şeyh Abdurrahman ise bu tekliflerden hiçbirini kabul etmez ve Şeyh Fethullah’a dönerek “sana kızımı şu şartla veriyorum; yaşadığın müddetçe kızıma ders vermeyi ihmal etmeyeceksin, kabul mü?” der, Şeyh Fethullah da bu şartı kabul eder ve gelini götürür.¹¹

anılmıştır. Kuvvetli bir medrese Tâhsili gördükten sonra tasavvufa intisap etmiştir. Önceleri Kadirî-Rufa’î tarikatına intisap ederek, Şeyh Emin Şirvani’nin müridi olur. Ancak Şeyh Emin Şirvani bir süre sonra şeyhi olan ünlü Kerküklü Şeyh Abdurrahman Halis et-Talebânî tarafından reddedilince, bu şeyhi bırakarak, Kadirî şeyhlerinin büyük meşayihinden Şeyh Nureddin el-Berifkânî’ye intisap eder. Daha sonra ise, Nakşibendî-Halidi tarikatına meylederek, bu tarikatın ünlü şeyhlerinden Şeyh Sibğatullah el-Arvasî’ye (v.1287/1870) intisap eder. Tâh köyünde büyük bir medrese kurar. Bu sırada, Tâh’a yakın Nurs köyünden olan Bediüzzaman Sait Nursî de bu medresede tedrisata başlar. Sonraları ise şeyhinin işaretleriyle Norşin’e giderek oraya yerleşir ve tarikat faaliyeti ile birlikte medrese faaliyetini de burada sürdürür. 20 Rebi’ulevvel 1304/1886 tarihinde 75 yaşında Norşin’de vefat eder. Burada hususi türbesinde medfundur. *Minah* ve *İşârât* adlı eserleri basılmıştır. Arapça-Farsça *Mektubat*’ı ise basılmamıştır. 4 Zilhicce 1302 Tarihinde, Murat Nehri üzerinde üç gözlü kârgir bir köprü yaptırmasından dolayı İstanbul hükümeti tarafından kendisine Üçüncü Rütbeden bir kıt’a Mecîdî Nişânı verilmiştir. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi 76124). 19 halifesi olup şunlardır:

1. Şeyh Fethullah el-Verkanişî. (v.1317/1899).
 2. Şeyh Muhammed Samî el-Erzincanî. Erzincanlı olup, türbesi Erzincan’ın şehir merkezindedir. Hâce-i Erzincanî lakabıyla anılmıştır.
 3. Şeyh İbrahim el-Çokreşi. Erzurum Karayazı ilçesinin Çokreş köyündendir.
 4. Şeyh Mustafa el-Bidlisî. Şeyh Abdurrahman et-Tâhî’nin aynı zamanda kâtibidir. Bitlisli Şeyh Seyyid Emin Efendi’nin torunu olan Şeyh Mustafa Efendi İstanbul’da vefat etmiş olup kabri, Eyüp sırtlarında Necip Fazıl’ın kabrinin yanı başındadır.
 5. Hacı Süleyman el-Bidlisî.
 6. Hacı Yusuf el-Bidlisî (Bajarî)
 7. Şeyh Abdülhâdî el-İspahirtî. (Hizan’ın Çerçah köyünden)
 8. Şeyh İbrahim en-Neynikî (Muş-Bulanık’ın Neynik köyü)
 9. Seyyid Tâhir el-Abrî (Muş-Bulanık’ın Abri köyü)
 10. Molla Ahmed ed-Dumli Taşkesenî (Erzurum)
 11. Molla Abdullah el-Hizânî (Hizan’ın Hurus köyünden)
 12. Şeyh Abdullah Subaşi (Köse Halife, Norşinli)
 13. Molla Reşîd Subaşi (Norşinli)
 14. Seyyid İbrahim el-İs’irdî
 15. Şeyh Abdülkahhar el-İs’irdî (Siirt-Kurtalan-Zokayd köyünden)
 16. Şeyh Abdülhakîm el-Fürsafî (Siirt, Şeyh Muhammed el-Hazîn’nin (v. 1308) yeğeni)
 17. Şeyh Abdülkâdir el-Mollakendî (Muş-Bulanık Mollakend köyünden)
 18. Hacı Yusuf el-Koşki (Erzurum-Hınıs Koşk köyünden)
- Şeyh Abdurrahman et-Tâhî’nin tarikat silsilesi Mevlâna Halid-i Bağdadî’ye şu şekilde ulaşır:

1. Mevlana Halid-i Bağdadî (v.1242/1827)
2. Seyyid Tâha en-Nehrî el-Hakkârî (v.1269/1852)
3. Seyyid Sibğatullah el-Arvasî (v.1287/1870)
4. Şeyh Abdurrahman et-Tâhî (v. 1304/1886) (Mehmed Sadık Elçi, *Son Dönem Âlimlerinden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 3-4)

¹¹ Korkusuz, *Nehrî’den Hazne’ye Meşâyihî Nakşibendî*, s. 205

Verkânisî'nin bu iki evlilikten beşi erkek, dördü de kız olmak üzere toplam dokuz çocuğu olmuştur. Bu çocuklardan altısı birinci hanımından, üçü de ikinci hanımındandır.

Birinci hanımından olan çocukları şunlardır: Alâüddîn¹², Cüneyd¹³, Fatime, Belkise, Ümmü Külsum, Hamide.

İkinci hanımı Tayyibe'den olan çocukları ise şunlardır: Ma'rûf¹⁴, Kutbeddin¹⁵, Bahâuddin¹⁶.

1.1.4. Vefâtı

Şeyh Fethullah, hayatı boyunca şer'î hükümlere bağlılık konusunda büyük bir hassasiyete sahip olmuştur. Toplumda meydana gelen ve İslam'a aykırı olan hususlara müdahale ederek engel olmaya çalışmıştır. Emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker

¹² Şeyh Alâüddîn Efendi, uzun zamandan beri çocuğu olmayan Şeyh Fethullah'ın ilk çocuğudur. H. 1299 yılında Norşin'de doğmuştur. Çok zeki ve mümtaz bir şahsiyet olarak bilinir. İlk Tâhsilini Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'den almıştır. Daha sonra babasından ve ardından da Molla Abdülkerim'den ders almış ve ilim icazetini de ondan almıştır. İlmî seviyesi gayet yüksek ve herkes tarafından takdir edilir olmuştur. Babasından sonra medreseye müderris olmuş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Medreselerin kapatılıp dini eğitimin yasaklamasından sonra Şeyh Alâüddîn, evini Ohin'e taşır ve orada gizlice tedrisata devam eder. Buradaki medresesi bölgede şöret bulur ve günümüze kadar faaliyetini devam ettirmektedir. Doğunun ilim merkezlerinden biri haline gelen bu medreseden çok sayıda ilim ehli yetişmiştir. Tasavvufta da Şeyh Muhammed Diyaüddin (Hazret) Efendi'nin halifelerindendir. 1914'teki Molla Selim liderliğindeki Bitlis Hadisesi sırasında İstanbul hükümetine bağlı kaldığından Sultan V. Mehmed Reşad tarafından kendisine Beşinci Rütbeden Mecidiye Nişanı verilmiştir. 1925'te Şeyh Sait ayaklanması sonrasında Şeyh Masum ile birlikte İzmir'e sürgüne gönderilmiş 2 yıl sonra memleketine geri dönmüştür. 1930 yılındaki Zilan Deresi hadisesinden sonra ise, Şeyh Masum ile birlikte Gaziantep'e sürgün edilerek bir süre zorunlu ikâmete tabi tutulmuştur. 1949 yılında Ohin'de vefat etmiş olup, mezarı buradadır. Babası gibi âlim bir zat olup, çoğu fetva mecmuaları şeklinde 60 civarında Arapça ilmi eseri vardır. (Mehmed Sadık Elçi, *Son Dönem Âlimlerinden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları*, s. 4)

¹³ Cüneyt, h.1311/ m.1893'te doğmuş, h. 1375/ m. 1955'te Ocak ayının 28'inde vefat etmiştir. Son derece ince bir zekâyâ sahip, ileriye gören biri olup herkes onun ilmî mükemmelliğini takdir etmiştir. Abisi Şeyh Alaüddin'den ders almıştır. Özellikle tefsir ilminde ileri seviyeye çıkmıştır. *Kadı Beydâvî* tefsirinin *Kehf* suresi üzerinde son derece mükemmel bilgiler içeren ve büyük bir kitap olabilecek notları vardır. Bunun haricinde değişik ilimlerde, örneğin *Ferâiz* ilminde ve b. Fârîd'in *Tâiyesi* üzerinde risaleleri vardır.

¹⁴ Ma'rûf, son derece akıllı, zeki ve âlim bir insan idi. Tarih ilminde özellikle büyük zatların hayatı hakkında geniş malumat sahibi idi. Şeyh Alaüddin, onun hakkında; "büyük zatların hayatı hakkında kimse onun kadar bir bilgiye sahip değildir" demiştir. Yaklaşık doksan yıl gibi uzun bir ömür yaşamış ve h.1393/ m.1973 yılında Koğak köyünde vefat etmiştir. Cenazesi Bitlis'e getirilip babasının mezarı yanına defnedilmiştir.

¹⁵ Kutbeddin, iyi bir âlim ve ilimden hoşlandığı için devamlı ilim tâhsili ile meşgul olmuş, ilim ehli ile beraber olmuştur. Abisi Şeyh Alaüddin'in vefatından kısa bir süre sonra vefat etmiş, Koğak köyüne defnedilmiştir.

¹⁶ Bahâuddin, evlenmeden genç yaşta vefat etmiştir. Son derece atılgan ve cesur bir zat idi. İlim ve fazilette de ileri bir seviyede idi. Vefat ettiğinde dedesi Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin yanına Norşin'de defnedilmiştir.

vazifesine azami gayret göstermiştir. Bu hassasiyetini vefat edeceği hastalığında ve vefat anına kadar da devam ettirmiştir. Hayatı boyunca ve özellikle vefatı esnasında islamî hassasiyetini ifade eden birçok anekdot anlatılır.

Vefatından kısa bir süre önce bir köyde İslam'a aykırı bazı hususlar yaşanır. Şeyh Fethullah, bu duruma müdahale ettiği halde engel olamayınca şer'î hükümlere karşı olan hassasiyetinden dolayı dayanamaz ve Allah'tan artık canını almasını diler. Bu olaydan kısa bir süre sonra da vefat etmiştir.¹⁷ Son hastalığı esnasında da hiçbir farz ve sünneti terk etmemiş, bunun yanında normal tarikat adablarına da riayet etmiştir.

Pırnâşîn köyünde Ūmî oğlu Muhammed'in evinde iken son hastalığına yakalanır. Bu ev ise eski ve aynı zamanda tandır evi olduğu için hasta olan kişinin orda kalması uygun değildir. Bitlis'ten talebeleri ve sevenleri bu durumu duyunca onu Bitlis'teki evine getirmek için yanına gelirler. Fakat Şeyh Fethullah, orada kalmak istediğini söyler. Bunlar, hocası Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin kızı olan hanımının kapsına giderler ve bu konuda Şeyh Fethullah'ı ikna etmelerini isterler. Bunun üzerine Şeyh Fethullah Bitlis'teki evine gelmeyi kabul eder. Fakat istemeyerek geldiği için hanımına şöyle der: "Eğer bu konuda hakkımı helal etmezsem âhirette senin ışın zor olur. Çünkü Ūmî oğlu Muhammed'in evi kabre benzemekteydi, ben orada kabir hayatına alışmaya çalışıyordum, oradan kabre gitmek kolay olacaktı. Buradaki evim ise cennet köşkü gibidir, buradan kabre gitmek ise zor olacaktır."¹⁸

Vefatına üç gün kala rahatsızlığı şiddetlenir, ibadetlerini rahat yapamaz hale gelir. Bunun üzerine doktor ister, Malazgirt'ten Muhammed Ali Sakin adında bir doktor gelir. Şeyh Fethullah, doktora: "Bilesin ki seni iyileşmeme sebep olasın diye çağırmadım, çünkü öleceğimi biliyorum. Sebebine gelince; zenzem suyunu içtiğim halde Mevla'm bana şifa vermedi. Hâlbuki Zenzem suyu hangi niyetle içilirse ona iyi gelir, diye ferman edilmiştir. Ben şifa niyeti ile içmişim ama iyileşmedim, demek ki kesinlikle vefat edeceğim. Seni buraya, ibadetlerime kendimi tam vermekten beni alıkoyan ağrılarımı ve sancılarımı dindirecek bir ilaç vermen için çağırdım" der. Doktor da birkaç ilaç verir sancuları geçer ve vefatına kadar ibadetlerini rahat yapar.¹⁹

¹⁷ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, s. 207

¹⁸ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s. 94

¹⁹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, s. 209

Şeyh Fethullah, vefatından evvel de ailesine ve etrafında bulunanlara hep İslamî ilkelere bağlı kalmayı tavsiye etmiştir.

Oğlu Alâüddîn'e mümkün oldukça âlimlerle sık sık sohbet etmeyi vasiyet etmiştir. Çünkü hayatı boyunca cehaletle mücadele etmiş ve neslinin de ilme hizmet etmesini arzu etmiştir.

Vefat etmeden önce Rabbinin huzuruna zahiren de temiz çıkmak için hamama gider yıkanır, oysa o güne kadar hiç hamama gitmemiştir.

Yine vefatına yakın şöyle emreder: “Koma halimle, yıkanmamla ve toprağa verilmemle ilgili olarak hiçbir sünneti ihmal etmeyiniz.”

Daha önce hacca gittiği halde vefatından sonra kendine vekâleten hacc'a gidilmesini, vefatına yakın sadaka verilmesini ve öldükten sonra da her yıl biri kendi adına, diğeri mürşidi olan Şeyh Abdurrahman et-Tâhî adına iki kurban kesilmesini vasiyet eder.

Vefat etmek üzere iken önce; misvakının yıkanmasını ister, misvak yıkanır ve getirilir. Kendi eli ile bir defa ağzını misvaklar, ikinci defa için takati kalmayınca orda bulunanlardan biri misvakı tutup misvaklamaya devam eder.

Ardından çok sevdiği üstadının halifesi Molla Reşid'in kendi üzerinde Yâsîn suresini okumasını ister, o da okumaya başlar. Bu sırada *La ilahe illallah* der, hazır bulunanlardan biri de tevhid kelimesini tekrar eder. Şeyh Fethullah o zata “vefat etmek üzere olan bir kişi söz söylemedikçe kelime-i tevhidi tekrarlamak sünnet değildir, ben ise kelime-i tevhid'den sonra konuşmadım” der.

Şeyh Muhammed Diyâüddîn, “Şeyh hazretleri şu anda konuştu” deyince, Şeyh Fethullah tekrar “*La ilahe illallah*” deyip kendi kendine kibleye yönelerek ruhunu teslim eder.²⁰

Şeyh Fethullah, h. 1317 yılının Cemaziye'l-evvel ayının 21'inde, (27 Eylül 1899) Salı günü, 53 yaşında Bitlis'teki evinde vefat eder.

²⁰ Korkusuz, *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, s. 221

Daha evvel kendisinin işareti ile askerî komutan, evinin yanındaki taşlık bir yerde kabrin kazılması için askerlere emir verir ve kabir kazılır.

Cenazeyi Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin halifelerinden molla İbrahim Neynikî yıkar, Abdullah el-Balikî de ona yardım eder.

Cenazenin defnine âlimlerden, şeyhlerden, askerî ve mülkî erkândan ve halktan kalabalık bir topluluk katılır.²¹

1.1.5. Yaşadığı Çevre

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, m. 1845-1899 yılları arasında Osmanlı'nın zayıf düştüğü ve dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde yaşamıştır.

Doğu Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine girişinden Tanzimat dönemine kadarki idari statüsünde önemli değişiklik olmamış, bölge yurtluk ve ocaklık adıyla mahalli beyler tarafından idare edilmiştir. Bu beyler ölüm ve ihanet dışında, imtiyazlı statülerini devam ettirmişlerdir. Tanzimat'tan sonra, devletin merkezî otoriteyi kuvvetlendirme politikaları çerçevesinde, Doğu'daki mahalli beylerin hâkimiyeti ve nüfuzları azalmıştır. Mahalli otoritelerin ortadan kaldırılmasıyla meydana gelen otorite boşluğunu merkezî hükümet tam manasıyla dolduramamıştır. Maddî nüfuza sahip ağalar, dinî nüfuza sahip Şeyhler ve mahalli makamları kolayca elde edebilen Şehirli eşraf tabakası; toplum üzerinde daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Öteden beri Rusya'nın Doğu üzerinden sıcak denizlere ulaşma girişimleri bölgeyi daha da hassas hale getirmiştir. Son olarak 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, bölgede mevcut otorite boşluğunu daha da derinleştirmiştir. Aşiretler arası mücadeleler yoğunlaşmıştır. Bu mücadelede mahalli yetkililer bazen taraf olmuşlar, bazen de doğrudan hedef hâline gelmişlerdir. İktidarının ilk yıllarında meydana gelen ve Şeyh Ubeydullah isyanı²²

²¹ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s. 95

²² Seyyid Ubeydullah, Mevlânâ Hâlid Bağdadî'nin halifelerinden bir Nakşî şeyhi olan Seyyid Taha Hakkârî (1792-1853)'nin oğludur. Aynı zamanda Abdülkâdir Geylânî'nin torunlarından, yani evlâd-ı resulendir. Amcası Seyyid Salih'den yetmişmiştir. Seyyid Ubeydullah, babasının halifesi Seyyid Fehim Arvasî ile beraber 1876'da hacca gitmek üzere yola çıktı. Evvelâ İstanbul'a geldiler. Fâtih semtinde bugün de ayakta olan Reşâdiye Oteli'nde kaldılar. Tahta yeni çıkmış olan Sultan II. Abdülhamid onların İstanbul'u teşrifini duyunca sarayına davet edip ikram ve iltifatta bulunur. 12 günlük misafirlikten sonra Mısır'a gitmek üzere merasimle limana kadar uğurlanır.

olarak bilinen olay, Sultan Abdülhamid'in dikkatlerini aşiretler üzerine çevirmiştir. Aşiretlerin devlete ısındırılması, devlet himayesinde örgütlenmesi fikri doğmuştur. Bu politikaların yürütülmesinde valilerin, askerî erkânın büyük rolü olmuştur.

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî de böyle bir zamanda yaşamış ve gerek şahsiyeti ve gerek mensup olduğu aile itibarı ile doğuda önemli ve etkin bir konuma sahip olmuştur.

İlmî ve tasavvufî hizmetler ile daha çok ilgilenen Verkânîsî, sahip olduğu etkin sosyal konumu ile beraber, siyasî olaylarda da yapıcı ve vasat bir çizgiyi takip ettiği görülmektedir. Birgün oğlu Şeyh Alaaddin kendisinin yanında Sultan II. Abdulhamid'in bazı uygulamalarını eleştirir, Verkânîsî, “oğlum sen mi böyle diyorsun, onun döneminde ancak bu güven ortamı sağlanabilmiştir. O giderse huzur bulacağımızı hiç tahmin etmem” diyerek tepki göstermiştir.²³

Yine birgün bölgede iki aşiret arasında çıkan kavgada bir taraftan üç kişi diğer taraftan da iki kişi öldürülür ve birbirlerin mallarına zarar verirler. Verkânîsî, bu duruma çok üzülür ve Sultan II. Abdulhamid'i eleştirerek, “halk birbirlerine zülmediyor, birbirlerini yiyor, Sultan kendi âleminde, halk ile ilgilenmiyor,” der. Ancak hemen arkasında şu uyarıda bulunur: “Bunu söylüyorum, yine de Allah ondan razı olsun Sultanımız nisbeten adildir, bundan sonra gelecek Beraniselilerin (şapkalıların) emrinin altına girmekten Allah bizi muhafaza etsin.”²⁴

Verkânîsî'nin bu tavrı, onun kendi çağını iyi okuduğunu ve dünyadaki gelişmelerin hangi yönde gelişeceğini çok iyi gördüğünü göstermektedir. Daha sonraki tarihî gelişmeler de onun haklı olduğunu isbatlamıştır.

İran Şahı Muhammed Kaçar, Sünnî olup, Taha Hakkârî'yi severdi. Bu sebeple Şah kendisine Osmanlı hududuna yakın yerlerde iki köyün gelirini tahsis etmişti. Şeyh Taha'nın vefatından sonra gelen şah bu köyleri geri alıp buradaki Sünnîlere zulme başlayınca, köylüler Şeyh Ubeydullah'dan yardım istedi. Şeyh Ubeydullah, 93 Harbi'nde büyük yararlık gösteren 10 bin kişilik milisleriyle İran hududunu geçerek bu köyleri geri aldı. Bu sefer İran, Büyük Devletler 'den yardım istedi. Bunlar, Ermenistan'ın kurulmasına en büyük engel olarak gördükleri Ubeydullah'ın cezalandırılmasını istedi. Hâdiseler arası bir hâl alınca, Seyyid Fehim'in arabuluculuğu ile Şeyh Ubeydullah silahlarını bıraktı ve oğlu Abdülkâdir ile beraber 1882'de Mekke ve Tâif'te ikamete tâbi tutuldu. Ertesi sene de vefat etti. Şeyhin sürgüne giderken söylediği “Hep yetim gibi mahzun kaldı Nehri halkı/Dâim olsun Cihan Sultanı Abdülhamid'in tahtı” beyitiyle biten kaside meşhurdur. Şeyh Ubeydullah hâdisesi bugün bazı kesimlerce Kürt milliyetçiliği malzemesi olarak kullanılmaktadır ki, bunun tarihî hakikatlerle alakası yoktur.(Ekinci, Prof. Dr. Ekrem Buğra, *Şeyh Ubeydullah ve Nehri Seyyidlerinin Hazin Hikâyesi*, Türkiye Gazetesi, 01. 12. 2010)

²³ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s. 85

²⁴ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s. 84

Ayrıca Verkânisî'nin yaşadığı dönemde Doğu Anadolu bölgesinde medrese ve tarikatlar büyük bir etkinliğe sahipti. Medreseler, ibtidadan intihaya kadar dönemin önemli eğitim kurumları olarak faaliyet gösteriyorlardı. Topluma rehberlik edecek bilim ve din adamları bu kurumlarda yetişmekte idi.

Bunun yanında dinî eğitim kurumu olarak faaliyet gösteren tarikatların da bu bölgede büyük etkileri vardı. Nakşibendî tarikatına mensub Mevlanâ Hâlid Bağdadî, halifesi olan Seyyid Taha Hakkârî (Nehrî) ve onun da halifesi Şeyh Sibgatullah Arvâsî'nin hizmetleriyle bölgede Nakşibendîlik, halk üzerindeki etkisi bakımından bu bölgenin en etkili göçleri arasında yerini almıştır.

Verkânisî'nin hayatı incelendiğinde, uzun yıllar medreselerde müderrilik yapması, özellikle fıkıh alanında temayüz edip zamanın fetvâ mercii olması, döneminin seçkin mütesavvuf ve âlimi olan Şeyh Abdurrahman Tâhî'den tasavvuf alanında icâzet (halifelik) alması ve sosyal hayatta yetenek ve dehası gibi özellikleri ile bölgede çok etkin bir şahsiyet olduğu görülür.

1.2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Şeyh Fethullah el-Verkânisî, yaşadığı dönemde ilmî yönü ile temayüz etmiş ender şahsiyetlerden biridir. Özellikle fıkıh ilmi alanında geniş malumata sahip olmasından dolayı kendisine “Şeyhüşşeria” lakabı verilmiştir.

Verkânisî'nin bu özelliğinden dolayıdır ki hocası Şeyh Abdurrahman et-Tâhî, vefatından önce talebelerine yaptığı tavsiyede, “Şeriat'a bağlı kalın” sözünü üç kere tekrar ettikten sonra “Şeyh Fethullah'a tabi olun” diye vasiyette bulunmuştur.”

Verkânisî, kendi döneminde fetvâ mercii kabul edilmiştir. Mektupları incelendiğinde sadece yaşadığı bölgeden değil, Erzincan, Sivas ve İstanbul gibi farklı bölgelerden de kendisinden fetvâ istendiği görülür. Ezher Üniversitesi'nden de zaman zaman çeşitli konularda görüşüne başvurulmuştur. Verkânisî'nin vefatından sonra da Ezher Üniversitesi'nden yine böyle bir talep gelir, talebelerinden Molla Abdülhakim bu

sorulara cevap yazmaya çalışır fakat hocası gibi başarılı olamayacağını anlayınca “kendisinden fetvâ istediğiniz zat vefat etmiştir” diye cevap gönderir.²⁵

Verkânisî, kendi döneminde verilen fetvâlara da müdahale ederek yanlış fetvâlara engel olmuştur. Yanlış fetvâ verenleri yanına çağırır veya bizzat kendisi onların yanına gider, verdikleri bu fetvâları tartışır, yanlış olduğu kesinleştiğinde bir daha kendi başına fetvâ vermemelerini tembih eder ve gerekirse tehdit ederdi.

Verkânisî, bir gün Fethüllah Bey-ı Hasenî'nin köyü olan Dıknok'a gider. Köy imamının bir konuda fetvâ verdiğini ve bu fetvânın yanlış olduğunu öğrenir. Verkânisî, bu fetvâyı hangi kitaptan çıkardığını sorar, o da falan kitaptan der. Kitap getirilir, ibarenin bu fetvâyı ifade etmediği görülünce imama bir tokat atar ve sert bir ifade ile “Bu ibareden böyle bir fetvâyı nasıl çıkarırsın, ben ve Muhammed Emin Nuveynî (Bitlisî)²⁶ hayatta olduğumuz sürece böyle konularda hiç kimse fetvâ vermesin,” der.²⁷

Şeyh Fethullah'ın fetvâları tetkik edildiğinde kendisinin özellikle fıkıh alanında geniş malumata sahip olduğu görülür. Bir konuda fetvâ vermek için meseleyi detaylı bir şekilde ele alır ve çok sayıda esere başvurarak farklı görüşler arasında müstefî'nin haline daha çok uygun olan ve delilleri daha kuvvetli olan görüşe göre fetvâ vermektedir.

Şeyh Muhammed Diyâüddîn anlatıyor; “bir gün çok sayıda bölgenin âlimleri ile beraber Şeyh Fethullah'ın meclisinde oturuyorduk. Kendi aramızda hangi âlimin hangi konuda daha çok uzman olduğunu konuşuyorduk, sıra Şeyh Fethullah hakkında konuşmaya gelince sesimizi duydu ve neyi konuştuğumuzu sordu. Biz ona meseleyi anlatınca o da kendisinin daha çok İbn Hacer el-Heytemî'nin (v. 974/1567) *Tuhfetu'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc* adlı eserini incelediğini söyledi ve kitaplardan bu kitaptan bir cilt getirilmesini istedi. Biz de bir cildini getirdik ve açtık, cerâh (yaralanma) konusu çıktı. Şeyh Fethullah konu başlığını sordu, biz de kendisine söyleyince o, bu konuda

²⁵ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.71

²⁶ Siirt'e bağlı Şirvan ilçesinin Nuveyn köyünden olup Şeyh Muhammed Küfrevî'nin halifesidir. Verkânisî ile aynı dönemde yaşamış, daha çok Tefsîr alanında meşhur olmuştur.

²⁷ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.91

anlatılan meseleleri tek tek detaylı bir şekilde anlattı. Buradan da Şeyh Fethullah'ın fıkıh alanında geniş bir malumata sahip olduğunu anladık.”²⁸

1.2.1. Tahsil Hayatı

Verkânisî, Küçük yaşta babası vefat edince ağabeyi Şeyh Musa'nın himayesinde büyümüştür. Ağabeyi onun yetişmesi ile çok yakından ilgilenmiş, özellikle babalarının ilim mirasını devam ettirmek için okumasına önem vermiş ve onu bölgenin önde gelen âlimlerin medreselerine göndererek medrese eğitime devam etmesini sağlamıştır.

Verkânisî, izinli olarak eve geldiğinde ağabeyi hanımına, ona değer vermesini tembih ederdi. Evde üç günü geçtikten sonra da eve alışıp medreseden soğumaması için onun hakkında gevşek davranılmasını ve ihtiyaçlarının giderilmemesini tavsiye ederdi.

Ağabeyinin bu bilinçli yaklaşımı ve desteği ile Verkânisî, uzun yıllar medrese tahsiline devam eder. Doğunun farklı medreselerinde müfredatta yer alan sıra kitaplarını bitirip ilmî icâzetini alır. Medreseden mezun olduktan sonra bölgenin çeşitli yerlerinde müderrisliğe devam eder.

1.2.2. Hocaları

Hayatını anlatan kaynaklarda tahsil hayatı ile ilgili fazla bir malumat yoktur. Son olarak Molla Abdurrahman Melakendî'nin yanında okuduğu ve Hacı Tayyib Efendi el-Muşî'nin yanında da tahsilini tamamladığı ve ondan icazet aldığı bilinmektedir.

Hacı Tayyib Efendi de Hacı Hasan Efendi el-Ensârî'den icâzet almıştır. O da zamanın allamesi sayılan meşhur Molla Halil el-İs'irdî (v. 1257/1841)²⁹ (Siirtli)'den icazet almıştır.³⁰

²⁸ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s. 88

²⁹ Tefsir, fıkıh, hadîs ve tasavvuf âlimi. İsmi, Halil b. Hüseyin es-Si'irdî el-Ömerî el-Kürdî eş-Şafî'dir. (1754-1843 m.) Bitlis'in Hizan ilçesinin Kulpık (Süttaş) köyünde dünyaya gelmiştir. Nesebi Hz. Ömer'e dayandığı için Ömerî, doğum yerine nisbetle Hizânî, hayatının büyük bölümünü geçirdiği şehre nisbetle de Sü'ardî olarak anılmıştır. İlk dinî bilgileri aldığı babası Hüseyin b. Hâlid ilmiyle şöhret bulmuş Şafî bir aileye mensuptur. Çocukluğunda Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın duasına mazhar olduğu nakledilir. Öğrenimini Doğu Anadolu Bölgesindeki değişik medreselerde sürdürerek icazet alan Molla Halil'in hocaları arasında Hüseyin el-Karasevî, Yahya el-Mervezî ve İmâdiye Müftüsü Molla Mahmud zikredilir. XIX. yüzyıl başlarında Hizan'daki Meydan medresesinde müderrisliğe başlamıştır. Burada yaklaşık on

1.2.3. Müderrisliği

Verkânisî, medreseden mezun olduktan sonra Bitlis'e bağlı Âbırî köyünde müderrislik yapmaya başlamıştır. Şeyh Adurrahman Tâhî'ye intisab ettikten sonra

yıl İslâmî ilimleri okuttuktan sonra babasının arzusuyla Siirt'e yerleşerek Fahriye medresesi'nde otuz yıl kadar hocalık yapmıştır, ayrıca ders kitapları telif etmiştir. Bu arada başta kendi oğulları Mahmud, Abdullah ve Mustafa olmak üzere birçok âlim yetiştirmiştir. Tasavvufla da ilgilenen Molla Halil, Kadiri tarikatına mensup Seyyid Ahmed er-Reşîdî'ye intisab etmiştir, ancak vaktinin büyük kısmını ders vermeye ayırdığı için tasavvufun pratikleriyle fazla meşgul olamamıştır. Miladî 1843 yılında Siirtte vefat etmiştir, kabri şehrin doğusundaki tepenin üzerinde bulunmaktadır.

Çok sayıda ilmî eser kaleme almıştır, bu eserlerin çoğu yazma halinde olup nüshaları yöredeki şahsî kütüphanelerde muhafaza edilmektedir.

1. Ziyâ'ü Kalbi'l-Car fi't-Tecvîdi ve'r-Resmi ve Ferşi'il-Hurûf. Manzum bir risaledir.
 2. Şerhün âla Menzûmeti's-Şâtübî fi't-Tecvîd. Şâtübî'nin Hırzû'l-Emânî adlı eserine yazdığı hacimli bir şerhtir.
 3. Basîretü'l-Kulûb fi Kelâmi Allâmi'l-Ğuyûb. Mukaddimesinde bu isimle zikredildiği halde biyografisine yer veren kaynakların çoğu eseri Tebsiratü'l-Kulûb adıyla kaydetmektedir. Dirayet metoduyla yazılan kısa bir tefsir olup âyetlerin yorumunda önemli açıklamalar içermektedir.
 4. Usûlü'l-Hadîs. İbn Hacer el-Askalânî'nin Nüzhetü'n-Nazar adlı eserinin muhtasarıdır.
 5. Maşûü'l-Mevâhibi'l-Ehadiyye fi'l-Hasâ'isi ve's-Şemâ'ili'l-Ahmediyye. Hz. Peygamber'in şemailini yetmiş dört bölüm halinde ele alan eser 136 varaktan oluşmaktadır.
 6. Te'sîsü Kavâidi'l-Akâid alâ mâ Seneha min Ehli'z-zâhir ve'l-Bâtın mine'l-Avâid, Sadeddin et-Teftâzânî'nin Şerhu'l-akâid'inin yerine okutulmak üzere hazırlanan eserin girişinde itikadî mezhepler hakkında genel bilgi verilmektedir.
 7. Nehcü'l-Enâm fi'l-Akâid, Molla Halil'in en tanınmış eseri olup akaid ve ilmihal konularının ele alındığı Kürtçe manzum bir risaledir. Medrese eğitimine yeni başlayan öğrenciler için hazırlanan eser ilk olarak Mustafa Halim'in hattıyla Muhammed Ramazan tarafından basılmış. Ayrıca Ahmed Hilmi el-Kûgî eseri Rehber-i Avam adıyla yine Kürtçe olarak şerh etmiştir. Müellifi tarafından kaleme alınan kitabın Arapça bir versiyonu da mevcuttur.
 8. Muhtasar Şerhi's-Sudûr bi-Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr, Süyûtî'ye ait eserin özetidir.
 9. Mülahasü'l-Kavâtı' ve'z-Zevâcir, Büyük ve küçük günahlarla ilgili rivayet ve görüşleri nakletmektedir.
 10. Usûlün fi'l-Fıkhi's-Şâfiî.
 11. Risale Sağîre fi'l-Ma'füvvât. Namaza engel teşkil etmeyen hafif necasetler hakkındadır. Risaleye Molla Hüseyin el-Cezerî (Küçük) tarafından Fethu'l-Celîl adıyla bir şerh yazılmıştır.
 12. Zübdetü mâ fi Fetâva'l-Hadîs, İbn Hacer el-Heytemî'nin el-Fetâva'l-Hadîsiyye adlı eserinin özetidir.
 13. el-Kâfiyetü'l-Kübrâ fi'n-Nahv, İbn Hâcib'in Kâfiye'sinin yerine okutulmak üzere yazılan eserde konular daha geniş bir şekilde ele alınmıştır.
 14. el-Kâmûsü's-Sânî fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Mecâz, 380 varaklık bir eser olup nahiv kısmı bir önceki çalışmanın şerhi niteliğindedir.
 15. el-Manzûmetü'z-Zümruddiyye, Hatîb el-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh adlı eserinin manzum hale getirilmiş şeklidir.
 16. Risale fi'l-Mecâz ve'l-İstiâre.
 17. Risale fi'l-Vazi.
 18. Risale fi İlmi'l-Mantık. İsbâgüci şerhi türünde olan eser, Sadrettin Yüksel tarafından Kitâbü İsbâgüci fi'l-Mantık adıyla ve notlar ilâvesiyle yayımlanmıştır.
 19. Risale Manzûme fi İlmi Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara.
 20. Minhâcü's-Sünneti's-Seniyye fi Âdâbi Sülûki's-Süfiyye. 1000 beyit kadar olan eserde tasavvuf ehlinin uygulamaları ve bunların sünnete uygunluğu üzerinde durulmaktadır.
 21. Nebzetü Mevâhibi'l-Ledünniyye fi's-Şatahâtî ve'l-Vahdeti'z-Zâtiyye.
- Molla Halil'in ayrıca Şerhu Kasideti'l-Hemziyye ve talebelere öğütlerini içeren *Ezhârü'l-Ğusûn min Makâlâti Erbâbi'l-Fünûn* adlı eserleri ve manzum bir *Mevlid*'i kaynaklarda zikredilmektedir.

³⁰Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.71

şeyhinin tavsiyesiyle Norşin'e gelip orada hem müderrislik yapmış hem de tarikat hizmetini yerine getirmeye çalışmıştır.

Tâhî'nin vefatının ardından bir süre daha Norşin'de kalır ve şeyhinin oğlu Şeyh Diyâüddin'e (Hazret) icâzet verdikten sonra onu Norşin'deki medrese ve dergâhın başında bırakarak kendisi Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Ohîn köyüne gelerek burada medrese açar. Daha sonra Bitlis'e gelerek şu anda kendi ismi ile bilinen cami, medrese ve kendi evinin bulunduğu yerde ders vermeye devam eder. Yaz aylarında ise Ohin'e yakın Pırnâşîn köyüne yaylaya çıkar ve orada da aynı hizmete devam eder. Son olarak bu köyde iken hastalanır, oradan Bitlis'teki evine getirilir ve burada vefât eder.

1.2.4. Talebeleri

Verkânisî, uzun yıllar bulunduğu yerlerde medresede ders vererek çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerin çoğu kendi dönemlerinin meşhur âlimleri ve etkin şahsiyetleri arasına girmişlerdir. Yetiştirdiği öğrencilerin bir kısmı şunlardır:

1. Hazret olarak bilinen Şeyh Muhammed Diyâüddîn(v.1923), Verkânisî'nin kendisine intisab ettiği ve kendisinden tarikat icazetini almış olduğu Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin oğludur.

2. Şeyh Alâüddîn el-Verkânisî, Şeyh Fethullah'ın ilk çocuğudur.

3. Şeyh Abdulğaffar, Seyyid Şerif'in oğludur. O da Seyyid Sibğëtullah el-Arvâsî'nin kardeşi molla Abdulğaffar'ın oğludur. Hem ilmî icâzetini hem de tasavvufî icâzetini Şeyh Fethullah el-Verkânisî'den almıştır.

4. Molla Ömer el-Horosî el-Hizânî, hem ilim icazetini hem de tasavvuf alanında halifelik icazetini Verkânisî'den almıştır.

5. Molla Ahmet el-Uçûmî, Mutki ilçesinde müftülük yapmıştır.

6. Molla Abdullah Nursî, Bediuzzaman Said Nursî'nin abisi. Said Nursî de o zaman abisinin yanında bu medresenin küçük bir talebesidir.

1.3. ESERLERİ

Şeyh Fethullah, ağırlıklı olarak fıkıh ve tasavvuf olmak üzere farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden *Risâletü'l-Küfri Ve'l-Kebâir*, *Menâsiku'l-Hacci Ve'l-Umre* ve *Mektûbât* içerisinde yer alan fetvâlar fıkıh alanı ile ilgili eserlerdir.

Ayrıca *Mektûbât'ın* büyük bir kısmı Tasavvuf ve Tarikat ile ilgili hususlardır. Bunun yanında Akâid alanında *Akâdetu'l-Îmân* Risalesi ve Nahiv alanında da *ed-Dureru'l-Fethiyye fî'l-Avâmili'n-Nahviyye* gibi eserleri elimize ulaşabilmiştir.

Bu çalışmamızda Verkânisî'nin bu eserlerini kısaca tanıtmaya çalışacağız.

1.3.1. Mektûbât

Verkânisî'nin çeşitli vesilelerle farklı konularda yazılı olarak bazı kişilere/yerlere göndermiş olduğu mektuplar daha sonra oğlu Şeyh Alaüddin tarafından derlenip bir kitap haline getirilmiştir. Bu Mektûbat'ta 39 adet mektup bulunmaktadır. Bu mektupların bir kısmı fikhî konularla ilgili fetvâlardır, bir kısmı da tasavvuf/tarikat adabı ile ilgili konulardan oluşmaktadır.

Bu fetvâlardan 22 farklı konuda fikhî fetvâ tesbit edip bu araştırmamızın ikinci bölümünde yer alan “Şeyh Fethullah el-Verkânisî'nin Fetvâları” başlığı altında yer verdik. Fihî fetvâlar dışındaki konular bu çalışmamızın alanı dahilinde yer almadığı için bu konulara yer vermedik.

1.3.2. Risâletü'l-Küfri ve'l-Kebâir

Şeyh Fethullah el-Verkânisî tarafından Kürtçe olarak kaleme alınan bu risale daha sonra oğlu Şeyh Alaüddin tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Elimizde bulunan Kürtçe ve Arapça nüshaların ikisi de mahtut olup Tatvan'da ikâmet eden Muhammed Nurullah el-Godışkî tarafından istinsah edilmiştir. Yaklaşık olarak on sayfa olan bu risale bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde hamdele ve salveleden sonra kısaca büyük günahın tanımı yapılmaktadır. Birinci bölümde günahların en büyüğü olan küfür (dinden çıkma) ve insanı küfre düşüren söz ve davranışlar zikredilmektedir. İkinci bölümde de küfürden sonra en büyük günah olarak nitelendirilen bâtinî (kalp ile ilgili) büyük günahlar, Üçüncü bölümde de zahirî büyük günahlar maddeler halinde sıralanmaktadır.

Bu konuda yazılan diğer eserlerle karşılaştığımızda Şeyh Fethullah'ın bu risaleyi hazırlarken İbn Hacer el-Heytemî'nin "*ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*" adlı eserini esas aldığı anlaşılmaktadır. Büyük günahların tasnifi ve konu ile ilgili maddeler halinde getirilen örneklerde yapılan küçük bazı değişiklikler dışında bu risale "*ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*"in muhtasarı niteliğindedir.

İbn Hacer, bu eserinin giriş bölümünde büyük günahın tanımını, sayısını ve büyük günah işleyenin hükmü konusunda geniş malumat verdikten sonra büyük günahları bâtinî ve zâhirî büyük günahlar şeklinde iki ana başlık altında ele almaktadır. En büyük günah olarak nitelendirilen şirki ve buna bağlı olarak insanı küfre düşüren hususları birinci bölümde ele aldığı bâtinî günahların birinci maddesi olarak işlemektedir.

Şeyh Fethullah ise giriş bölümünde büyük günahın tanımını kısa bir şekilde yapmaktadır. Büyük günah konusunda ihtilaflar olduğu gibi tanımı hususunda da ihtilaflar olmuştur ve farklı tanımlar geliştirilmiştir. Erken devirlerde tartışılmaya başlanan bu problemle ilgili olarak literatürde farklı görüşler öne çıkmıştır. Büyük günahların belirlenmesi konusunda ortaya çıkan görüşlerden birine göre ilahî emirlere aykırı olan bütün fiiller büyük günah kapsamına girer. Eş'arî, Bâkılanî, İbn Fûrek, İmamı'l-Haremeyn ve Ebû İshak el-İsferâyînî gibi mütekaddimîn devri Eş'ariyye kelamcıları bu görüştedir.³¹ Cumhura göre ise dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevî veya uhrevî ceza öngörülen fiiller büyük günahdır. Büyük ve küçük günahların olduğunu ifade eden çok sayıda ayet ve hadis bulunduğundan dolayı bütün günahların kebîre statüsünde kabul edilmesi naslara aykırı olur

³¹ Heytemî, İbn Hacer, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 1, s. 7

demişlerdir. Mu'tezile ve Mâtürîdiyye kelmacıları ile müteahhir dönem Eş'ariyye âlimlerinin çoğunluğu bu görüşü benimsemiştir.³²

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî de bu risalenin başında cumhurun görüşüne uymaktadır. Büyük günahları, “*failleri hakkında Kur'an veya hadislerde büyük bir azap va'd edilen günahlardır.*”³³ Şeklinde tanımlamaktadır. Hadislerde de özellikle bazı günahlardan “mûbikât (helak edici davranışlar), kebâir, a'zamu'z-zunûb” gibi tabirlerle bahsedilir. Buna binaen bazı günahların diğerlerine göre daha büyük olduğu kanaati hâsıl olmaktadır. Böyle bir tasnifin nasslara daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Aslında bu konuda ortaya çıkan ihtilaf lafzîdir, her iki taraf da aynı sonuca varmaktadır. Çünkü ilahî emirlere aykırı olan bütün fiilleri büyük günah kapsamında kabul eden âlimler, ayet ve hadislerde geçen ve bir kısım günahların büyük günah olarak nitelenmeyi inkâr etmezler. Fakat küçük de olsa her günah Allah'a karşı bir isyan olduğu için bu yönü ile hiçbir günahı basit görmemek anlamında küçük saymamışlardır.

Bunun yanında büyük günahların sayısı konusunda da ihtilaflar olmuştur. Bunların sayısını yedi yüze çıkaranlar bulunduğu gibi yetmişle sınırlandıranlar da vardır. İbn Hacer el-Heytemî ise *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir* adlı eserinde 467 büyük günahtan bahseder. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî de bu risalesinde 269 büyük günah zikretmektedir.

Bunun dışında büyük günah işleyen kişinin dinî durumu konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. İslam âlimleri arasında bu konuda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Büyük günah ile ilgili bu konular daha çok Kelam alanına girdiği için bu çalışmamızda bu konunun detayına fazla girmeyeceğiz. Konumuz olan risalenin tanıtımı için kısa bilgilerle yetineceğiz.

Verkânîsî birinci bölümde ise günahların en büyüğü olan küfrü (dinden çıkmayı) ve insanı küfre düşüren söz ve davranışları zikretmektedir. İnsanı küfre düşüren

³² Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, c. 1, s. 7

³³ Verkânîsî, Şeyh Fethullah, *Risâletu'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 78

sebepleri seksen iki madde halinde getirmektedir. Üç madde dışında bu konuda “*ez-Zevâcir*” de zikredilen aynı hususlar olduğu görülmektedir.

Bu risalede birinci bölümün 27. maddesi şöyledir: “Kâfir olan birine Müslüman olduğunu işaret etmek.”³⁴ *ez-Zevâcir*’de buna karşılık gelen madde ise “kâfir olan bir kişiye Müslüman olmamasını işaret etmek”³⁵ şeklindedir. Risaledeki bu farklılık istinsah hatası olma ihtimali de azdır. Çünkü hem Kürtçe hem de Arapça nüshalarında aynı ifade yer almaktadır.

Yine birinci bölümün 55. maddesi de şöyledir: “Kendisine selam veren veya yerhemukellah diyen kişiye, ta’zîm amacı ile değil rahmete ihtiyacı olmadığı düşüncesi ile itiraz etmek.”³⁶ Yine *ez-Zevâcir*’de buna karşılık gelen madde ise “değerli bir zata yerhemukellah diyerek teşmitte bulunan kişiye, bu zatın rahmete ihtiyacı olmadığı veya bu zatın kendisine böyle bir şey söylemekten daha yüce olduğu düşüncesi ile itiraz etmek”³⁷ şeklindedir.

Birinci bölümün son maddesi olan 82. madde ise *ez-Zevâcir*’de yer almamaktadır.

İkinci bölümde de küfürden sonra en büyük günah olarak nitelendirdiği bâtinî (kalp ile ilgili) büyük günahları maddeler halinde sıralamaktadır. Bu alan da elli beş maddeden oluşmaktadır.

Verkânîsî, bu elli beş maddeyi bu bölümle ilgili *ez-Zevâcir*’de geçen altmış altı madde içerisinden seçmiştir. Bu bölümde de son iki madde *ez-Zevâcir*’de yer almamaktadır.

Üçüncü bölümde de zahirî büyük günahlar yine maddeler halinde sıralanmaktadır. Bu bölümle ilgili *ez-Zevâcir*’de 401 madde yer almaktadır. Verkânîsî, risalesinde bunlardan 51 maddeyi seçmiştir. Ayrıca 8 madde de ekleyerek toplam 59 madde olmuştur.

³⁴ Verkânîsî, *Risâletü'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 79

³⁵ Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, s. 48

³⁶ Verkânîsî, *Risâletü'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 79

³⁷ Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, c. 1, s. 49

Verkânîsî, *ez-Zevâcir*'de udhiye (kurban bayramında kesilen hayvan) ile ilgili zikredilen büyük günahları, Şafii Mezhebinde bu konu vacip olmadığı için risaleye almamıştır.

Ayrıca *ez-Zevâcir*'de büyük günah olarak zikredilen hür insanın köle olarak satılmasını³⁸ güncelleştirerek başlık parasını buna dâhil etmiştir. Bazı yörelerde gelenek haline gelmiş olan bu husus, hür insanın köle olarak satılmasına kıyas edilerek bunun da büyük günahlardan olduğu hükmüne varılmıştır.³⁹

Bunun dışında yine büyük günahlardan sayılan köle olan anne ile çocuğunun birbirlerinden ayrılması⁴⁰ hususuna da süt emen hayvan yavrusu ile annesini de dâhil etmektedir.⁴¹

Üç bölümde de maddeler halinde zikredilen bu büyük günahlar, daha çok halk arasında yaygın olarak bulunan hususlardır. Müellif, bu maddeleri seçerken yaşadığı çevrede insanların bilerek veya bilmeyerek irtikâp ettiği ve büyük günah sayılan hususlara ağırlık verdiği görülmektedir. Bunu ifade etmek için de dikkat çekici örnekler getirmektedir. Örneğin birinci bölümün ikinci maddesinde şu örnek yer almaktadır: “Kalp veya dil ile küfre girmeyi -muhal da olsa- herhangi bir şeye talik etmek.” Hâlbuki insanı dinden çıkararak hususlardan biri olarak ifade edilen bu davranış okumuş bazı kişilerde bile görülebilmektedir. Bunun dışında büyük günahlardan saydığı kadınların, herhangi bir şey bağlayarak başlarını büyütmeleri,⁴² başlık parası karşılığında kızların evlendirilmesi⁴³ ve buna benzer çok sayıda dikkat çekici örnekler yer almaktadır.

1.3.3. Menâsiku'l-Hacci ve'l-Umre

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Daha sonra oğlu Şeyh Alaüddin tarafından diğer eserleri ile birlikte *Kenzu'l-Cevâhir* adı altında bir araya getirilmiştir. Hem ilim hem de tasavvuf alanında talebesi ve mücâzı

³⁸ Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, c. 1, s. 367

³⁹ Verkânîsî, *Risâletu'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 73

⁴⁰ Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, c. 1, s. 390

⁴¹ Verkânîsî, *Risâletu'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 73

⁴² Verkânîsî, *Risâletu'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 72

⁴³ Verkânîsî, *Risâletu'l-Kufri ve'l-Kebâir*, s. 73

olan Molla Ömer el-Horosî el-Hizânî hacc'a gitmeden önce vedalaşmaya geldiğinde Şeyh Fethullah bu risaleyi kaleme alır ve kendisine verir.

Elimizde mevcut olan bu risale de mahtut (yazma) olup yine Tatvan'da ikâmet eden Muhammed Nurullah el-Godîşkî tarafından istinsah edilmiştir. (Bir nushası elle yazılarak çoğaltılmıştır.) Yaklaşık olarak yirmi üç sayfa olan bu risale yedi bâb ve son bir fasıldan oluşmaktadır.

Birinci bab, ihram ile ilgili konuları içermektedir. Burada mîkâtlar, ihramın sünnetleri ve rükünleri, yapılacak hac çeşidine göre ihramın kısımları, telbiye ve ihram yasakları ile ilgili temel bilgiler yer almaktadır.

İkinci bâbta da Mekke'ye giriş ve Mekke'de yerine getirilen hac menâsiki ile ilgili hükümler yer almaktadır. Burada da Mekke'ye giriş âdâbı, yapılacak dualar, tavafın çeşitleri ve tavaf ile ilgili hükümler, Arafât, Müzdelife, Minâ, Cemerât, kurban ve hac ve umrenin diğer farz, vacip ve sünnetlerine yer verilmektedir.

Üçüncü bâb, Sefâ-Merve arası yapılan sa'yin farzları, vacipleri, sünnetleri ve yapılacak duaları içermektedir.

Dördüncü bâbta da Arafât vakfesi ile ilgili hükümler ve burada yapılacak dualara geniş bir şekilde yer verilmektedir.

Beşinci bâbta da Minâ'da yerine getirilen menâsik ile ilgili hükümlere geniş bir şekilde yer verilmektedir.

Altıncı bâbta ise genel olarak haccın rükünleri (farzları), vacipleri ve sünnetleri kısa ve anlaşılır bir dille anlatılmaktadır.

Son bâb olan yedinci bâbta ise Medine-i Münevvere ve burada Hz. Resulullah (s.a.s.)'in kabrini ve diğer mekânları ziyâret etmeyle ilgili uyulması gereken âdâba yer verilmektedir.

Son fasılda ise Hz. Resulullah (s.a.s.)'in kabrini ziyâret ettikten sonra Medine-i Münevvere'de yapılması mustahab olan ve âdâba uygun düşen hususlar yedi madde şeklinde zikredilmektedir.

Bu risale hacim bakımından küçük de olsa hac ve umre konusunda çok zengin bir içeriğe sahiptir. Konu ile ilgili gerekli bütün bilgilere kısa bir şekilde yer verilmiştir. Bu açıdan bu risale, Şafî Mezhebine göre mükemmel bir hac ve umre rehberi niteliğindedir.

1.3.4. Dureru'l-Fethiyye fi'l-Avâmilî'n-Nahviyye

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî tarafından kaleme alınan bu risale *Avâmilu'l-Cürcânî* üzerine yapılan -konu ile ilgili- bazı önemli ziyadelerden oluşmaktadır. Oğlu Şeyh Alâüddîn'in nahiv ilmine başlaması üzerine kendisi için hazırlamıştır.

Bu risale nahiv ilmi ile ilgili önemli meselelere ve nüktelere yer verilmiştir. Cürcânî'nin Avâmil'inden farklı olarak misaller daha çok ayetlerden seçilmiştir. Bu eser medrese müfredâtında ezberlenen bir risale olduğu için bu risaleyi okuyan bir talebe nahiv ilmi ile beraber çok sayıda ayeti de ezberler, anlamı ve i'rabını da öğrenmiş olur.

Bu eser de oğlu Şeyh Alaüddin tarafından *Kenzu'l-Cevâhir*'e dâhil edilen risalelerden biridir. Bu risale de mahtut olup yine Tatvan'da ikâmet eden Muhammed Nurullah el-Godışkî tarafından istinsah edilmiştir. Yaklaşık olarak yirmi iki sayfadan oluşmaktadır.

1.3.5. Akîdetu'l-Îmân

Geçmişten günümüze kadar birçok âlim bu alanda muhtasar veya detaylı risaleler yazmışlardır. Verkânîsî'nin yazmış olduğu bu risalede ise daha çok gençlerin veya Kur'an-ı Kerimi okumuş yetişkinlerin İman konusunda öğrenmeleri gereken temel bilgileri çok kısa bir şekilde zikredilmiştir.

Verkânîsî, bu risalede İslam'ın beş ve imanın altı rükünlerini özet bir usul ile Kürtçe izah etmiştir. Kur'an-ı Kerimi okuyan bir kişi bu risaleyi okuyup ezberlediğinde öğrenilmesi farz olan temel itikâdî bilgileri öğrenmiş olur.

1.3.6. Risâletün fî Adâbi't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye

Bu risâle Mektûbât içerisinde yer alan birinci mektûbtan derlenmiştir. Bu risâlede Nakşibendî tarîkatının gayesi ve ana konusu, tarîkata intisab ederken yerine getirilmesi gereken sekiz şart, kalbın hakikatı, havf - recâ, râbîta, vird, letâif, nefî ve isbat ile ilgili meseleler, mürîtte bulunması gereken şartlar ve Nakşibendî hatmesi gibi konular özet bir şekilde anlatılmıştır.

Bu eser 1979 yılında Ahmet Şahin tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş olup, *Tasavvuf, Edep ve Ahlâk Rehberi* adıyla yayımlanmıştır.

Yukarıda isimleri ve hakkında kısa malumat verdiğimiz Verkânîsî'nin bu altı esri daha sonra oğlu Şeyh Alaüddin tarafından "*Kenzu'l-Cevâhir*" adıyla bir araya getirilmiştir. M. 1992 tarihinde Tatvan'da ikamet eden Nurullah Godışkî tarafından istinsah edilen nushanın bir kopyası elimizde mevcuttur.

1.4. TASAVVUFÎ YÖNÜ

1.4.1. Tasavvufa Yönelişi

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, tasavvufa yönelişini şu şekilde anlatmaktadır: "Medrese tahsilini tamamladıktan sonra okuduğum kitaplardan, hakikate ulaşmanın sadece zahirî ilimleri tahsil etmekle mümkün olamayacağını, bununla beraber tasavvuf köprüsünden geçip tasavvuf ehli kâmil bir zata intisap etmek gerektiğini anlamıştım. Bu amaçla meşhur bütün şeyhleri ziyaret ediyordum. Fakat intisap etmek için hiç kimseye karşı kalbimde bir bağlılık meydana gelmiyordu. Seyyid Sibğetullah el-Arvâsî'yi ise ziyaret etmemiştim ve bu zatın da diğer ziyaret ettiğim kişiler gibi olduğunu düşünüyordum. Kendi kendime Allah bana kâmil bir zata intisab etmeyi ve bu yüce makamı nasip etmemiştir dedim. Bunun üzerine tedrisât ile meşgul olup insanlar da benim buna ehil olduğumu görür, yanıma çok sayıda öğrenci gelir düşüncesi ile ibadetlerin en faziletlisi olan ilimle meşgul olmaya karar verdim. Bunun üzerine resmi müderris olmak için Bitlis'e bağlı Âbırî köyüne gittim. Allah da bu hizmeti bana nasip

etti ve tarikata intisap edinceye kadar bu göreve devam ettim.”⁴⁴

1.4.2. Tarikata İntisabı

Verkânîsî'nin, medresede tedrisâta devam etmesiyle beraber bir mürşide bağlanma arayışı hep devam etmiştir. Bu arayışın sonunda Gavsü'l-a'zam olarak şöhret bulmuş ve Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Gayda Köyünde ikâmet eden Şeyh Sibğatullah el-Arvasî'ye (v.1287/1870) karşı kendisinde bir meyil ve sevgi oluşur.

Daha sonra Gayda'da ikâmet eden Mollazâde'ye göndermiş olduğu mektupta kendisi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Şeyh Sibğatullah el-Arvasî'ye intisâb edenlerle tanışınca onlardaki samimiyet ve İslamî esaslara olan bağlılıkları bende de tasavvufa bağlanma duygusunu oluşturdu. O zaman medresede (Abırî köyünde) tedrisâta devam ediyordum. Bir ara Gavsü'l-a'zam'ın Bitlis'e gelip geri döndüğünü duydum. Evimiz de Bitlis'te idi. Eve geldiğimde annemin ibadetle ilgili durumunun ve davranışlarının çok değişmiş olduğunu gördüm. Kendisinden Gavsü'l-a'zam'ı görüp görmediğini sordum. Annem, onu iki kere gördüm fakat ondan hiç istifade etmedim. Çünkü diğer şeyhlerin yaptığı gibi bu bize ne konuştu ne de vaaz etti, dedi. Anneme, onu gördükten sonra hayatında bir değişimin olup olmadığını sordum. O da, onu gördükten sonra kalbim Allah sevgisi ile yanıyor, dünya benim için önemsiz olmuştur ve ibadetlerde gaflet gitmiş yerine huzûr ve huşû' gelmiştir, dedi. Kendisinden kaç yıldan beri tarikata intisap ettiğini sordum, on sekiz yıl olduğunu söyledi. Bu şeyhinden ne istifade ettiğini sordum, annem de sadece çocuk sevgisi olmuştur, oruç ve namaza rağbetim artmıştır fakat huzûr ve huşû' yoktur, dedi. Bunun üzerine anneme, sadece Gavsü'l-a'zam'ı görmekle kazandığın meziyetler, bu uzun süre zarfında kazandıklarından daha fazladır, dedim ve bunun üzerine Şeyh Sibğatullah el-Arvasî'ye karşı muhabbetim arttı ve ona intisap etmeye karar verdim.”⁴⁵

Bunun üzerine Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Gaydâ köyünde ikamet eden Şeyh Sibğatullah el-Arvasî'ye gitmeye karar verir. Ancak bu durumda medresede ders verdiği talebelerin dersleri aksamış olacak. Buna sebep olmamak için aynı medresede müderris olan Süleyman efendiye, sen benim yerime Ramazan bayramına kadar ders ver, ben

⁴⁴ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s. 41

⁴⁵ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s.39-40

Şeyh Sibğatullah el-Arvasî'nin yanına gideyim, ben geldikten sonra sen gidersin der. Fakat Süleyman Efendi önce gitmek ister ve Verkânîsî'nin gitmesi bayramdan sonraya kalır. Bu arada Şeyh Sibğatullah el-Arvasî vefat eder ve onu ziyaret edememesi Verkânîsî'nin gönlünde bir hasret olarak kalır.

Daha sonra Arvasî'nin halifelerinden Molla Halid Oreki ile yaptığı istişare neticesinde yine Arvasî'nin halifelerinden Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'ye intisab eder. O esnada Tâhî Norşin'de ikamet etmektedir. Verkânîsî'nin evini de getirip Norşin'de kendisinin yanında kalmasını ister. Bunun üzerine Verkânîsî Norşin'e taşınır ve burada hem medresede müderrislik yapar hem de Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin yanında tasavvüfî hizmetine devam eder.

Şeyh Fethullah'ın şeyhi olan Şeyh Abdurrahman et-Tâhî vefat edince defin işi tamamlandıktan sonra et-Tâhî'nin halifesi olan Şeyh Ahmet taşkesanî, Şeyh Fethullah'ı çağırır, elini tutar ve “üstadımın emri ile seni onun yerine kabul ettim” der. Bunun üzerine diğer halifeler de tek tek bey'at ederler⁴⁶. Şeyh Fethullah artık üstadının halifesi olarak onun yerinde irşad görevini yerine getirmeye devam edecektir.

1.4.3. Halifeleri

Tarikat geleneğinde bir şeyhe intisap edenler belli bir süre tasavvufî eğitimden geçirilirler. Bunlar içerisinde ilim, amel ve tasavvufî yönü istenilen seviyeye ulaşanlara şeyh tarafından tarikat alanında izin verilir. Bu izni alan kişilere halife denilir. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî de bu alanda altı kişiye halifelik iznini vermiştir. Kendilerine halifelik izni verilen bu zatlar, ilmî ve tasavvufî yönleri ile kendi dönemlerinin önemli şahsiyetleri arasında yer almaktadırlar.

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin tarikat alanındaki halifeleri şunlardır:

1. Hazret olarak bilinen Şeyh Muhammed Diyâüddîn. Bu zat Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin şeyhi olan Şeyh Abdurrahman et-Tâhî'nin oğludur.⁴⁷ 1272/1855 tarihinde Hizan'da doğmuştur. Kuvvetli bir medrese tahsilini almış ve çok sayıda kişilere ilim

⁴⁶ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.72

⁴⁷ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s.99.

icâzeti vermiştir. Bunlardan bazıları İstanbul'da şeyhülislamlık arşivindedir.⁴⁸ Birinci Dünya savaşına Milis kuvvetlerinin başında savaşa katılmıştır. Savaş sırasında yaralanarak bir kolunu kaybetmiştir. Padişah Sultan V. Mehmet Reşat tarafından kendisine Beşinci Rütbeden Mecidiye Nişanı ve ardından Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası, protez bir kolla birlikte gönderilmiştir. 13 Ağustos 1335 (1919) Tarihinde, Mustafa Kemal tarafından bir mektup gönderilerek Sivas Kongresine davet edilmiştir.⁴⁹ 17 Recep 1342/ 9 Şubat 1924 tarihinde vefat etmiş olup, Norşin'de babasının yanı başına defnedilmiştir. 15 Halifesi vardır.

2. Seyyid Hasan, Ğavsu'l-a'zam olarak bilinen Seyyid Sibğetullah el-Arvâsî'nin oğludur.⁵⁰

3. Şeyh Abdulğaffar, Seyyid Şerif'in oğludur. O da Seyyid Sibğetullah el-Arvâsî'nin kardeşi molla Abdulğaffar'ın oğludur. Hem ilmî icâzetini hem de tasavvufî icâzetini Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'den almıştır. İlmî dirayeti ve hitâbeti güçlü olan bir zattır. Bitlis'in Marmudiye Mahallesi sakinlerinin teklifi üzerine Şeyh Fethullah el-Verkânîsî tarafından o mahallenin camisine vaiz olarak tayin edilmiştir. Rusya'nın Bitlis'i işgali esnasında işgalcilere karşı bizzat savaşa katılmış ve Bitlis yakınlarında Surim köyünde şehit düşmüştür. Diğer şehitlerle beraber o köyde defnedilmiştir.⁵¹

4. Molla İsa Karekoyî'nin oğlu Molla Ahmet.

5. Molla Ömer el-Horosî el-Hizânî. Hem ilim icâzetini hem de tasavvuf alanında halifelik icâzetini Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'den almıştır. Şeyhi ile aralarındaki mektuplaşmalardan hem ilim hem de tasavvuf alanında yüksek bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır.⁵² Hac ibadetini yerine getirmek için yola çıkmadan önce vedalaşmak için hocasını ziyaret eder ve hocasından kendisini unutmamasını rica eder. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî de bunun üzerine evinde bulunan güvercinlerden birini göstererek şu güvercine senin adını veriyorum ve onu her gördüğümde seni

⁴⁸ Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, 1996, c. 2, s. 99-100-427-430.

⁴⁹ Bkz. Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Vesikalar Bölümü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970

⁵⁰ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s.99.

⁵¹ Şeyh Âsım, *Bir ketü'l-Kelimât*, s. 99-100.

⁵² Bkz. Verkânîsî, Şeyh Fethullah, *Mektûbât*, 9-10-12-18-23-25 ve 26. Mektuplar.

hatırlayacağım, der. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî yine onun için “Menâsikü'l-Hac” adlı risaleyi kaleme alır ve ona verir. Daha sonra Van’a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.⁵³

6. Molla Hasan, Âdâ aşiretindedir. Şam’a yerleşmiştir, daha sonra Medine’ye yerleşerek orada vefat etmiştir.⁵⁴

⁵³ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s. 102.

⁵⁴ Şeyh Âsım, *Birketü'l-Kelimât*, s. 102.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH FETHULLAH el-VERKÂNİSÎ'NİN FETVÂLARI

2.1. İBADET

2.1.1. Pusula İle Kible Yönünü Tayin Etmenin Hükümü

Verkânîsî'nin konu ile ilgili fetvâsına geçmeden önce namazın şartlarından olan istikbal-ı kiblenin şartları ile ilgili Hanefî ve Şafî mezheblarının görüşlerini zikretmek konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Namazda istikbal-ı kible namazın şartlarından biridir. Namaz kılan kişi ile Kâbe arasında bir perde yoksa Kâbe'ye tam olarak yönelmek şarttır. Kâbe'nin görünmediği bir yerde namaz kılınacaksa cumhura göre Kâbe tarafına yönelmek yani cihet yeterli iken İmam Şafî'nin tercih edilen görüşüne göre ise bu durumda da Kâbe'nin aynına yönelmek gerekir. Bu durumda bazı araçlarla kibleyi tayin etmek gerekecektir.

Namaz kılacak olan kişi eğer kible cihetini bilmiyorsa kible için konulmuş mihrab gibi işaretlere uyacak. Böyle bir işaret yoksa oranın ehlinde ve şahitliği kabul edilen kişilerden soracak, bu da yoksa yön tayini için kullanılan araçlardan istifade edecektir. Bunlar arasında Güneş, Ay, bazı yıldızlar ve pusula yer almaktadır.

Hanefî Mezhebine göre bu durumda olan bir kişi Güneş, Ay ve bazı yıldızlar gibi işaretlerle kibleyi tayin edecek, bunlar yoksa kibleyi bilen ve şahitliği kabul edilen kişilerden soracak, bu da yoksa ictihad ile kibleyi tayin edecektir.

Şafî Mezhebine göre ise ilk olarak kibleyi kesin bir bilgi ile bilen ve şahitliği kabul edilen kişilerden soracak, bu yoksa kible için konulmuş muteber mihrab gibi işaretlere uyacak. Böyle bir işaret yoksa kutup yıldızı gibi işaretlerle kibleyi tayin

edecek, bunlar da olmayınca ictihad etmek veya pusula ile kıbleyi tayin etmek arasında muhayyer olur.⁵⁵

Pusula ile kıble tayini konusunun da bulunduğu muhtelif konularda Verkânisî'ye bazı sorular yöneltilmiştir. Verkânisî de isim vermeden 'bazı âlimlere' hitaben onaltıncı mektupta bu sorulara cevap vermiştir. Bâcûrî, Remlî'nin Nihâye'si ve Dâğıstânî'nin Haşiyetu Tühfe'sinden alıntı yaparak bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Bâcûrî, namazın şartları bölümünde istikbal-ı kıblenin vucubu ile ilgili şöyle demektedir: 'Kıbleyi öğrenme imkânı olup ve onunla Kâbe arasında bir perde olmayan kişi başkasının sözü ile amel etmez. Aynı şekilde gözü görmeyen kişi de mihrabın duvarına dokunma imkânı varsa başkasının sözü veya kendi içtihadı ile amel etmez. Eğer dokunma imkânı yoksa güvenilir bir kişinin, sağlam bilgiye dayalı vereceği ihbar ile amel edecektir. Bu durumda kendi içtihadı ile amel edemez. Bilinen pusula da bu anlamdadır.'⁵⁶

Remlî de *Nihâye*'de şöyle demektedir: 'Vaktin girişi ve kıbleyi bulmak için pusulaya itimat etmek caizdir. Çünkü bu da içtihat gibi zannî bilgiyi ifade eder. Vâlid (Remlî'nin babası, ebu'l-Abbas Ahmed b. Hamza) bununla fetvâ vermiştir.'⁵⁷

Şeyh Abdülhamit ed-Dağıstânî de *Tuhfe* üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir: 'Şeyhimiz (Şeyh İbrahim Bâcûrî) ve Kalyûbî, pusulayı güvenilir mihrap derecesinde kabul etmişlerdir ve kalbim de bu görüşe meyletmektedir.'⁵⁸

Verkânisî'nin bu fetvâsında pusulanın kıble tayininde kullanılabilecek bir delil olduğu anlaşılır, fakat kıble tayini için kullanılabilen işaretler arasındaki tertib hususundaki ihtilafa değinilmemiştir. Yapılan alıntılarda da ortaya çıktığı gibi Remlî, pusulayı ictihad seviyesinde zannî bir bilgi olarak görmektedir. Bâcûrî, Dağıstânî ve Kalyûbî de pusulayı daha kuvvetli bir delil olarak kıble için konulan mihrab derecesinde kabul etmektedirler. Şafîî fetvâ usûlünde Remlî, burada zikredilen diğerlerine tercih

⁵⁵ Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveyyiyye, Vizaretu'l-Evkâf, Kuveyt, h. 1427, c. 4, s. 69.

⁵⁶ Bâcûrî, İbrahim, *Haşiyetu Bâcûrî alâ İbni Kasım el-İzzî* (tz.) c. 1, s. 142

⁵⁷ Remlî, Şemsü'd-dîn Muhammed b. Ahmed (v.1004/1595), *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Mısır, 1930, c. 1, s. 443

⁵⁸ Dağıstânî (Şirvânî), Abdülhamit (v.1301/1883), *Hâşiyetün alâ Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, Mısır, 1983, c. 1, s. 500; Verkânisî, *Mektûbât*, 16, s. 118

edildiği için Remlî'nin görüşü müftâ bih olur. Bundan dolayı Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveyyiyye de Şafiî Mezhebinin görüşü olarak bunu nakletmiştir. Fakat günümüzde pusula, teknik olarak yekînî bilgiyi ifade edecek olursa bunun farklı değerlendirilebileceğini düşünebiliriz.

2.1.2. Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının ilk vakti ile ilgili önce fikhî ihtilafları ve Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı takvimde hangi görüşü esas aldığına dair kısa bilgiler verdikten sonra Verkânî'si'nin konu ile ilgili vetvâsını aktarmaya çalışacağız.

Yatsı namazının ilk vakti şafağın batması ile başladığına dair fakihler arasında ittifak vardır. Fakat yatsı namazı için söz konusu olan şafağın tanımında ihtilaf edilmiştir. Cumhura göre şafak, güneş battıktan sonra batı tarafında ufukta görünen kızılıktır, Ebu Hanife ve Züfer'e göre ise ufuktaki kızılıktan sonra meydana gelen beyazlıktır.⁵⁹

Bütün vakitlerin olduğu gibi söz konusu şafağın batışının tayininde de esas olan müşahededir. Ancak devamlı gözlem yapma imkânı olmadığı için sağlıklı yapılan hesaba başvurma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Dünyanın farklı bölgelerinde bazı teşkilatlar tarafından namaz vakitlerinin hesaplanması üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizde de Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda bilimsel çalışmaları olan kurumların işbirliği ile namaz vakitlerini tespit etmiştir.

Astronomik hesaplara göre beyaz şafağın batışı, güneşin ufukun -19° altına inmesiyle, kızıl şafağın batışı ise -17° nin altına inmesi ile gerçekleşir.

Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı takvime göre yatsı vakti için batı ufukunda beyazlığın değil, Eimmei selasenin (İmam Malik, İmam Şafii ve Ahmed b.Hanbel) ve İmameynin (İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) görüşleri doğrultusunda kızılığın kaybolması esas alınmıştır. Bu sebeple akşam şafağının

⁵⁹ Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveyyiyye, c. 31, s. 185

kaybolması -17° olarak kabul edilmiştir. Yatsı namazının vakti hesaplanırken güneşin ufku -17° altına inmesi, sabah namazının vakti için de ufka 18° yaklaşması esas alındığı takdirde, Ekvatordan yaklaşık 48° enlem dairesine kadar olan bölgelerde Sünnette belirlenen ve fıkıh kitaplarımızda açıklanan astronomik ve atmosferik alametlere uygun olarak namaz vakitleri oluşmaktadır.⁶⁰

Yatsı namazı vaktinin müşahede ile mi yoksa hesap ile mi tespit edilebileceğini molla Tahir el-Olekî tarafından Verkânisî'ye sorulmuştur. Verkânisî bu sorunun cevabında şöyle demiştir:⁶¹

“*Şerkâvî*’nin ibaresinden anlaşılan hususu sormuşsunuz. Allah’tan başarı dileyerek deriz ki, *Büceyremî*’nin vakitler konusundaki ibaresi şöyledir: ‘Bazen şafaku’l-ahmer’in (güneş battıktan sonra batı tarafında görülen kızıllık) vakit belirleyenlerin yatsı için tayin ettikleri 20° lik zaman dilimi geçmeden battığı görülmektedir. Vakit belirleyenlerin tayin ettikleri zamana mı yoksa gözle müşahede edilene mi itibar edilecektir? Konunun genel kaidesi ve aynı zamanda hadisler, ikinci görüşün yani gözle müşahede edilenin tercih edilmesini gerektirir. Fiilî icma’ ise birinci görüşü, yani belirlenen vakite itibar edilmesinin tercih edilmesini gerektirir. Belirlenen vakit geçtiği halde şafak batmadığı zaman da yine aynı şey söylenir. Mu’temed olan görüş ise derecelere değil şafağa itibar edilmesidir, vakit belirleyenlerin sözü ile amel edilmez.’⁶²

Büceyremî’nin, "el-mu’temed" (Tercih edilen görüş) sözünden, *Şerkâvî*’nin ve şâfiî âlimlerin tercih ettikleri birinci görüşün, konunun genel kaidesinde ilk olarak zikrettiği görüş (gözle müşahede edilenin tercih edilmesi) olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu görüş, hem fiilî icma’ın kabul ettiği görüşten önce hem de ‘bazen şafaku’l-ahmer’in vakit belirleyenlerin yatsı için tayin ettikleri 20° lik zaman dilimi geçmeden battığı görülmektedir’ sözünden de ilk olarak zikredilmiştir. Bu ilk görüş, molla Abdulhakim ed-Diknukî’nin de yanlış olarak anladığı gibi *Büceyremî*’nin ‘vakit belirleyenlerin tayin ettikleri zamana mı yoksa gözle müşahede edilene mi itibar edilecektir?’ sözünde geçen ilk görüş değildir. Bitlis’te yanımıza geldi ve onun

⁶⁰ <https://www.ditiblyon.fr/avrupa-takvimlerindeki-imsak-yatsi-vakitlerine-iliskin-aciklama/>

⁶¹ Verkânisî, *Mektûbât*, 13, s. 109-110

⁶² *Büceyremî*, c. 1, s. 392

şüphesini bu söylediklerimizle giderdik. Bununla beraber, metin ve şerh sahibi bütün Şafîî âlimler, hatta İbn Hacer *Tühfe*'de ve Remlî de *Nihâye*'de, yatsı vaktini şafaku'l-ahmer'in batışına bağlamışlardır. Bu zamanda da bu iki kitap mu'temed olarak kabul edilir. Onlar da yatsı vaktinin derecelerle olduğu görüşünden hiç bahsetmemişler. Sözüne itimat ettiğimiz ve bu görüşü kabul eden hangi âlim vardır? Bunu iddia eden, yatsı vaktinin derecelerle olduğu görüşüne itimat eden âlimleri de açıklaması gerekir.

İbn Hacer *Tühfe* adlı kitabının cenâiz babında, vakıf olan kabristanda kabir üzerinde kubbenin yapılması konusunda, sahabe ve tabiîn döneminden sonra fiilî icma'a itibar edilemeyeceğini söylemektedir.

Takvim ve heyet ehline göre her bir derece dört dakikadır."⁶³

Verkânîsî'nin bu fetvâsına binaen konu ile ilgili aşağıdaki hususları göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır:

Namaz vakitleri ister gözlem ile tespit edilsin ister hesap ile tespit edilmiş olsun, diğer namaz vakitlerinden farklı olarak yatsı ve sabah namazlarının vakitlerinin başlangıcı kesin bir şekilde tespiti mümkün değildir. Çünkü yatsı namazı için şafağın batması, sabah namazı için ise fecrin doğuşu bir anda meydana gelmez, peyderpey oluşur. Buna bağlı olarak hava şartları ve gözlemcilerin görüş kabiliyetleri bu vakitlerin tespitinde etkili olabilmektedir.

Hesap ile tespit edilen vakit müşahede ile tespiti mümkün olmayabilir. Bu nedenle özellikle bu iki namaz ile ilgili şüpheden çıkmak için takvimin belirlediği vakti bir kaç dakika geciktirmenin gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Yatsı namazının vakti ile ilgili *Büceyremî*'nin zikrettiği -20° ilik zaman dilimi olsun, ebu Hanife ve Züfer'e göre beyaz şafağın batışı olan -19° olsun veya cumhura göre kızıl şafağın batışı -17° olsun bunun zamansal karşılığı mevsimlere göre farklı olmaktadır. Güneş ışığının dik geldiği yaz aylarında bu zaman uzanırken Güneş ışığının eğik geldiği kış aylarında bu zaman kısalmaktadır.

⁶³ Verkânîsî, *Mektûbât*, 13, s. 109-110

Bu sebeple akşam ile yatsı arasını muayyen süre ile sabit tutmak her mevsim için doğru olmayacağı anlaşılmaktadır. Ekvatora yakın olan bölgelerde bu açı fazla değişmeyebilir ama Türkiye gibi ekvatorun uzak olan bölgelerde açık bir farklılık göstermektedir. Bundan dolayı yatsı namazının vaktinde bu farklılığa dikkat edilmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

2.1.3. Namazlardan Sonra Salavât Getirmenin Hükümü

Verkânisî'nin Mektûbâtında otuz birinci mektup olarak yer alan mektup, Molla Abdülhakim Diknokî'nin kendisine tevcih ettiği mutaaddid fikhî meselere cevap olarak yazılmıştır. Bu meselelerden biri de namazlardan sonra Rasûlullah (s.a.v.)'e salavât getirmenin hükümü ile ilgilidir. Verkânisî, mektubunun bu bölümünde Molla Abdülhakim Diknokî'nin soru ve itirazını da zikrederek şöyle cevap vermektedir:

“İkinci problemi şu sözlerle dile getirmişsiniz; ‘İşittik ki, sizler namazlardan sonra, tesbihâtın sonunda Hz. Peygambere salavât getirmiyorsunuz. Bunu, özellikle de ‘Âlanuri'l-hüda seyyidina Muhammed salavât’ gibi münavebeli lafızlarla söylemeyi bid’at sayıyorsunuz. Hâlbuki salavât getirmek genel olarak matlup bir şeydir. ‘Ey iman edenler siz de ona (peygambere) salât edin, selâm edin.’⁶⁴ Ayet-i Kerimesi ve ‘Kim bana bir salavât getirirse Allah ona on katını verir ve ona on sevap yazar’⁶⁵ hadisinde olduğu gibi. Dolayısıyla salavât ne zaman mümkün olsa ve hangi lafızlarla olursa olsun istenilen bir şeydir. Bu nedenle salavâtın, hangi lafızlarla ve hangi vakitlerde yapılacağını belirtmek gerekir. Kimsenin bunu belirttiğini de görmedik.’

Buna karşılık diyoruz ki, tevfiğ Allah'tandır. Şu ana kadar, hiçbir zaman ne tesbihâtın sonra, ne de başka zamanlarda, salavâtın bid'at olduğunu söyledik. Aksine tesbihâtın sonra biz de salavât getiriyoruz. Çoğu zaman da ‘Allahume salli alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âli seyyidina Muhammedin biâdedi külli dâin ve devâin ve bârik ve sellim aleyhi ve aleyhim kesîren’ ifadesiyle getiriyoruz. Ve bu adet Üstad (k.s.) zamanından beri bizde hep vardır. Bununla beraber yukarıdaki lafzın herhangi bir rivayette vârid olduğunu görmedik.

⁶⁴ Ahzab, 33/56

⁶⁵ Tirmizî, salât, 240

Biz şunu diyoruz: ‘Birisi Hz. Peygamber ve ehline salavât getirmek istediğinde bunu, vârid olan bir lafızla yapması vârid olmayan bir lafızla yapmasından daha iyidir. Vârid olmayan lafızlarla salavât getirmeyi de bid’at saymayız, belki vârid olanın vârid olmayandan daha faziletli olduğunu söyleriz. Fakat şunu diyebiliriz ki, bir zikri veya bir salavâtı, herhangi bir vakitle ve herhangi bir biçimle kendine şîâr olacak şekilde tahsis etmesi bid’attır. Velew ki o zikir ya da salavât genel olarak her zaman müstehap olsun. Zira keyfiyet cihetiyle de olsa şîâr olmayan bir şeyi şîâr yapmak bid’attır. İbn Hacer de *el-Fetâvâ’l-kübrâ’l-fikhiyye* adlı eserinde bunu zikretmiştir. Onun ibaresi şöyledir:

Kendisine şu soruldu: Terâvîh namazındaki selamlar arasında Hz. Peygambere salât getirmek sünnet midir, yoksa bid’at mıdır?

O şu sözlerle cevap verdi: ‘Özellikle buradaki salâtla ilgili ne sünnette ne de fikhî arkadaşlarımızın kelimasında bir şey vârid olmuştur. Özellikle burada sünnet olduğu düşüncesiyle salât getirmek bid’attır ve nehyedilmiştir. Fakat bir zamana has bir sünnet olduğu kastedilmeksizin, mesela salâtın genel olarak her zaman sünnet olduğu kastıyla salât getirmek bid’at sayılmaz.’⁶⁶

İbn Hacer *Tuhfe*’de de bayramlar konusunun tekbir faslında şöyle demektedir: ‘Tekbir getirirken sesini yükseltecek ve bunu o vakitte şîâr haline getirecek. Eğer ömrü boyunca devamlı tekbir getiriyorsa bundan da alıkonulmaz.’⁶⁷

Bunun aynısı *Nihaye*’de de vardır. Fakat *Nihaye*’de ‘bi’t-tekbiri’ kaydından sonra ‘fi nefsihi’ kaydı eklenmiştir.⁶⁸ Bundan anlaşılıyor ki, şîâr olmadığı yerde tekbiri açık sesle getirmek memnu’dur. Nitekim İbn Hacer’in kelamı da kapalı bir biçimde bunu ifade etmektedir.

Bid’at olduğu halde terâvîhlerdeki selamlar arasında, hatta -İbn Hacer’in de takrir ettiği gibi- Ramazan vitirlerindeki selamlarda da salavât getirmenin sünnet gibi telaki edilince -ki İbn Kasım ‘es-salâte’l-câmia’ ibaresini de ekliyor- ve bu salavât şîâr haline gelince, biz de salavât yerine ‘es-salâte’l-câmia’ demeyi uygun gördük. Yine tesbihâtta, şîâr olmasın diye salavâtı bazen terk ettik. Çünkü tesbihâtın sonunda salavât

⁶⁶ Heytemî, İbn Hacer, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed, *el-Fetâvâ’l-kübrâ’l-fikhiyye*, tz, c. 1, s.186

⁶⁷ Heytemî, İbn Hacer, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed, *Tuhfetü’l-Muhtâc biŞerhi’l-Minhâc*, Beyrut, 1983, c. 3, s. 54

⁶⁸ Remlî, Şemsü’d-dîn Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü’l-Muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc*, c. 2, s. 399

olduğuna dair herhangi bir haber vârid olmamıştır. Fakat genel olarak farz namazlardan sonra, özellikle de sabah namazından sonra, duanın başında, ortasında ve sonunda salavâtın yapıldığına dair haberler vârid olmuştur.

Eğer bu tesbihâtın sonundaki salavât, hakkında haber vârid olan farz namazlardan sonraki salavâttır desen, ben derim ki, eğer böyle olsaydı, o halde salavâtı tesbihâtın başına alıp sonunda terk edildiğinde, sünnet-i seniyye'ye ittibadan nasibi olmayanlar, neden itiraz edip, tesbihâtın sünnetlerinden birini terk ettin, diyorlar?

Eğer, bu salavât belli bir hal veya belirli bir zamana mahsus değil, belki mutlak olarak vârid olmuştur, bu salavâtı getiren sevap alır ve şiâr haline gelmez, onu terk eden de sevabı kaçırmış olur dersen,

Ben de derim ki, durum böyle değildir, aksine salavât, Kur'an okuma ve Kur'an dışındaki zikirlerin bir kısmı her vakit müstehaptır ve bu istihbab vakitlerin şiârından değildir. Yine bu zikirlerin bir kısmı da belli durumlarda ve muayyen vakitlerde müstahaptır ve bu istihbâb o durumlara ve vakitlere has şiârlar haline gelmiştir.

Salavât ile ilgili hükümler, İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-Mendud fi's-salati ve's-selami alâ sahibi'l-makâmi'l-mahmûd* isimli kitabında açıklamaktadır. İbn Hacer bu kitabının altıncı faslında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirmenin meşru' olduğu durumları maddeler halinde sıralamaktadır. Birinci maddede abdest, gusül ve teyemmümü zikretmiştir. Son olarak kırk altıncı maddede ise Resulullah (s.a.v)'in isminin yazıldığı zaman salavâtın da yazılmasının mustahab olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹

Belli zaman ve hususlara bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'den okunması musstahab olan ayetler ise örneğin, geceleyin Mülk suresi, tesbihâtlarda Fatiha, İhlâs ve muavvizeteyn sureleri, ölüm esnada Yâsîn suresi vb.

Zikirlere gelince, *süphanellah*, *elhamdülillah* ve *Allahuekber* virdlerinin farz namazlardan sonra 33'er defa okunması, herhangi bir namazdan sonra bunları terk eden şer'î açıdan kınanır. Fakat "*la ilahe illallah vahdehü la şerike leh lehü'l-mülku ve lehül hamdu ve huve alâ kulli şeyin kadîr*" zikrinin on defa yapılması, İbn Hacer'in

⁶⁹ Heytemî, İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-Mendud fi's-Salâti ve's-sSlâmi alâ Sâhibi'l-Makâmi'l-Mahmûd*, thk: Abdulkadir Mükri, Darü'l-Minhâc, 2005, s. 200-254

Mukaddimetü'l-Hadremiyye şerhinde ifade ettiği gibi bu zikir sadece sabah, ikindi ve akşam namazlarından sonra sünnettir. Bu üç namazdan sonra bunları terk eden şer'an kınanır. Ama öğle ve yatsı namazlarından sonra terkedene bir beis yoktur. '*Allahumme ecirnâ mine'n-nâr*' duası da böyledir. Sadece sabah ve akşam namazlarından sonra okunduğuna dair hadis vârid olmuştur. Dolayısıyla sadece bu iki namazdan sonra terk edenler için kusur sayılır.

Tesbihâtın sonundaki salavâta gelince buna dair herhangi bir hadisin vârid olduğuna rastlamadık. Bununla beraber -şiâr olmasın diye çok az zaman hariç- bu salavâtı terk etmiyoruz. Bizim diyeceğimiz şudur: 'Salavâtın belirli bir hususta vârid olduğu sabit değildir. Tesbihâtlardaki salavâtı ispat için "Ey iman edenler! Siz de ona (peygambere) salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."⁷⁰ Ayeti ile "Kim bana bir salavât getirirse Allah ona on katını verir ve ona on sevap yazar." hadisini delil olarak getirmenizden ne demek istediğinizi anlamış değilim. Hâlbuki yeme, içme, kalkma, oturma öncesinde ve bütün âdet ve ibadetlerde bu iki delili getirmiyorsunuz. Terkeden için de bir beis görmüyorsunuz. Eğer bu umumi emir, delil için yeterli olsaydı, ezânın başında değil de kâmetin başında salavâtın müstehap olması hususunda ihtilaf meydana gelmezdi. Belki bu umumi delille ezânın başında da müstehap olurdu. Ayrıca '*la ilahe illallah*' ile beraber '*seyyiduna Muhammedu'r-Resûlullah*' sözü de ezân ve kâmetin sonunda müstehap olurdu. Çünkü bu her zaman müstehap olan bir zikirdir.

İbn Hacer el-Heytemî'nin talebesi Şeyh Zeynüddin'in *Fethu'l-Muîn* kitabındaki şu sözü buradaki ihtilafa ve salavâtın müstehap olmadığına delalet eder: 'Nevevî, *Şerhu'l-Vasît*'te dediğine göre kâmetten önce Hz. Peygambere salavât getirmek sünnettir. Şeyhimiz İbn Ziyâd da buna itimad etmiş ve demiş ki; 'ezândan önceki salavât ise, buna dair bir hadis görmedim. Büyük şeyh el-Bekrî demiş ki, salavât ikisinden (ezân ve kâmet) önce de sünnettir. Fakat ikisinden sonra '*Muhammedu'r-Rasûlullah*' demek sünnet değildir.'⁷¹

Şimdi dikkatli bak ve insaf et. Eğer umumi emir, özel durumlar için yeterli olsaydı, başında salavât getirme bakımından ezân ile kâmet arasında fark olmazdı. Hatta

⁷⁰ Ahzâb, 33/56

⁷¹ Mellibârî, Zeynüddîn Ahmet b. Abdulaziz, (v. 987/1579), *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurreti'l-Ayn bi Muhimmâti'd-dîn*, Dâru ibn Hazm, tz. s. 157

ikisinin ne öncesinde ne de sonrasında salavât olup olmaması bakımından ihtilaf olmazdı. Hâlbuki ikisinden sonra salavât getirilmesinde ittifak vardır. Ezândan önce salavâtın olduğu Bekri'ye göre sabit, Nevevî ve İbn Ziyâd'a göre ise sabit değildir. Kâmetten önce ise hepsine göre sabittir. '*Muhammedu'r-Rasûlullah*' lafzı ise ezân ve kâmetten sonra hiçbir âlime göre sabit değildir. Hâlbuki '*lâ ilâhe illallâh Muhammedu'-Rasûlullâh*' zikri her vakit müstehaptır. Biz Hz. Peygambere '*Alâ bedri'd-ducâ seyyidinâ Muhammedin salavât*' şeklinde salavât getirenin başka bir mahzura düşmesinden korkuyoruz. O mahzur da şudur: Hz. Peygamberin isimleri ittifakla, tevkifîdir. Allah'ın isimleri ise racih görüşe göre tevkifîdir. İkisi arasındaki fark şundandır; Hz Peygamber (s.a.s.) beşerdir, bazen onun şanı, basite indirgenerek layık olmadığı bir şey kendisine isnad edilebilir. Buna sebebiyet vermemek için ittifakla bu yol kapatılmıştır. Uluhiyyet makamı ise, kimse böyle bir şeye cesaret edemediğinden, Allah'ın isimlerinin tevkifî olmadığına hükmedilmiştir. Allame Bâcûrî akâid ilmindeki *Cevheretü't-Tevhid* kitabının dibacesinde bu şekilde yazmıştır.⁷² Muteber hadis rivayetlerinde Hz. Peygamber'in isimleri arasında "nûru'l-hudâ", "şemsu'd-duhâ", "bedru'd-ducâ" isimlerini görmemiştir. Ancak te'vil yoluyla olursa o başkadır."⁷³

2.1.4. Farz Namazlarından Önce Tesbihâtın Hükümü

Yine otuz birinci mektupta yer alan ve Molla Abdulhakim Diknokî'nin Verkânîsî'ye tevcih ettiği mutaaddid fikhî meselerden biri de farz namazlarından önce tesbihâtın hükümü ile ilgilidir. Molla Abdulhakim Diknokî'nin konu ile ilgili sorusu şöyledir:

"Duyduğumuza göre, Seyyid Tâhâ, uzun yıllar Suyyid Sibğatullah Arvâsî'nin yolunu takip ederek farz namazlardan önce onar defa '*Sübhanellâh*', '*La ilahe illallah*', '*Elhamdulillah*', '*Allah-u ekber*' ve '*Estagfirullah*' söylemeyi adet edinmiştir. Daha sonra molla Halid (r.a.) kendisine şer-i şerifte böyle bir şeyin olmadığını söyler. Bilindiği gibi bu tesbihler, haklarındaki ayetler nedeni ile genel olarak matluptur. Dolayısıyla ne zaman mümkün olursa bu tesbihleri söylemek matlub olur. Bu nedenle namazlardan önce sünnet olmadığını belirtecek bir muhassis olması gerekir. Peki, nerde

⁷² Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed, (v. 1276/1860), *Şerhu Cevheretü't-Tevhid*, neşr: Mektebetü'l-İrşad, İstanbul, 2007, s. 46

⁷³ Verkânîsî, Mektûbât, 31, s. 144-147

bu muhassis? Bununla beraber zikirlerin mutlak olması ile ilgili vârid olan haberler, vâhid haberler olsa da yeteri kadar vardır.”

Verkânisî de aynı mektupta bu sorunun cevabı olarak şöyle demektedir:

“Ben Seyyid Sibğatullah Arvâsî’yi görmedim. Ancak ilk başta Şeyh Muhammed Küfrevî’nin yanında kalıyordum. Kendisi o zaman namazlardan önce bu zikirleri yapmıyordu. Fakat Ruslar’a karşı yapılan cihat’tan ve Şeyh Halit’ten sonra, onun ve ona tabi olanların bu zikirleri kâmetten önce yaptıklarını gördüm. Şeyh İsa el-Âberî’nin tekkesinde de insanlara bu zikirlerin yapılması emrediliyordu. Hâlbuki onların eskiden böyle bir âdeti yoktu. Ben bunun sebebini sordum. Bana, Şeyh Ubeydullah, Şeyh Muhammed Küfrevî’ye bu zikirleri yapmasını emrettiğini söylediler. Daha sonra Şeyh Muhammed Küfrevî ile karşılaştığımda durumu kendisine anlattım. Bana dedi ki; kâmetten önceki bu zikirler, Seyyid Taha’nın kardeşi Seyyid Salih zamanında ortaya çıkmıştır. Seyyid Sibğatullah Arvâsî de bazen bunları yapardı. Sonra Şeyh Halid’e, bunun fıkıh kitaplarında herhangi bir dayanağının olup olmadığını sorar. Şeyh Halid de herhangi bir dayanağının olmadığını söyler. Bunun üzerine, araştırma yapıp dayanağı bulununcaya kadar bu zikirleri terk edelim der.

Seyyid Taha’nın bunu adet edindiğine dair kimseden herhangi bir şey duymamışız. Bununla beraber Allah Teâlâ *Ezkâr* kitabını bana nasip edince, İbn Sünnî’nin kitabından Ümmü Rafî’ rivayeti ile bu zikirlerin şu an bilinen şekliyle geçtiğini gördüm. Bunu duydum, kabul ettim ve baş göz üstüne koydum. Sonra bunu büyük Üstada şeyh Abdurrahman Tâhî’ye gösterdim. O da bunu kabul etti ve son derece sevinerek dedi ki; Eğer yapamayacaklarından endişe etmeseydim, bütün müritlerime zaruri olarak bu zikirleri yapmalarını emrederdim. Fakat daha önce onlara *Fevaidü’l-Medeniyye*’deki tesbihleri yapmalarını emrettim. Baktım ki, bazen terk ediyorlar. Daha sonra şu şekilde dua ettiler: ‘Bu zikirleri bütün vakitlerde âdet edinerek böylece Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sünnetlerinden bir sünneti her vakit ihya eden kişiye Allah rahmet etsin. Her vakit olmasa da bazen ihya ederek, Şeyh İsa gibilerin bu zikirleri yapmaları ve başkalarının onlara muhabbetle uymaları az bir şey değildir.’

Buraya kadar bizim herhangi bir müdahalemiz söz konusu değildir. Bilakis bazen bunlara uyduk. Nasıl uyulmasın ki, imamların imamı, Ümmetin önderi İmam

Nevevî, bu zikirleri şu has şekli, belirli sayısı ve bilinen tertibiyle kabul etmiştir. Ancak İbn Hacer ve Remli gibi müteahhir âlimlerin Ezkâr'da geçen bazı hususları reddettikleri gibi tesbihât ile ilgili de tenkitleri olursa durum farklı olur.”⁷⁴

2.1.5. Sabah ve Akşam Namazlarından Sonra “Allahumme edhilna'l-Cennete” Duasını Yapmanın Hükümü

Yine otuz birinci mektupta yer alan ve Molla Abdulkhakim Diknokî'nin Verkânisî'den sorduğu mutaaddid fikhî meselerden biri de Sabah ve Akşam Namazlarından Sonra ‘*Allahumme edhilna'l-Cennete*’ demenin hükümü ile ilgili bir sorudur ve Verkânisî'ye hitaben şöyle demiştir: “Sabah ve akşam namazlarından sonra *Allahumme edhilna'l-Cennete* duasını terk ettiğinizi söylüyorsunuz. *Masâbih* ve *Hısnu'l-Hasîn* kitaplarına göre bu dua vârid olmuştur. Bunun vârid olmadığını farz etsek de, dualar ve başka zikirler hakkında vârid olanlar *Fevaid-i Medeniyye*'dekilere göre matluptur. Bunun güzel bir şey olduğunu ortadan kaldıran delil nereden bilinecektir?”

Verkânisî, bu soruya da yine aynı mektupta şu şekilde cevap vermektedir:

“*el-Mesâbih*'i⁷⁵ ve daha fazlasını içeren *Mişkâtü'l-Mesâbih* kitabını inceledik. Sabah akşam ve uyurken okunacak dualar konusuna baktık, bu duanın konunun ikinci faslında yer aldığını gördük. Haris bin Müslim et-Temimi babasından rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) Haris'in babasına fısıldayarak dedi ki; ‘akşam namazını bitirdiğinde daha kimseyle konuşmadan yedi defa *Allahumme ecirni mine'n-nâr* de. Çünkü sen bunu söylediğin zaman, o gece öldüğün takdirde ateşten korunmuş olursun. Sabah namazını kıldığın zaman yine aynısını söyle, o gün öldüğün takdirde ateşten korunmuş olursun.’⁷⁶

Enes'ten (r.a.) rivayet edilen hadiste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: ‘Kim Allah'tan üç kere Cennete girmeyi isterse cennet der ki: Allahım! Onu cennete koy, kim

⁷⁴ Verkânisî, Mektûbât, 31, s. 144-147

⁷⁵ *el-Mesâbih (Mesâbihu's-Sünne)*, Ebu Muhammed Ferrâ' Huseyin b. Mes'ud el-Bağavî'nin (v. 516/1122) tasnif ettiği bir eser olup Osmanlı döneminde medreselerde okutulan önemli hadis kaynakları arasında yer alır. 1987 yılının Beyrut baskısı piyasada mevcuttur.

⁷⁶ *Ebu-Davud, Edeb, 110*; Tebrizî, Muhammed b. Abdullah el-Hatib (v. 741/1340), *Mişkâtü'l-Mesâbih*, thk: Nasiru'd-din Elbânî, Beyrut. 1979, c. 2, s. 741.

Allah'tan üç kere ateşten korunmayı isterse ateş der ki: Allahım! Onu ateşten koru. (Tirmizi, Nesai)⁷⁷

Miškâtu'l-Mesâbih'in bütün zikir bablarında konuyla ilgili bu iki hadis dışında bir rivâyet göremedik. *el-Hısnu'l-Hasîn* kitabında da konuyla ilgili bir şeye rastlayamadık. Ancak temizlik, mescid, ezân, revatib sünnetlerle ilgili olan dördüncü babta, bir şey konuşmadan yedi defa *Allahumme ecirnâ mine'n-nâr* duasının Sabah ve Akşam namazlarından sonra yapılacağı 've ba'dehüma' ifadesinden anlaşılmaktadır.⁷⁸

Hz. Peygamberden sahih olarak rivayet edilen mutlak dualar hakkındaki onuncu bapta da '*Allahumme'ğfir lenâ ve'rhamnâ varda annâ ve tekabbel minnâ ve edhilne'l-cennete ve neccinâ mine'n-nâr ve aslih lenâ şe'nenâ kullehu.*' Şeklinde bir dua vardır.⁷⁹

Eğer siz bu iki kitapta ya da muteber başka kaynaklarda sabah ve akşam namazlarından sonra yedi defa '*Allahumme edhilne'l-cennete*' duasının olduğuna dair bir hadis ya da büyük bir âlimin sözünü bulursanız bize yazınız. Kitabın ismini, konusunu, faslını hatta kaç nüsha olduğunu belirtiniz. Böylece bu sünnetin vürûdu ile ilgili şüpheleri izâle etmenin karşılığında alacağınız sevap size yeterli olacaktır.

Bu iki kitap veya başka kitaplarda sabah ve akşam namazlarında '*Allahumme ecirnâ mine'n-nâr*' duasından sonra '*Allahumme edhilne'l-cennete*' duasının yedi defa okunacağına dair bir tahsis yoksa biz de bunu söylemeyiz ve kimseyi de söylemekten alıkoymayız. Konuyla ilgili soru sorana da, çok araştırdığımız halde bir şey bulamadık, deriz. Bu duânın okunması ile ilgili de deriz ki: Bu duayı sadece bu mevzuya ve namazlardan sadece sabah ve akşama has bir zikir olarak okumak bidattir. Fakat bu mülâhaza dışında bu duâları yapmak bidat değildir. Bu tafsilat aynı zamanda *el-Fetava'l-fikhiyye* adlı kitabın terâvîh namazlarının selamları arasında getirilen salavât hususundaki beyanından da anlaşılmaktadır. *Tuhfe* ve özellikle *Nihaye*'nin bayram namazlarındaki tekbirler ile ilgili açıklaması da bunu ifade etmektedir. Fakat bu konuda vârid olan zikirleri getirmek daha iyidir. Hatta bu zikri yapan kişi, bazen zikri takdim etmesi, bazen de tehir etmesi; bazen bu sayıdan daha fazla, bazen de daha az, bazen de

⁷⁷ Tebrizî, *Miškâtu'l-Mesâbih*, c. 2, s. 763

⁷⁸ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Yemenî, (v. 1250/1834), *Tuhfetu'z-Zakirîn bi Uddeti'l-Hisni'l-Hasîn*, Beyrut, 1984, s. 188

⁷⁹ Şevkânî, *Tuhfetu'z-Zâkirîn bi Uddeti'l-Hisni'l-Hasîn*, s. 447

duayı tamamen terk etmesi daha uygun olur. Özellikle halkın önderleri konumunda âlimler bu hususa daha çok dikkat etmelidirler. Çünkü halk bu zikirleri gördükleri şekil ve sayıyla bir asla dayandığını zannetmektedir. Bid’at, zikirlerin aslı ile ilgili olabileceği gibi zikirlerin şekli ile de ilgili olabilir. Örneğin, hakkında bir sayı rivâyet edilmeyen bir zikrin belirli bir sayıda yapılması, vârid olduğu sayıdan daha fazla veya daha az yapılması, gizli okunması gereken yerde açık sesle okunması ve bunun tersi, bazı has zikirleri ta’min etmek ve bazı âmm olanları da tahsîs etmek gibi hususlar zikrin şekli ile ilgili bid’atlardandır. Gerçek manada düşünüp insafı olan kişi bunun böyle olduğunu anlar.

İbn Hacer, *el-Fetâvâ'l-Fıkhiyye* kitabının Namaz-Ezân bölümünün sonunda zikrettiği fetvâda şunları söyler: Ezândan sonra müezzinlerin yaptığı gibi malum şekliyle Hz. Peygambere salât ve selâm getirme konusunda Şafî fukahâsından fetvâ istenirken şöyle cevap vermişler: Salât ve selâmın aslı sünnettir fakat şu malum şekliyle yapmak bidattir. Bu konudaki hükmün böyle olduğu açıktır.⁸⁰

Yine İbn Hacer’ın *Şerhu'l-Ubâb*’da Kur'an hükümleri ile ilgili yirmi yaprak civarında uzun bir açıklaması vardır. Burada, Kur'an'ı Kerim hatmedilirken İhlâs suresinin üç kere tekrar etmeyi hoş görmediğini beyan etmektedir. Hatırladığım kadar bunu bid’at olarak nitelendirmektedir.

Yine İbn Hacer aynı yerde *Duhâ* suresinden *Nâs* suresine kadar bu surelerin sonunda hadislerde vârid olan “Tekbir” getirmeye “Lâ ilâhe illallâh” kelimesinin ziyade edilmesine de tepki göstermektedir. Hatırladığım kadar bunu da bid’at olarak nitelendirmektedir. İbn Hacer’ın *Şerhu'l-Ubâb*’ı elimde olmadığı için tam olarak nakledemedim. Buna müracaat edip tetkik etmenizi tavsiye ederim.

İbn Hacer, İmâm Nevevî’nin *Arbaîn*’ine yazmış olduğu şerh olan *Fethu'l-Mubîn Şerhu Ahâdisi'l-Arbaîn*’de beşinci hadis olarak Hz. Aişe’den rivâyet edilen, ‘Kim bu dinimizde ondan olmayan bir şey ortaya çıkarırsa o şey merduttur, ondan kabul edilmez.’ Hadisin şerhinde bid’atları taksim ederken şöyle demektedir: İkinci kısım bid’atlerden biri de şudur; bir zamana, mekâna veya şahsa has kılınan bir ibadeti, cehaletten dolayı veya mutlak bir ibadet olduğu zannı ile umumileştirmektir. Şek günü

⁸⁰ Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Kübrâ'l-Fıkhiyye*, c. 1, s. 131

orucu, visâl orucu, eyyâm-ı teşrîk orucu ve benzer ibadetler gibi. Bunlar, ‘Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın, dendiği zaman, bizler sadece ıslah edicileriz derler.’⁸¹ Ayetinin şümülüne giren hususlardır.⁸²

İbn Hacer, bu hadisin şerhinin devamında şunu da zikretmektedir: İbn Mes’ud, mescitte toplanan ve yaptıkları zikirleri sayanları hoş karşılamamış ve ‘günahlarınızı sayınız, siz bu şekilde dalaletin kapısını açıyorsunuz’ demiştir. Fakat İbn Mes’ud’un bu itirazı o grubun özel bir durumuna bağlı olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü peygamberimizin zevceleri yaptıkları zikirleri saymışlar ve peygamberimiz de bu durumu gördüğü halde engel olmamıştır. Bu konuda sağlam rivayetler vardır. Bayhakî’nin tahrir ettiği rivayette İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: ‘Allah’ın en çok sevmediği hususlar bidatlerdir ve evlerin dâhilinde bulunan mescitlerde i’tikâfa girmek de bid’atlerdendir.’ İbn Abbas’ın bu sözü, namaz için ayrılan evin bir bölümü içindir. Çünkü bu gibi yerlerde i’tikaf caiz değildir. Fakat bu gibi yerler mescit olarak vakfedilmiş ise hükmü farklı olur. Ebu Dâvud’un naklettiği rivayette Huzeyfe (r.a.) şöyle demiştir: ‘Hakkında bir delil olur veya Rasûlullah(s.a.v.)’den sözlü veya fiili olarak sabit olmuş ve sahâbeden rivâyet edilmiş ibâdetler dışında sahâbenin yapmamış olduğu hiçbir ibâdeti yapmayınız.’ Rasûlullah(s.a.v.)’in de, ‘sünnete uygun az amel, bid’at üzere yapılan çok amelden daha hayırlıdır.’⁸³ dediği rivâyet edilmiştir. Müslim’in rivâyet ettiği hadis ise şöyledir: ‘Kim bu dinimizde ondan olmayan bir şeyle amel ederse o amel merduttur, ondan kabul edilmez.’⁸⁴ Hz. Aişe’nin rivâyetinden farklı olarak buradan, bizzat kendisi o bid’atı ortaya çıkarmamış olsa da bu amelin ondan kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu, bazı bid’at ehlinin kendisi tarafından değil daha önce başkası tarafından ortaya çıkarılan bid’atlerin cevazına Hz. Aişe’nin rivâyetini delil olarak getirenleri de reddetmektedir. Sarîh olan Müslim’in bu rivâyeti, daha önce başkası tarafından ortaya çıkarılan bid’atler olsun veya bizzat kendisi ortaya çıkarmış olsun şariata aykırı her türlü bid’atı reddetmektedir.⁸⁵

⁸¹ Bakara, 2/11

⁸² Heytemî, İbn Hacer, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed, *Fethu’l-Mubîn li Şerhi’l-Arbeîn*, s. 95

⁸³ Eş-Şihâb, Muhammed b. Selâme ebu Abdillâh el-Kadâî, (v. 454/1062), *Müsnedu Şihâb*, c. 2, s. 239

⁸⁴ Müslim b. Haccâc, Ebu’l Hüseyin en-Neysebûrî, (v. 261/874), *el-Müsnedu’s-Sahîh el-Mühtasar bi Nakli’l-Adli an Adlin ilâ Resûlillâhi Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Beyrut 2005, Akdiye, 8

⁸⁵ Heytemî, *Fethu’l-Mubîn li Şerhi’l-Arbeîn*, Mısır, 1902, s. 97

Yine İbn Hacer, *Fethu'l-Mubîn*'de şöyle demektedir: 'Bid'ata sebep olan hususlardan biri de Recep ayının ilk Cuma gecesini olan Regâib gecesini namazı ile Şaban ayının yarısının gecesinde (Berâat gecesini) kılınan namazdır. Bunu güzel görenlerin hilafına bu iki namaz da terk edilmesi gereken bid'atlere dendir. Musannif, *şerhu'l-Muhezzeb*'de ve musanniften öncekiler ve sonrakiler de bu iki husustaki hadislerin mevzu' olduğunu söylemişlerdir. İbn Salah'ın bu iki namazı savunmasını reddetmişler ve bütün delillerini çürütmüşlerdir. Berâat gecesinde kılınması öngörülen namazın birkaç şekli vardır. Bin İhlâs ile yüz rek'at, her rek'atında otuz İhlâs ile on iki rek'at veya on dört rek'at. Daha sonra oturacak, *Fâtiha*, *İhlâs* ve *Muavvizeteyn* surelerini on dört kere, *Ayetü'l-Kürsî* bir kere, *velekad câekum resulün...* ayetini sonuna kadar okuyacak. Bütün bu rivayetler mevzudur. Burada söylediklerimiz, bu iki gecenin halk arasında yaygın olan şekilde ihya edilmesi ile ilgilidir.'⁸⁶

Değerli kardeşim, bu aktardığım ibarelere dikkatli bir şekilde bakmanızı tavsiye ederim. Bu şekil bir namazın bid'at oluşu rek'at sayısının fazla olmasından dolayı değildir. Çünkü bütün fıkıh kitaplarından anlaşıldığı gibi bin rek'at namazı bir niyyetle kılmak caizdir. *Tuhfe*, *Nihâye* ve diğer kitaplardan anlaşıldığına göre surelerin tekrarından dolayı da değildir. Tesadüfen bu iki vakte denk geldiği için de değildir. Fakat bu iki belirli vakit için şîar edilmesi ve diğer vakitler arasında bu iki vakti bu şekil bir namaz için seçilmesi bunun bid'at olmasına sebep olur. Bu ibareler doğru bir şekilde dikkate alındığında anlaşıldığı gibi, böyle bir namazı bu vakitler dışında veya tahsis olmaksızın bu vakitlere tesadüf ederek kılmak bid'at olmayacaktır.

Yine İbn Hacer, *Fethu'l-Mubîn*'de şöyle demektedir: 'Bazı şafii âlimlerin, Cuma günü sabah namazında imamın devamlı *Secde* ve *Hel'etâ* (*Gaşiye*) surelerini okuması bid'attır, sözü, *şerhu'l-ubâb*'ta da açıkladığım gibi yerinde değildir. *Taberânî*'nin rivâyetine göre Resulüallah (s.a.v.) bu iki sureyi her cumada okurlardı.'⁸⁷ İbn Hacer'in bu ibaresinden de anlaşılan, bid'attır diyenler, Cuma sabahında devamlı bu sureleri okumayı kastetmektedirler, tesadüfen denk gelmesini değil. Bu görüşün reddi de Resulüallah (s.a.v.)'in Cuma sabahında devamlı bu sureleri okumasından

⁸⁶ Heytemî, *Fethu'l-Mubîn li Şerhi'l-Arbeîn*, s. 96

⁸⁷ Heytemî, *Fethu'l-Mubîn li Şerhi'l-Arbeîn*, s. 97

anlaşılmaktadır. Yine şer'an devamlı yapılması tavsiye edilmeyen bir ameli devamlı yapmak da bid'at olur. Çünkü şîâr olmayan bir amel şîâr haline getirilmiş olur.

Bütün bu nakillere dikkatli bir şekilde bakacak olursan, hadislerde vârid olan '*Allahumme ecirnî mine'n-nâr*' ile beraber yedi kere '*Allahumme edhilna'l-Cennete*' duasını sadece sabah ve akşam namazlarından sonra söylemek, bu şekli ile hadislerde vârid olduğuna dair bir vehmin oluşmasına sebep olur. Böyle anlaşılacağı için bu, büyük bir bid'at olur. Bunu yapmak, genel olarak her zaman için her duayı emreden hadislerin genel manası altına da girmez. Biz, büyük üstadımızın emri ile tesbihâtta, ibn Hacer'in *Şerhu Mukaddimeti'l-Hadremiyye* ve şeyh Muhadded b. Suleyman el-Kürdi'nin buna yazdığı haşiyeye bağlı kaldığımızdan dolayı söz konusu bu duayı terk ettik. Çünkü bu tesbihât İmam Nevevî'nin *Mecmu'*da topladığı ve ibn Hacer'in de eşsiz bir tertib ve tafsil verdiği tesbihâtlardır. *Hisnu'l-Hasin*, *Kitabu'l-Ezkâr*, Remli'nin *Nihâyesi* ve haşiyeleri ve *Buceyremî*'de zikredilen ve hadislerde vârid olmadığı kesin veya şüpheli olan dışında vârid zikirler de çoktur.

Fakat siz neden '*Allahumme edhilna'l-Cennete*' zikrini öğle, ikindi ve yatsı namazlarında terk ediyorsunuz. Hadiste geçen emir ammdır. İmam Nevevî'nin *Ezkar* kitabının sonlarında duanın âdabı ile ilgili ebu Davud'un *Sünen*'inden naklettiği ve ibn Mes'ud'un rivayet ettiği, 'Rasûlullah(s.a.v.), dua ve istiğfarı üç kere tekrar etmekten hoşlanırdı'⁸⁸ hadisine göre '*Allahumme ecirnî mine'n-nâr*' gibi belirli bir sayı ile kayıtlı olmayan duaların üç kere tekrar edilmesi müstahap olur. Neden bunu yedi kere tekrar etmeyi uygun görüyorsunuz, buna cevabınız nedir? Üç namazdan sonra bunu terk etmek size ağır gelmiyorsa bize de iki namazdan sonra terk etmek ağır gelmeyecektir. Aynı zamanda biz, âdet olmuş birçok şeyi terk ettik. Örneğin, Molla Yahya Muzûrî *Tuhfe* üzerinde yazmış olduğu haşiyesinde, *Tuhfe* mukaddimesinde ibn Hacer'in, sadece zikir olan sözlerin başında besmele getirmenin sünnet olmadığını belirten cümlesi üzerine şöyle demektedir: İbn Hacer *Şerhü'l-Ubab*'ta, besmelenin namaz, namazın rükünleri, hac, zikirler ve dua için sünnet olmadığını belirtmektedir. *Kavâidu'z-Zerkeşî*'de de aynı şey geçmektedir. Molla Yahya Muzûrî'nin bu sözüne binaen biz, haccan hatmesinin duası dâhil bütün duaların başında besmeleyi terk ettik.

⁸⁸ Nevevî, Muhyeddin Yahya bin Şeref (676), *el-Ezkâr*, thk: Muhyeddin Mısto, Beyrut, 1990, s. 399

Ezân ve kâmet'ten sonra yapılan duadan da 've'd-derecete'r-refîate'l-âliye' ve bu duanın sonundan da 'yâ erhame'r-râhimîn' cümlelerini terk ettik. Çünkü ibn Hacer *Tuhfe*'de şöyle demektedir: *Minhâc*'in aslında (*Muharrer*) ve diğer kitaplarda 've'd-derecete'r-refîa,' bu duanın sonunda da 'yâ erhame'r-râhimîn' cümleleri zikredilmemiştir. Çünkü bu konudaki rivayetlerin aslı yoktur.⁸⁹ Remlî de bu hususta ibn Hacer'e tabi olmuştur. Bu arkadaşlar, metin (*Minhâc*) sahibine ve iki şerhine (ibn Hacer ve Remlî) itibar etmiyorlarsa biz, hiç bir hadis kitabında bulamadığımız ve ne fâdıl ne de mefdûl bir âlimin zikrettiği bir duâya nasıl itibar edeceğiz. Hâlbuki biz, Nakşibendî tarikatına mensubuz ve bu tarikatın esasî, Ali el-Kârî'nin el-Hisnu'l-Hasîn'in şerhinde dediği gibi, sünneti tercih etmektir ve bid'at hasane de olsa sünnete bağlı kalmaktır. Resulüllah (s.a.v.)'in hadislerini araştıran, onun hayatını, yaşantısını, sözlerini ve davranışlarını bilen, Resulüllah (s.a.v.)'in bi'setten sonra tercih ettiği ve önde gelen sahabenin ona tabi olduğu yolun, genel manada hasane de olsa bid'atçıların ortaya çıkardığı bid'atler değil bu Nakşibendî tarikatının takip ettiği yol olduğunu anlayacaktır."⁹⁰

Verkânîsî'nin Sabah ve Akşam namazlarından sonra yedi kere "*Allahumme edhilna'l-Cennete*" duasını yapmanın sünnet olup olmadığı üzerine yapmış olduğu bu uzun araştırma ve namaz tebihâtına bid'atın karışmasına karşı göstermiş olduğu bu hasasiyet güzel bir fetvâ örneğini teşkil etmektedir.

Yaptığımız hadis taramasında konu ile yakın ilgisi olabilecek iki rivayetin burada değerlendirilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

Bunlardan biri, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki şu rivayettir: Hâris b. Müslim b. Hâris et-Temîmî babasından Resulüllah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Sabah namazını kıldığın zaman insanlarla konuşmadan önce yedi kere "*Allahümme ecirnî mine'n-nâr*" de. Eğer o gün içinde ölürsen Allah (c.c.) seni Cehennem'den koruyacaktır. Akşam namazını kıldığın zaman insanlarla konuşmadan önce yedi kere "*Allahümme innî es'eluk'l-Cennete, Allahümme ecirnî mine'n-nâr*" de. Eğer o gece içinde ölürsen Allah (c.c.) seni Cehennem'den koruyacaktır."⁹¹

⁸⁹ Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 1, s. 482

⁹⁰ Verkânîsî, *Mektûbât*, 31, s. 144-147

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXIX, 593

İkincisi ise Taberânî'nin, *el-Mu'cemü'l-kebir*'de ve Suyûtî'nin *Câmiü'l-ehâdis'te* rivâyet ettikleri şu hadistir: Ebu Ümâme'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s. A. V.) şöyle buyurmuşlardır: “Namaz başlandığında semânın kapıları açılır ve duâ kabul edilir. Namaz kılan kişi namazını bitirince ve “*Allahümme ecirnî mine'n-nâr ve edhilni'l-Cennete ve zevvicnî mine'l-Hûri'l-în*” demezse Melekler, yazık bu, Allah'tan kendini Cehennemden korumasını dilemedi derler. Cennet de yazık bu, Allah'tan Cenneti istemekten aciz kaldı der. Hûru'l-în de yazık bu, Allah'tan Hûru'l-în ile evlendirmesini istemekten aciz kaldı derler.”⁹²

Bu iki hadisten şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Sadece akşam namazından sonra yedi kere “*Allahümme innî es'eluk'l-Cennete, Allahümme ecirnî mine'n-nâr*” demek,

Beş vakit namazlardan sonra da “*Allahümme ecirnî mine'n-nâr ve edhilni'l-Cennete ve zevvicnî mine'l-Hûri'l-în*” demek tavsiye edilmiştir.

2.1.6. Terâvîh Namazının Selamları Arasında Salavât Getirmenin Hükümü

Verkânîsî, bazı ulemaya diyerek isim belirtmeden göndermiş olduğu on altıncı mektupta açıkladığı fikhî konulardan biri de terâvîh namazının selamları arasında Resulullah (s.a.s.)'e salavât getirmenin hükmüdür. Konu ile ilgili İbn Hacer'den şu nakilde bulunmaktadır:⁹³

“İbn Hacer, *el-fetâvâ'l-fikhiyye*'de terâvîh namazının selamları arasında Resulullah (s.a.s.)'e salavât getirmek sünnet mi yoksa nehyedilen bir bid'at mıdır, sorusuna şu cevabı vermektedir:

‘Bu yere has salavât getirmek ile ilgili ne Resulullah (s.a.s.)'in sünnetinde ve ne de sahabeden bir rivayet vardır. Bu yere has salavât getirmenin sünnet olduğu düşüncesine sahip olan kişi için bu salavât nehyedilen bir bid'attır. Fakat bir zamana has

⁹² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 102; Suyûtî, *Câmiü'l-Ehâdis*, II, 372.

⁹³ Verkânîsî, *Mektûbât*, 16, s. 118

bir sünnet olduğu kastedilmeksizin, mesela salâtnın genel olarak her zaman sünnet olduğu kastıyla salât getirmek bid'at sayılmaz.⁹⁴

Molla Abdülhakim Diknokî'nin kendisine tevcih ettiği mutaaddid fikhî meselere cevap olarak yazmış olduğu otuz birinci mektupta da Verkânîsî, Terâvîh namazının tervîhaları arasında sünnette yeri olmayan bir şey okumanın bidat olduğunu beyan ederek şöyle demektedir:

“Sonuç olarak, din edindiğimiz husus şudur: Bir amel veya bir zikir ile ilgili muteber bir kitapta delil gördüğümüz zaman onu kabul eder ve insanlara da duyururuz. Nefsimiz de itaat ederse onunla amel ederiz. Eğer delil bulamazsak geleneğe bakmayız, bu hususta tevakkuf eder ve bununla ilgili bir delil bulamadığımızı söyleriz ki varsa sizin gibi kardeşlerimiz bize delil gösterebilsinler. Terâvîh namazının tervîhalarında üç kere İhlâs süresinin okunmasını ve bunun gibi terâvîhlerdeki meşhur zikirleri terk ettiğimiz gibi. Tervihalar arasında bir şey söylemeksizin bir miktar dururuz. Çünkü bütün araştırmamıza rağmen bunun dışında bir bilgi bulamadık.”⁹⁵

2.1.7. Namaz Tesbihâtının Zamanı

Konu ile ilgili Verkânîsî'nin fetvâsına geçmeden önce bu konudaki fikhî ihtilafları kısaca zikretmek uygun olacaktır.

Beş vakit farz namazlardan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen tesbihât vardır. Bu tesbihâtın farz namazından hemen sonra mı, yoksa farz ve sunnetleri kıldıktan sonra mı yapılacağı hususunda fukahâ arasında ihtilaf vardır. Hanefî Mezhebi, Hz. Aişe'den rivayet edilen “Resûlüllah (s.a.v.), Allahümme ente's-Selâm ve minke's-selâm tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm diyecek kadar otururdu”⁹⁶ hadisini delil getirerek farz ile sunnetler arasına bu süreden fazla fasıla koymanın mekruh olduğu hükmünü çıkarmıştır. Hanefilerden Halvânî ve Kemâl'a göre ise zikir ile yapılan fasılanın bir sakıncası yoktur. Buna binaen Hanefî Mezhebine göre tesbihâtın yeri revâtib sünnetleri kıldıktan sonradır. Ancak Hanefî Mezhebinde de bu konuda ihtilaf

⁹⁴ Heytemî, İbn Hacer, *el-Fetâva'l-Fikhiyye*, c. 1, s. 186

⁹⁵ Verkânîsî, *Mektûbât*, 31, s. 154

⁹⁶ Müslim, *Mesâcid*, 26

olduğu için farzdan hemen sonra tesbihât yapılırsa mezhebe muhalefet edilmiş sayılmaz.⁹⁷

Cumhûra göre ise namaz tesbihâtının yeri farz namazlarından hemen sonradır. İbn Abbas'ın, “Resûlüllah (s.a.v.) döneminde insanların seslerini zikirle yükseltmelerinden namazlarının bittiğini öğrenirdik”⁹⁸ rivâyeti ve bunun dışında birçok sahih rivâyet buna delil olarak getirilmiştir.

Verkânisî, isim belirtmeden bazı ulemaya göndermiş olduğu on altıncı mektupta açıkladığı fikhî konulardan biri de şafiî Mezhebine göre farz namaz ile tesbihât arasına revâtib sünnetler gibi bir fasılanın girmesi zaman açısından namaz tesbihâtına bir hâlel getirip getirmediği hususudur. Verkânisî, konu ile ilgili gelen sorunun cevabında şöyle demektedir:

“İbn Hacer, namazın sünnetleri konusunda *Minhâc*'in, ‘Namazdan sonra zikir ve dua yapmak sünnettir.’ cümlesini açıklarken şöyle demektedir: ‘Yerini değiştirmesi namazdan sonra zikrin sünnet oluşuna aykırı değildir. Çünkü gittiği yerde bu zikri yapmaktadır. Yine *Minhâc*'in bu cümlesinden, namaz sonrası revâtib sünneti kılmakla zikrin zamanının geçmeyeceği ancak mükemmel oluşuna aykırı olacağı anlaşılmaktadır.’⁹⁹

Ali eş-Şebrâmilî de *Remlî* üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir: ‘Doğruya daha yakın olan, namaz sonrası revâtib sünneti kılmakla uzun bir fasıla olduğu için zikrin zamanının geçmesidir. Fakat İbn Hacer, revâtib ile meşgul olmak gibi kısa bir fasıla zarar vermez demiştir. Bundan, revâtib iki rek'attan fazla da olsa yine zarar vermeyeceği anlaşılmaktadır. Fakat İbn Kasım şöyle demektedir: ‘Revâtibin zarar vermemesi için örfe göre tesbihâtın farzdan sonra olmadığı sayılacak şekilde uzun bir aranın meydana gelmemesi gerekir.’¹⁰⁰

⁹⁷ İbn Abidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz Abidîn ed-Dimeşkî, *Hâşyetu Reddi'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr*, c. 1, s. 530

⁹⁸ Buhârî, Ezân, 132

⁹⁹ Heytemî, *Tühfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 2, s. 105

¹⁰⁰ Şebrâmilî, Ali b. Ali, (v. 1087/1676) *Hâşyetu Şebrâmilî ala Nihâyeti'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, (*Nihâyeti'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc* ile beraber), Mısır, 1930, c. 1, s. 550

İbn Kasım de, İbn Hacer'in sözünden zikir ve duanın revâtibten önce olmasının daha faziletli olduğu anlaşılır, demektedir.¹⁰¹

Araştırmamıza göre ne *Remlî*'nin haşiyelerinde ne de başka bir yerde bu konuda akşam namazı ile diğer namazlar arasında bir fark vardır. *Remlî*'nin iki haşiyesi vardır. Biri, *er-Reşîdî*'dir. Bu konu ile ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Diğeri de *Şebrâmîlsî*'dir. Buradaki ibareyi de naklettik. Bunun dışında *Remlî*'nin hamîşinde bulunan ve tedvin edilmemiş ve musannifi belli olmayan yazılara itibar edilmez. İbn Hacer'in, *Minhâc*'in mukaddimesi üzerindeki sözünden de bu anlaşılır.¹⁰²

2.1.8. Cuma Günü Öğle Namazının İadesi

Otuz birinci mektupta yer alan ve Molla Abdülhakim Diknokî'nin Verkânîsî'ye tevcih ettiği mutaaddid fikhî meselerden biri de Cuma günü Cuma namazından sonra öğle namazının iadesi ile ilgili bir sorudur ve Verkânîsî'ye hitaben şöyle demektedir:

“Duyduğumuza göre, tek bir yerde Cuma namazı kılındığı halde siz Cuma namazından sonra öğle namazını iade ediyorsunuz. Bu da bizi hayrete düşürdü. Çünkü eğer Cuma namazı sahih ise Öğle namazının iadesi doğru olmaz ve eğer Cuma namazı fasid ise o zaman Cuma namazını kılmak doğru olmaz.

Fethu'l-Muîn'in Cuma faslında geçtiği gibi, Cuma namazına katılanların sayısı kırktan az olsa da Cuma namazını kılmak caizdir diyen çoğunluğun görüşü kabul edilse de bu durumda Cuma namazını kılmamak gerekir. Çoğunluğun dışında öğle namazının iadesini caiz görmeyenlerin görüşü ise güzeldir. Ancak Cuma namazının sahih olabilmesi için camaatı eğitmek, öğle namazını iade etmeye ihtiyaç bırakmamak ve bu şekilde insanların Cuma ve öğle namazlarının her ikisinin de farz olduğu düşüncesinin önüne geçmek ise daha güzeldir.”

Verkânîsî, bu itiraza yine aynı mektupta şu şekilde cevap vermektedir:

¹⁰¹ Ubâdî, Ahmet b. Kasım, (v. 992/1584), *Haşiyetu İbn Kâsım ala Tuḥfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, (Tuḥfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc ile beraber)* Beyrut, 1983, c.2, s. 106

¹⁰² Verkânîsî, Mektûbât, 16, s. 118-119

“Allame b. Hacer, *Tuhfe* adlı kitabında, ihmalkârlık yaparak ümmî kalan ile çaba gösterdiği halde yine ümmî kalan arasında bir fark olmadığını söylese de *Şerhu'l-Ubâb*, *Şerhu'l-İrşâd* ve *Tuhfe*'den sonra yazılmış olduğu *Şerhu Mukaddimeti Hadremiyye*'de, eğer imam ümmî değilse ihmalkâr olmayan da kırk kişiden sayılır, demektedir.

Remlî *Nihâye*'de, Hatîb Şîrbînî *Muğni'l-Muhtâc* ve *İknâ*'da, Şeyhu'l-İslâm *Şerhu'r-Ravde* ve *Şerhu'l-Menhec*'de bu görüşü tercih etmişlerdir.

Fevâidu'l-Medeniyye'de geçtiği gibi bu üçü, görüşlerine itimad etmede İbn Hacer'in emsali sayılırlar. Şebrâmilsî, Reşîdî ve Bâcûrî de bu görüşlerine itimad etmişlerdir.

Ayrıca kişinin ümmî ve ihmalkâr (mukassır) olduğuna dair kesin bilgi veya zan olması gerekir, şek ve vehimle hareket edilmez. Birinin hakkında şek varsa onunla Cuma münakid olur, kesin bilgi veya zan varsa onunla Cuma munakid olmaz.

Bu şekin namazdan önce, namaz esnasında veya namazdan sonra olması arasında fark yoktur. Ancak onunla Cuma munakid olmakla beraber camaat ile öğle namazını iade etmek gerekir.

Allah'a hamd ve şükür olsun, Nakşibendî mensubları; beldeleri, köyleri ve hatta evleri gezip müslüman halkın akaidini, fatihalarını ve teşehhüdlerini tashih etmekte. Yüz kişiye yakın veya daha fazla olan bir köy halkından kırk kişinin fatihayı doğru okuyamadıklarını veya varsa da bunların ihmalkâr olduklarını nereden bileceğiz. Belki bunların bu okuyamayışları fitrîdir, çalıştıkları halde öğrenememişlerdir.

Eğer, biz bir veya iki köy halkını araştırdık, onlardan doğru okuyabilecek kırk kişiyi bulamadık ve bunlar öğrenmeye çalışmadıklarından dolayı bu durumdadır ve diğer köyleri de bunlara kıyas ediyoruz, dersin biz de şöyle deriz:

Bu kıyas doğru değildir, İbn Hacer'in *Tuhfe*'nin Hacer babında dediği gibi, ‘Büyük günah işleyerek veya günahı iyiliklerini geçecek şekilde küçük günah işleyerek adâleti düşmedikçe, insanlarda din ve mal salahiyeti olan rüşd asıldır.’¹⁰³

¹⁰³ Heytemî, *Tühfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 5, s. 166

İbn Kasım da haşiyesinde, şeyhimiz Şihâb Remlî'den, insanlarda asıl olan rüşd mü yoksa adem rüşd mü? diye sorulunca o, şöyle cevap verdi:

‘Bülüğdan sonra kendisine hacr konulduğu bilinen kişinin, deneme ile zann-ı galib derecesinde reşîd olduğu ortaya çıkmadıkça istishâb deliline binâen hacri devam eder. Hacr durumu bilinmeyen kişinin ise rüşdü bilinen kişi gibi akitleri sahihtir.’¹⁰⁴

Abdülhamit Dağüstânî(Şirvânî) de kendi hâşiyesinde aynı şeyi nakletmektedir¹⁰⁵

Biz deriz ki kendisini denediğiniz kişi, şayet ben öğrenmedim veya öğrenmeye çalışmadım derse onun ihmalkâr olduğunu öğrenebilirsiniz Yoksa sadece hatanın bulunması onun ihmalkâr davrandığının bilinmesi, hatta zannedilmesi bile demek değildir. Çünkü bilginin elde edilme yolları üçtür: Sağlam duyular, doğru haber ki o da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem verdiği haberdur ve bir de tevatür. Zannî bilginin sebepleri ise güçlü emarelerin bulunmasıdır.

Kişinin âlimler arasında ve müslüman ülkesinde, Nakşibendî tarikatının sultanı Şeyh Abdurrahman Tâhî'nin bulunduğu bir yerde yetişmiş bir müslüman olması ve bölge halkının Fatiha'nın düzeltilmesi ile ilgili son derece hassas olmaları, yeterli olacak kısa bir süre içerisinde öğrenme hususunda ihmalkâr davranmadığına dair güçlü bir karinedir.

Oysa bu konuda ortaya çıkan durum şek ve vehimden ibarettir. Eğer baştan sona bu açıklamayı öğrenmek istiyorsanız aşağıda nakledileceklere insafı ve dikkatli bir şekilde bakınız, istifade edeceğinizi umarız.

Şimdi Allah'tan tevfik bekleyerek deriz ki:

Tühfe kitabında şöyle geçer: ‘Bundan anlaşılıyor ki ümmî bir kimsenin öğrenme konusunda ihmalkâr davranması ve davranmaması arasında hiçbir fark yoktur ve iki durum arasındaki fark çok güçlü de değildir.’

¹⁰⁴ İbn Kasım, Ahmed el-Ubâdi, *Hâşiyetün ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 5, s. 163

¹⁰⁵ Dağüstânî(Şirvânî), *Hâşiyetün ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 5, s.163

Şeyh Abdülhamid Şirvani de *Haşiye*'de şöyle demiştir: '*Tühfe* kitabında geçen - fark yoktur- ifadesi, *Nihaye*, *Muğni*, *Şeyhülislam* ve *Ba Fadıl* şerhi yani *Mukaddimetu Hadramiye şerhi* ve *İrşad*'ın iki şerhine aykırıdır.

Nihaye kitabında geçen ifade şu şekildedir: 'Beğavî'nin bu husustaki fetvâsı ümmî kimsenin öğrenme hususunda ihmalkâr davranması durumunda geçerli olur, aksi takdirde Cuma sahihtir. Onun -iki durum arasında güçlü bir fark yoktur- şeklindeki sözü ise, şeyhimiz Bâcûrî ve Büceyremî *Nihaye* ve *Muğni*'ye uyararak bu farkı dikkate almışlardır.'

İlk iki kitapta geçen ifade şu şekildedir: 'Eğer cemaatin sayısı kırk kişi olur, onlardan biri ümmî ise bakılır, şayet öğrenme hususunda ihmalkâr davranmış ise onun namazı bozulacağı için hepsinin cuma namazı bozulur. Zira sayı kırkın altına düşmüş olur. Ancak, eğer öğrenme konusunda ihmalkâr davranmamış ise Cuma namazları sahih olur. Ayrıca, eğer bu kırk kişinin tamamı aynı derecede ümmî olurlarsa her birisinin namazı sadece kendisi için sahih olur, diğerlerine imamlık yapması sahih değildir.

Kalyûbi'nin *Tühfe*'ye uyararak, -bu kırk kişiden her birisinin kalan diğerlerine imamlık etmesi sahihtir- şeklindeki sözü zayıftır ve mutemet olan az önceki ifadedir. Şeyh Abdülhamid'in hâşiyesinde konu ile ilgili zikredilen bu şekildedir.¹⁰⁶

Ayrıca sözü edilen diğer kitaplarda iki durum arasında bir fark olduğunu net bir şekilde söylemişlerdir. Şayet bu kitaplar sizde bulunmuyorsa Şeyh Süleyman el-Kürdi'nin Havâşî Medenîyye isimli kitabına müracaat ediniz, orada bir nebze açıklama bulunmaktadır

İmam Remlî şöyle demiştir: 'Şayet bir kimse Cuma namazının sahih olup olmadığından emin değilse o günün öğle namazını iade etmesi vacip olur.'

Şebrâmilsî, hâşiyesinde bu konuyla ilgili şöyle demektedir: 'Cuma namazının borcunun düşmemesi ve öğle namazının vacip olması durumunda acaba bu öğle namazını cemaatle kılınması farz-ı kifâye midir, değil midir? Cemal er-Remlî, bunun farz-ı kifaye olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁶ Dağıştânî(Şirvânî), *Hâşiyetün alâ Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c.2, s. 438

İmam Nevevî'nin, -bir kavle¹⁰⁷ göre şayet Sultan ikinci cemaatin arasında ise o cemaatin namazı sahih olur- sözünü şerh eden İbn Hacer Tuhfe'de şöyle demektedir: Şayet iki farklı yerde kılınan namazlardan hangisinin önce olduğu bilinmiyorsa iade gerekir.'

Bu şerhte geçen -iâde gerekir- cümlesini de Kürdî, şu şekilde açıklamıştır: 'Bu sözden kasıt, cuma namazının iâdesi değil, öğle namazının iâdesidir. Çünkü cuma namazının burada iadesinin mümkün olmadığı açıktır.'¹⁰⁸

Buradan ve daha önce camaat ile ilgili -ümmî olabilen bir kişiye tâbi olur ve kırâatı bilip bilmediği bilinmiyorsa iâde etmesi gerekir- ibarelerinden şu anlaşılmaktadır: Sayılı kırk kişiden bir kısmının namazın sıhhati için gerekli şartlara haiz olup olmadıkları bilinmiyorsa iade edilmesi gerekir. Çünkü her biri diğerlerine nisbetle imam sayılır.

Minhâc metninde, "cumanın şartlarından kırk kişi ile kılınmasıdır" sözüne bağlı olarak Şeyh Abdulhamit Tuhfe üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir: 'Mekke-ı Mükerrermede Şafî Mezhebinin Başmüftüsü Şeyh Muhammed Salih'a, imam farklı bir mezhepten olduğu zaman Cuma namazını öğle namazı olarak iade etmek sünnet midir? Sorulmazı üzerine Şeyh şöyle cevap verdi:

Fıkıhçıların, sıhhatinde ihtilaf olan her namazın iâdesi sünnettir, sözüne binaen bu durumda cemaatsız de olsa cuma namazını öğle namazı olarak iade etmek sünnet olur. Tuhfe'de Cuma namazı babında ifade edildiği gibi bu durumda Cuma namazının sıhhatinde ihtilaf vardır.'¹⁰⁹

Yine Şeyh Abdulhamit Tuhfe üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir: 'İhrâm (ifitâh) tekbiri esnasında cumanın sıhhati için gerekli olan sayıda şübheye düşerse namazı sahih olmaması gerekir. Ancak selamdan sonra böyle bir şübhe olursa diğer namazlarda selamdan sonra meydana gelen şübhe zarar vermediği gibi burada da zarar vermez mi? Yoksa bu sayı şartı ile namaz içerisindeki diğer şartlar arasında bir fark olduğunu kabul ederek bu şübhe Cuma namazına zarar verir mi?

¹⁰⁷ İmam Nevevî *Minhâc'ta* "ve fî kavlin" dediği zaman, bu görüş mercûhdur, hilâfi ise râcihtir. (Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn*, s. 7)

¹⁰⁸ Dağistânî (Şîrvânî), *Hâşiyetün alâ Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 2, s.428

¹⁰⁹ Dağistânî(Şîrvânî), *Hâşiyetün alâ Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 2, s.431

Şu örnek ikinci görüşü desteklemektedir: Cuma namazında teaddüdün caiz olmadığı bir yerde selamdan sonra diğer cami cemaatinden önce mi, sonra mı veya diğer cemaatle beraber mi Cuma namazını kıldıklarında şüpheye düşerlerse -diğer cami cemaatinden önce Cuma namazını kılmak sıhhat şartlarından olmasına rağmen -namaz bâtil olur. Bu durum, Cuma namazındaki bu zaid şartların hükmünün diğer şartlardan daha dar olduğunu gösterir.¹¹⁰

Başmüftü Şeyh Muhammed Salih'a sorulur, Cuma namazını kılan bir kişi bununla beraber cemaatte kırk kişinin olup olmadığına şübheye düşerse veya kırk kişi olduğunu biliyor ancak bunlar içerisinde kıraat veya cumanın şartlarını bilmeyen olup olmadığına şübheye düşerse bunun hükmü nedir? Bu durum Cuma namazına zarar verir mi, yoksa zarar vermez mi? Eğer zarar vermiyorsa öğle namazını iâde etmek sünnet olur mu?

Şeyh, şöyle cevap verir:

‘Eğer namazdan önce sayının yeterli olmasında şübheye düşerse namaz sahih olmaz, ancak namazdan sonra bu konuda şübhe olursa bu durum namaza zarar vermez. Cemaata katılanların ümmî olabildiklerine dair meydana gelen şübhe ise namaza zarar vermez.’

Tuhfe sahibi Şeyh Abdulhamit şöyle devam etmektedir: ‘Şeyh Muhammed Salih’in bu fetvâsından, Cemaata katılanların ümmî olabildiklerine dair şübhe, namazdan önce veya sonra olsun namaza zarar vermeyeceği anlaşılmaktadır.’¹¹¹

2.1.9. Zekât İle İlgili Bazı Meseleler

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin Mektûbâtında on beşinci mektup olarak yer alan ve molla Mirza el-Hac'ın zekât ile ilgili sorularına cevap olarak gönderdiği mektup,¹¹² zekât ile ilgili devamlı gündemde olan hususlardan; bir kişinin zekâtını tek bir kişiye vermesinin hükmü, zekâtın nakli ve zekât malının yerine bedelinin verilmesi ile ilgili meselelerin Şafiî Mezhebine göre hükmünü içermektedir.

¹¹⁰ Dağistânî(Şîrvânî), *Hâşiyetün alâ Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 2, s.433

¹¹¹ Verkânîsî, Mektûbât, 31, s. 154-157

¹¹² Verkânîsî, Mektûbât, 15, s. 111-117

Verkânisî, önce Şafîî Mezhebinin önemli kaynaklarından konu ile ilgili alıntılar yaparak bu üç meselede de kolay yolun seçilmesinin uygun olduğunu ve Şafîî âlimlerin tercihinin de bu yönde olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra meşhûr Molla Yahya el-Müzûrî'nin¹¹³ bu konular ile ilgili detaylı fetvâsının tamamını buraya almıştır.

Verkânisî'nin sözkonusu fetvâsı şudur:

“Fetvâ istemenizden maksat, İmam Şafîî Mezhebine göre mi, yoksa mezhebin hilafına da olsa İmam Şafîî Mezhebinden âlimlerin fetvâları mı olduğunu bilemiyoruz.

Eğer maksadınız, İmam Şafîî Mezhebinin bu konudaki beyanı ve kitaplarında ifade edilen husus ise, şüphesiz İmam Şafîî'ye göre fitır sadakası da olsa zekâtın sekiz sınıfın tamamına verilmesi ve eğer zekâta müstahak olanların sayısı sınırlı değil ise, kendilerine zekât verilenlerin her sınıftan üç kişiden az olmaması vaciptir. Eğer zekâta müstahak olanların sayısı sınırlı ise, âmil sınıfı tek kişi olarak kabul edildiğinden dolayı bu sınıf dışında her sınıfın bütün fertlerine vermek gerekir.

İmam Şafîî Mezhebinin azhar¹¹⁴ olan görüşüne göre zekâtın nakli caiz değildir ve bu şekilde verilen, zekât yerine geçmez. İhtilaflara yer vermeyen ve sadece mezhebin asıl görüşünü açıklayan metin ve şerh olan bütün kitaplarda beyan edildiği gibi İmam Şafîî Mezhebinin görüşü budur.

Eğer sormak istediğiniz, Şafîî âlimlerin fetvâları ve İmam Şafîî Mezhebine muhalif bu fetvâlar ile amel etmenin câiz olup olmaması ise, -muvaffakiyet Allah'tandır- şöyle deriz:

¹¹³ Şeyh Yahya el-Mizûrî, aslen kürtlerin Mizûr aşiretine mensup olup, Musul, Bağdat ve Şam'da tahsil görmüştür. Uzun zaman müderrislik yapmış, Bağdat müftülerine icâzet vermiştir. İlimde zamanının İbn Hacer'i olarak kabul edilmiştir. Tefsir, Kelam ve Fıkıh ilminde zamanının ferîdi idi. Hususen, Şafîî fıkıhında büyük bir derya idi. 30'u aşkın eser telif etmiş olup, bu eserlerinin çoğu Bağdat Yazma eserler kütüphanesi ve Bağdat Abdülkâdir Geylani Külliyesi kütüphanesindedir. Bu eserlerin on adedi Tasavvufi konulardadır. Ünlü âlim Haydarizade İbrahim Fasih Efendi de bu zâtan icâzetlidir. Bağdat Müftüsü Meşhur Alusî Tefsiri sahibi Ebu's-Senâ Mahmud el-Alusî de Şeyh Yahya el-Mizûrî'den icâzetliydi. Mevlâna Hâlid Hazretlerinin kendisine gönderdiği 10'a yakın mektubu vardır. Şeyh Yahya el-Mizûrî 1250/1834-1835 senesinde Bağdat'ta vefat etmiş olup, kabri Şeyh Abdülkâdir Geylani türbesinin haziresinde, Mevlâna Hâlid Hazretlerinin diğer halifesi Şeyh Hidâyetullah el-Erbili'nin (Erbillî Şeyh Es'ad Efendi'nin dedesi) kabrinin yanbaşındadır. (Mufit Yüksel'in konu ile ilgili notlarından)

¹¹⁴ Bir konu ile ilgili İmam Şafîî'den iki veya daha çok görüş rivayet edilmiş ise kuvvetli olan görüşe *azhar*, karşı görüşe/görüşlere de *meşhûr* denilir. (Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn*, s. 7)

Mu'temet kitaplardan anladığımızı göre bu fetvâlar ile amel etmek ve başkalarına fetvâ vermek de caizdir. Kürdistan bölgesinin son dönem önde gelen âlimlerinden mevlanâ Molla Resul es-Sibkî bu konuda fetvâ vermiştir.

Bütün ilimlerde herkesin üstadı, İbn Hacer'in *Tühfe*'sinin zor yerlerine ta'likler koyan ve bütün Kürdistanda meşhur olan Molla Yahya el-Mızûrî, zekâtın nakli, bir kişinin zekâtının tek bir kişiye verilmesi ve zekât malı yerine kimetinin verilmesi ve daha başka konular ile ilgili uzun bir fetvâ vermiştir. Bu fetvâ, Bağdat, Musul, Diyarbakır, Cezîre, Siirt, Bitlis ve çevrelerinde meşhur olmuş ve herhangi bir itiraz gelmeden bu fetvâ ile yaygın bir şekilde amel edilmiştir.

Allah'ın izni ile mutemet kitaplarda geçen bütün ibareleri bir harfini bile değiştirmeden nakledeceğiz. Daha sonra Molla Yahya'nın fetvâsını tam olarak aktaracağız. Deriz ki:

İbn Hacer, *Tühfe* 'de zekâtın taksimatı faslında şöyle demektedir:

'Fıtır sadakası dâhil zekâtın sekiz sınıfın tamamına verilmesi vaciptir. Fakat bazı âlimler, örneğin üç fakir veya üç miskine verilmesinin, bazıları da tek kişiye verilmesinin cevazını tercih etmişlerdir. Bazı âlimler de onu desteklemek için geniş açıklamalarda bulunmuşlardır. Ravyanî, üç mezhep imamından ve başka âlimlerden zekât malının pay sahiplerinden sadece üç kişiye verilmesinin câiz olduğunu nakletmiştir. Bu konuda mezhebimizle amel etmenin zor olmasından dolayı tercih edilen görüşün bu olduğunu ve eğer İmam Şafîî sağ olsaydı bununla fetvâ vereceğini söylemektedir.'¹¹⁵

Şeyh Abdulhamit eş-Şirvânî de *Tühfe* üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir:

'Ali eş-Şebraîlî, İbn Hacer'in, *Tühfe* 'deki -tercih etmişler...- sözü, yani fetvâ açısından tercih etmişler anlamında olduğunu söylemiştir. *Müğnî*'nin ibaresi de şöyledir: *Astahrî*'nin de aralarında bulunduğu bir grup şafîî âlimler, zekâtın mustahak üç kişiye verilmesinin caiz olduğunu tercih etmişlerdir. Sübkî de bu görüşü tercih

¹¹⁵ Heytemî, *Tühfetu'l-muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 7, s.169

etmiştir. Raffî de, *et-Tenbih*¹¹⁶ sahibinin, zekâtın yalnız bir kişiye verilmesinin cevazını tercih ettiğini nakletmiştir. *el-Bahr'de*¹¹⁷ bu görüş ile fetvâ verildiğini söylemiştir. Ezreî de, her yerde ve her zamanda bu görüş ile âmel edildiğini ve tercih edilen görüşün bu olduğunu, üç kişiye verilmesinin ise daha ihtiyatlı olduğunu söylemiştir. Hatip eş-Şirbînî, *Müğni*'de şöyle demektedir: Zekâtın sınıfların tümüne verilmesinin vacip olduğunu söyleyen görüş, mezhebin zahir görüşü olsa da onunla âmel edilmesi mümkün değildir. Çünkü birkaç kişi fitrelerini birleştirmek zorunda değildir. Bir kişinin fitresi olan bir sa'¹¹⁸ da her sınıftan üç kişiye paylaşılması mümkün değildir.'¹¹⁹

Remlî'nin en-*Nihâye*'sinde ve Şebrâmilsî'nin yazdığı en-*Nihâye* haşiyesinde de *Tuhfe*'nin aynı ifadeleri geçmektedir. Bundan dolayı bu kitaplarda geçen ibarelerin nakledilmesine ihtiyaç yoktur.

İbn Hacer, yine bu fasılda zekâtın nakli konusunda ise şöyle demektedir: 'Âlimlerin çoğundan farklı görüş nakledilip ve desteklenmiş olsa da azhar olan zekâtın naklinin caiz olmamasıdır.'¹²⁰

Şeyh Abdulhamit ed-Dağıştânî, *Tuhfe*'de geçen ibn Hacer'in bu ibaresi üzerindeki ta'likâtında şöyle demektedir: '*Büceyremî*'de *Kalyûbî*'den naklen şöyle geçmektedir. Şeyhimiz, Cemal er-Remelî'nin görüşüne tabi olarak şöyle demektedir: 'Kişi kendisi ile ilgili, zekâtın naklini caiz gören âlimlerin görüşü ile amel etmesi caizdir. Yine bütün konularda kendisine güven duyduğu Azreî ve Sübkî gibi âlimlerin görüşü ile de amel etmesi caizdir.'¹²¹

İbn Hacer, *el-Hadremî*'nin mukaddimesi üzerine yazdığı şerhte, zekâtın taksimatı faslında şöyle demektedir: 'Zekâtın sekiz sınıftan mevcut olanlara verilmesi

¹¹⁶ *et-Tenbih fi'l-Hukhi's-Şafiî*, Ebu-İshak, İbrahim b. Ali Firuzâbâdî'nin (v. 479/1087) yazmış olduğu bir eser olup 1403 yılının Beyrut baskısı piyasada mevcuttur.

¹¹⁷ *Bahr'u'l-Mezheb*, Abdulvahid b. İsmail Ravyânî'nin (v. 502/1108) Şafiî fikhında yazmış olduğu bir ese olup Beyrut 2002 baskısı piyasada mevcuttur.

¹¹⁸ Sâ', eskiden kullanılan bin dirhemlik bir ölçüğün ismidir. Genellikle buğday, arpa gibi hububâtın ölçüldüğü sâ', günümüzde kabul edilen ondalık sisteme dayalı gram, kilogram gibi ölçülere göre, 2,917 gr. gelmektedir. (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yayınları, Ankara, 2010, s. 566)

¹¹⁹ Şirbînî, Muhammed Hatip, (v. 977/1570) *el-İknâ' fi halli elfâzi ebi Şücâ'*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beryrut, 2004, c. 4, s. 189

¹²⁰ Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 7, s.172

¹²¹ Dağıştânî (Şirvânî), *Hâşiyetün alâ Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c.7, s.172

vaciptir. Eğer zekât mahallinde hepsi mevcut iseler hepsine verilmesi vacip olur, bazı sınıfların mahrum bırakılması caiz değildir.¹²²

Süleyman el-Kürdî, bu şerh üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir: ‘Süyûtî’nin *el-Fetâvâ’l-Fıkhiyye* adlı kitabında şöyle geçmektedir: Şafiî Mezhebine mensup bir kişinin, bu konuda kendi mezhebi ile amel etmiş olsun olmasın veya zarûret olsun olmasın başka mezhepleri taklit etmesi caizdir. Şafiî Mezhebenden de özellikle fitır sadakasının üçten az kişilere verilebilir görüşü rivayet edilmiştir. Bu görüş ile amel etmek tamamı ile mezhep dışına çıkmak değil, iki vecihten veya iki kavlden birini almak ve bu görüşü tercih eden Şafiî âlimlerini taklit etmek olur.¹²³

İbn Kasım el-Ubbadî, *Ğayet’ül-İhtisar* üzerindeki şerhinde şöyle demektedir: ‘Zekât, Allah (c.c.)’nun Kur’an’da zikrettiği sekiz sınıfa verilir.’¹²⁴

İbrahim el-Bâcûrî bu kitap üzerindeki haşiyesinde şöyle demektedir: ‘ez-Zekâtın maksat daha önce tanımı geçen zekâttır. Bu kelimenin başındaki -el- takısı ahd-ı zikrî veya ahd-i zihnî içindir ve fitır sadakasını da içine almaktadır. Buna göre fitır sadakasının da sekiz sınıfın tamamına verilmesi gerekir. Bu, mezhebin zahir görüşü olsa da bunda zorluk vardır. Bazı şafiî âlimler zekâtın bir kişiye verilmesinin cevazını tercih etmişlerdir ve bizim bu zamanımızda bu görüşü taklit etmenin bir sakıncası yoktur. Hatta bazıları, eğer Şafiî hayatta olsa bu görüş ile fetvâ verir demişlerdir.’¹²⁵

İbn Hacer el-Heytemî’nin talebesi Şeyh Zeynüddin b. Abdulaziz el-Melîbârî, *Feth’ül-Muîn Şerhu Kurreti’l-Ayn* adlı kitabında, İmam Şafiî Mezhebinde asıl olan görüşü naklettikten sonra şöyle demektedir: ‘Hz. Ömer, İbn Abbas ve Huzeyfe’den zekâtın yalnız bir kişiye verilmesinin caiz olduğu nakledilmiştir. Ebu Hanife de bu görüş ile hüküm vermiştir. Ebu Hanife’ye göre zekâtın nakli, zekât olarak malın kimetinin verilmesi ve ticaret malının kendisinden zekâtın verilmesi kerahetle beraber caizdir.’¹²⁶

¹²² Heytemî, İbn Hacer, *el-Minhâcu’l-Kavîm Şerhu Mukaddimeti’l-Hadremiyye*, Beyrut, 2000, s.236

¹²³ Kürdî, Muhammed b. Süleyman, (v. 1194/1780), *el-Havâşî’l-Medeniyye ala Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Hadremiyye*, Hindistan, 1865, c.2, s.132

¹²⁴ İbn Kasım, Ahmed el-Ubâdî, *Hâşiyetün ala Tuhfeti’l-Muhtâc bi Şerhi’l-Minhâc*, c. 1, s. 132

¹²⁵ Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed (v. 1277/1860), *Hâşiyetu Bâcûrî ala Şerhi İbn Kâsım el-Gazzî ala Metni Ebi Şüca’*, Beyrut, 1999, c.1, s. 539

¹²⁶ Melibârî, Şeyh Zeynüddin b. Abdulaziz, *Feth’ül-Muîn Şerhu Kurreti’l-Ayn*, s.252

İbn Hacer el-Heytemî'nin şeyhi Şeyhu'l-İslam Kadı Zakeriyya el-Ensârî de *Ravd'*ın şerhi olan *Esna'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib* adlı eserinde şöyle demektedir:

‘İmkân dâhilinde, örneğin sınıfların tümü mevcut olur ve devlet başkanı dağıtacak ise ayetin zahirine uygun olarak zekâtın sekiz sınıfın tamamına dağıtılması vacip olur. Bu hususta fıtır sadakası ile zekât arasında fark yoktur. *İstehri*'nin de aralarında bulunduğu bir grup şafîî âlimler, zekâtın miskîn ve diğer müstahaklardan üç kişiye verilmesinin cevazını tercih etmişlerdir.’¹²⁷

İbn Hacer, *el-Fetâva'l-fikhiyye*'de şöyle demektedir: ‘Para yerine zekât olarak ticaret malının verilmesi ve zekât alacak sınıflar mevcut olduğu halde bir veya iki sınıfa zekâtın verilmesi konusunda Şafîî Mezhebine mensup bir kişinin Hanefî Mezhebini taklit etmesinin caiz olup olmadığı ve bu hususun hangi kitapta geçtiği soruldu.’ Bunun üzerine şöyle cevap vermektedir: ‘Bu husus caizdir ve bu konu mutavval kitaplarda geçtiği gibi muhtasar kitaplarda bile geçmektedir.’¹²⁸

Allame el-Büceyremî, Hatip eş-Şirbînî'nin *el-İkna' fi Halli Elfâzi Ebî Şüca'* adlı eserine yazmış olduğu haşiyede İbn Hacer el-Heytemî'den şöyle nakletmektedir: ‘İbn Hacer, *Şerhu'l-Ubâb*'ta, üç mezhep imamı ve çok sayıda âlim zekâtın sekiz sınıftan yalnız bir kişiye verilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. İbn Uceyl el-Yemenî de şöyle demektedir: Zekât konusunda üç meselede mezheb hilafına fetvâ verilir. Bunlar, zekâtın nakli, bir kişinin zekâtını bir kişiye verilmesi ve bir sınıfa verilmesidir.’¹²⁹

Bu anlattıklarımız, mu'temet ve en çok başvurulan kitaplardan aktardığımız ve âlimlerin bazılarının zekâtın üç kişiye verilmesinin, bazılarının da bir kişiye verilmesinin yeterli olduğuna ve bazılarının bu görüşler ile sadece kendisinin amel edebileceğini, bazılarının da başkasına da fetvâ verebileceğine dair verdikleri muhtelif fetvâlarıdır.”

Konu ile ilgili Molla Yahya el-Müzûrî'nin fetvâsı ise şöyledir:

“Şafîî Mezhebine bağlı olanlar söyle demişlerdir: Zekât ve fitrenin Allah (c.c.)'nın Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği sekiz sınıfa eşit bir şekilde dağıtılması gerekir.

¹²⁷ Ensârî, şeyhu'l-İslam Zakeriyyâ b. Muhammed b. Zakeriyya, (v. 926/1519), *Esnâ'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib*, neşr. Dâru'l-Kütübi'l-İslamî (tz), c.1, s.402

¹²⁸ Heytemî, İbn Hacer, *el-Fetâva'l-fikhiyye*, c. 2, s. 47

¹²⁹ Büceyremî, Süleyman b. Muhammed (h.1221), *Haşiytü'l-Büceyremî ala'l-Hatip*, c. 2, s. 359

Sınıflar ve fertler arasında eşitsizlik caiz değildir. Zekât verileceklerin, âmil dışında -o, bir kişi olabilir- her sınıftan en az üç kişi olmalıdır. Zekât o malın beldesinden, fitre ise o şahsın beldesinden nakledilemez ve zekât malı, sermayenin ve şahsın beldesinin temel gıda maddesi dışında bir cins ile değiştirilemez.

Bunda ise büyük bir sıkıntı ve darlık vardır ve çok az kişi bu sorumluluğu yerine getirebilir. Allah (c.c.) da şöyle buyurmuştur: ‘O, dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.’¹³⁰ Ve yine şöyle buyurmuştur: ‘Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.’¹³¹ Resulullah (s.a.s) de şöyle buyurmuştur: ‘Ben kolay hanîf din ile gönderildim.’¹³² Ve yine şöyle buyurmuştur: ‘Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız.’¹³³

İmam Şâfiî de şöyle demiştir: ‘Bir iş zorlaştığı zaman kolay yol bulunur.’

Buna göre zekât, bir sınıftan sadece üç kişiye veya bir kişiye verilebilir, kasır (Seferilik) mesafesinden daha az veya daha fazla uzaklıktaki bir mesafeye nakledilebilir, sermayenin ve şahsın beldesinin temel gıda maddesi dışında bir cins ile değiştirilebilir ve eşit olarak dağıtılması da vacip değildir. Bununla ilgili açıklama geleceği gibi bu hususta mal sahibi, devlet başkanı ve zekât toplayan arasında bir fark yoktur. Son dönem bazı Şâfiî âlimlerin görüşleri de bu yöndedir.

Bunlardan biri İbn Uceyl el-Yemenî’nin sözüdür: ‘Zekât konusunda üç meselede mezhebin hilafına fetvâ verilir. Bunlar, zekâtın nakli, yalnız bir kişiye verilmesi (Eğer malın sahibi kendi malının zekâtını verecekse bu fetvâ verilir, devlet aracılığı ile zekât verilecek ise bütün müstahaklara dağıtılması gerekir.) ve tek bir sınıfa verilmesidir. Bu hususta malın zekâtı ile fıtır sadakasının hükmü aynıdır. İbn Salah da şöyle demektedir: Fıtır sadakasının sekiz sınıfa dağıtılması zordur. Bazı âlimlerimiz, fitrenin üç kişiye taksim edilmesini caiz görmüşlerdir. İstehrî’nin, fitrenin fakirlerden üç kişiye verilmesi caizdir, dediği gibi. Ravyânî de, üç kişiye verilmesinin cevazını bir grup Şâfiî âlimlerden naklederek tercih etmiştir ve Cürçânî de bunu doğrulamıştır. Cîlî de zamanımızda bu görüş ile fetvâ verilir, demiştir. Şeyh Ebu İshak eş-Şirâzî de zekâtın

¹³⁰ Hac, 22/78

¹³¹ İnşirah, 94/6

¹³² Tabarânî, ebu’l-Kasım, (v. 360/971), *el-Mü’cemü’l-Kebîr*, Musul, 1983, c. 8, s. 170

¹³³ Buharî, Edeb, 80; Müslim, cihad, 4

yalnız bir kişiye verilmesinin cevazını tercih etmiştir. Daha sonra İbn Salah, ben de bununla fetvâ veririm, demiştir.’

Ezreî de şöyle demektedir: ‘Tercih edilen görüş budur ve her yerde ve her zamanda bu görüş ile âmel edilmiştir. Fakat ihtiyat olan zekâtın üç kişiye verilmesidir. Sınıfların hepsine verilmesi gerekir diyen görüşü doğru bulmuyorum. Çünkü birkaç kişi fitrelerini birleştirmek zorunda değildir. Bir kişinin fitresi olan bir sa’ da her sınıftan üç kişiye paylaşılması mümkün değildir. Altın ve gümüşün ilk nisabında da durum böyledir. Yani beş dirhem ve yarım dinar, her sınıftan üç kişiye dağıtılması çok zordur. Malı fazla olan için eğer mümkün olsa da ayetin itlakına aykırı olur. Çünkü ayet, tafsil ve tahsis olmaksızın malı az olan, çok olan, bir kişi ve birden fazla kişiler için umum ifade eder.’

Nevevî de *Mühezzeb*’in şerhinde, Şafîilerden İbn Münzir’in, zekâtın, miskinlerden yalnız bir kişiye verilmesinin cevazını tercih ettiğini söylemektedir.¹³⁴

Zekâtın nakli konusunda da yine aynı kitapta şöyle demektedir: ‘Hadisler zekâtın naklinin caiz olduğunu gerektiriyor ve asıl olan da budur. Tercih edilen görüşe göre bu, devlet başkanı ve sâî (zekât toplama memuru) için kesin caizdir.¹³⁵ Mal sahibi ise bunlara kıyâs edilir. Sahih-i Buhârî’de, Hz. Muaz’ın Yemen halkından zekât olarak Yemen kürklerini alırdı ve bu, Medine’de Resulullah (s.a.s.)’in ashabı için daha faydalıdır, dediği geçmektedir.’¹³⁶ İbn Hacer de, zekâtın naklini ve yine zekât malının bedelini almayı caiz görenlerin bu hadisi delil getirdiklerini söylemektedir.

Hattâbî, *Meâlimu’s-Sünen*’de, Beğevî de *Müsned*’in şerhinde, ilim ehlinin zekâtın naklini caiz gördüklerini ve eğer nakledilirse farziyetin düşeceğini Ömer b. Abdülaziz hariç ittifak ettiklerini söylemişlerdir.¹³⁷

Er-Ravde’de, bazıları kefaret, mutlak sadaka ve nezre kıyâs ederek zekâtın naklini caiz görmüşlerdir, denilmektedir.

¹³⁴ Nevevî, Muhyeddin Yahya b. Şeref, (v. 676/1277), *el-Mecmû’ Şerhu’l-Muhezzeb*, nşr. Daru’l-fikr, (tz), c. 6, s. 186

¹³⁵ Nevevî, *el-Mecmû’ Şerhu’l-Muhezzeb*, c. 6, s. 222

¹³⁶ Buhârî, zekât, 33

¹³⁷ Hattâbî, ebu Suleyman Muhammed b. Muhammed (v.388/988), *Meâlimu’s-Sünen*, Haleb, 1932, c.2, s.38

Demîrî de şöyle demektedir: ‘Kasır (Seferîlik) mesafesinden az bir yere zekâtın nakledilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü böyle bir mesafe kasır yönü ile hader gibidir. İbn Münzir de İmam Şafî’den zekâtın naklinin cevâzı dışında başka bir rivayette bulunmamıştır. İbn Salah ve İbn Ferkâh da akrabanın olması gibi bir maslahatın bulunması durumunda zekâtın naklinin cevazına fetvâ vermişlerdir.’

Nevevî, *Müslim*’in şerhinde şöyle demektedir: ‘Zenginlerinden alınır fakirlerine verilir’ hadisi ile zekâtın nakledilemeyeceğine delil getirmek açık değildir. Çünkü “fükarâihim” kelimesindeki zamirin merce’i, hem Müslümanların fakirleri hem de o beldenin ve o nahiyenin fakirleri olabilir. Bu ihtimal daha açıktır.’¹³⁸

Hisnî ise şöyle demektedir: ‘Bu hadiste geçen -fakirlerine verilir- sözü, Yemen halkına delalet eder. Yemen dışındaki yerlere delalet etmez.’¹³⁹

Uygun olan, o beldede daha çok ihtiyaç sahibi olması durumu dışında, zekâtın naklinin caiz olmasıdır. Eğer ihtiyaçlar eşit ise ortak olurlar. Zekât malının bedelinin alınmasında ise Hz. Muaz’ın Yemen kürklerini zekât olarak alması delil kabul edilir.

Bülkînî de *Fetâvâ*’sında, zekât olarak paranın verilmesinin caiz olduğunu söylemektedir. Para ve ticaret zekâtı olanlar için bu benim tercihimdir, bununla amel ederim ve buna inanmaktayım. Çünkü bu müstahaklar için daha faydalıdır, mal sahibi için de daha kolaydır ve saf olmayan altında olduğu gibi bunda aldanma da yoktur. Ayrıca zekât malından verildiğinde bu mal satılmadığı zaman zekât alan kişi zarar edecektir.

Zekâtın eşit dağıtılmasının vacip olmadığı konusunda ise Nevevî *Zevâidu’r-ravde*’de şöyle demektedir: ‘Cumhûrün, eşitliği mutlak zikretmesinden bunun müstahab olduğu anlaşılır. *Şerhu’l-mühezzeb*’de geçen genel kaideye göre de mezhebin görüşü, Cumhûrün mutlak olarak zikrettiği görüştür.’

el-Matlap’ta nakledildiğine göre, İbn Münzir ve Saydelanî, zekâtın eşit dağıtılmasının mustahab olduğunu söylemişlerdir.

¹³⁸ Nevevî, Muhyeddin Yahya b. Şeref (v. 676/1277), *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, Beyrut 1392 c.1, s.197

¹³⁹ Hisnî, Ebubekir b. Muhammed(v.829/1425)*Kifâyetu’l-Ahyâr fî Ğâyeti’l-İhtisâr*,Dimeşk, 1994, s.195

Bütün bunlardan ortaya çıkan netice şudur: Mütihazsıs âlimler, müçtehitlerin meşhurları ve büyük fakihlerin kabul ettikleri gibi, zekât malını çıkaran kişi dilediği gibi dağıtabilir. Bir ve birden çok kişilere verir, nakleder veya etmez, tebdil eder veya etmez, eşit dağıtır veya eşit dağıtmaz. Zarûret olduğu zaman bu âlimleri taklit etmek de caizdir.¹⁴⁰

2.2. AİLE HAYATI

2.2.1. Talâktaki (ط) Harfini (ت) İle Telaffuz Etmenin Hükümü

İslam hukukunda, kullandıkları lafızlara binaen kişiler hakkında bir hüküm verileceği zaman, kullanılan lafzın manası itibar edilir. Buna göre manaya delaleti hususunda lafız, iki kısma ayrılır. Kendisinden kasd edilen mânânın açıkça anlaşıldığı lafızlar (sözler) sarih lafızlardır, birkaç mânâda kullanılan kelimeler ise kinâye lafızlardır.¹⁴¹

Sarih/açık sözlerle yapılan boşamalarda boşayan kimsenin gerçekten boşama niyetine sahip olup olmadığı araştırılmaz. Her hâlükârda boşama hukuken gerçekleşmiştir.

Kinayeli sözlerle yapılan boşamalarda ise Hanefiler'e ve Hanbelîler'e göre ya boşayanın buna niyet etmiş bulunması ya da halin boşama iradesine delâlet etmesi gerekir. Mâlikîler ve Şâfiîler ise bu durumda sadece niyete itibar ederler, halin delâletini dikkate almazlar.¹⁴²

Ayrıca kocanın bir evlilik içinde sahip olduğu boşama hakkı üçtür. Boşamada kullanılan sözler sarih veya kinâye olsun bir sayı ile beraber zikredilirse fukahânın çoğuna göre aynı mecliste veya aynı temizlik süresi içinde verilen üç talâk, üç talâk olarak geçerli olur. Bu aynı mecliste üç kere tekrar ederek veya 'üç talâk ile boşsun' demek suretiyle talâkı bir sayıya bağlı olarak zikredilmesi durumunda hüküm aynıdır.

¹⁴⁰ Verkânîsî, Mektûbât, 15, s.111- 117

¹⁴¹ Bakınız *Dîyanet Dini Kavramlar Sözlüğü*, ilgili maddeler

¹⁴² Dîyanet İlmihal I-II, DİB yayınları, c. 2, s. 228

Ayrıca talâk onusu fetvâ kitaplarında en fazla yer alan konuların başında yer almaktadır. Çünkü yapılan boşamaların çoğunun ardında büyük pişmanlıklar meydana gelmektedir. Durum böyle olunca, aile birlikteliğine bir yol bulmak için fetvâ arayışları kaçınılmaz olmaktadır. Genelde islam âlimleri de boşama olayından sonra pişmanlık meydana gelmesi durumunda her iki tarafın ve varsa çocukların mağdur olmaması adına bir çıkış yolu varsa bu konuda tesahul göstermişlerdir.

Bu anlamda boşama olayında kullanılan kelimeler/cümleler incelenir, kullanılan bu kelimeler ve kişinin niyeti beraber değerlendirilir, buna binâen bir çıkış yolu bulunursa kişiye fetvâ verilir.

Verkânisî'nin, hanımına 'üç talâk ile (ت harfi ile) sen benden boşsun' diyen Ahmet adındaki şahsın bu sözünü değerlendirmesi buna örnek teşkil etmektedir. Verkânisî, burada 'talâk' kelimesi 'ت' harfi ile talafuz edildiği için bu lafız sarih değil kinaye kabul etmiş ve söyleyenin niyetini esas almıştır. Sözkonusu fetvâda Verkânisî, şöyle demektedir:

"Bu sayfaya bakan herkes bilsin ki Yusuf oğlu Ahmet yanıma gelerek, "fetvâsi olmayan üç talâk ile (ت harfi ile) sen benden boşsun, sen annemsin, bacımsın"sözü ile söylenen talâk hakkında benden fetvâ istemiştir.

Ben ona şu şekilde fetvâ verdim:

Bu lafız kinayedir. Hatip eş-Şirbinî, *Ğâyetü'l-ihisâr'ın* şerhinde şöyle demektedir: Talâk kelimesindeki (ط) harfinin yerine (ت) harfini getirerek "sen tâlıksın (تالوق)" derse, bu kişinin lügati böyle olsun veya olmasın bazı son dönem âlimlerine göre kinaye olur.¹⁴³

Büceyrimî de haşiyesinde şöyle demektedir: "Bu, mu'temed olan görüştür. Hatta niyet etse de bununla herhangi bir şey lazım gelmemesi gerekir. Çünkü bu iki kelimenin kökleri farklıdır. Bu, bir araya gelme anlamında olan 'تلاقى (telâkî)' kökündendir, 'talâk' (ط harfi ile) kelimesi ise ayrılma anlamına gelmektedir. Bülkînî de şöyle bir açıklama getirmektedir: 'Eğer kişinin lügati böyle ise niyet etmese de talâk geçerli olur, fakat kişinin lügati böyle değil ise ancak niyet ile talâk geçerli olur.' İbn Hacer, *şerhu'l-*

¹⁴³ Şirbinî, Muhammed Hatip, *el-İknâ' fi Halli Elfâzi ebi Şücâ', c. 2, s. 438*

irşad'da ve Tıblavî de bu görüşü tercih etmişlerdir. Fakat kabul edilen görüş birinci görüştür, o da şudur: Kişinin lügati böyle olsun veya olmasın bu lafız kinayedir. Kinaye ise niyete muhtaçtır.”¹⁴⁴

Bâcûrî ve Remlî'nin Nihâye'sinde de konu bu şekilde geçmektedir.

Bu adam da talâka niyet etmediğine yemin etmiştir.

‘Sen annemsin, bacımsın’ sözü ise İbn Hacer’in açıkladığı gibi eğer talâka niyet etmiş ise talâkın kinayesidir, eğer zihâra niyet etmiş ise zihârın kinayesidir ve eğer mutlak söylemiş ise bu mekruhtur.¹⁴⁵

Yine Molla Abdullah ed-Diknokî'nin Verkânîsî'ye göndermiş olduğu mektupta buna benzer bir mesele tatışılmıştır. Verkânîsî'nin Reşid ağa el-Hasenî'ye bu konuda vermiş olduğu fetvâ sorulmuştur. Verkânîsî ise bu fetvânın kaynaklarını ve gerekçesini şu şekilde açıklamamıştır:

“Yüce dergâhın hizmetçisi Fethullah'tan dostumuz Molla Abdullah ed-Diknokî'ye,

Allah'tan başarı dileyerek şöyle deriz: Değerli kardeşim birkaç meseleyi sormuşsunuz. Birincisi, Reşid Ağa el-Hasenî'ye verilen fetvâdır.

Eğer işkâlmız özellikle bu fetvâ ise şimdiye kadar ben, bu meselede İbn Hacer ve Remlî'nin ittifâkına göre fetvâ verdiğimi biliyorum. Çünkü ikisi de talâk (ت ile) kelimesinin boşamada sarîh lafız olabilmesi için bütün lügatlerde bu şekilde kullanılması (ittirâdın olması) gerektiğini söylemektedirler. Eğer ‘talâk’ kelimesini ‘ت’ ile kullanımı genel değil ise İbn Hacer’e göre de kinaye olur. Fakat Remelî'ye göre genel kullanım şartı olmaksızın eğer ibdâl olursa kinâye olur. Hâlbuki biz Reşid ağaya gavsû'l-a'zam'ın ismini sorduk, Seyyid Tâhâ dedi. Üstadımızın halifesi el-Abirî'nin ismini sorduk, şeyh Tâhir dedi. İkisini de (ط) harfi ile telaffuz etti. Bu iki yerde harfin değiştirilmemesi ittirâdın olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan eğer bu kişinin dili bütün kelimelerde böyle olsa da İbn Hacer'e göre yine zarar vermez. Çünkü İbn

¹⁴⁴ Büceyremî, Süleyman b. Muhammed (v.1221/1806), *Hâşiytu'l-Buceyremî ala'l-Hatîp eş-Şirbînî*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1995, c. 3, s. 492

¹⁴⁵ Verkânîsî, *Mektûbât*, 6, s. 102

Hacer'in sözü doğru düşünülduğünde anlaşılacağı gibi, ona göre bu kelimenin boşamada sarıh lafız olabilmesi için bütün Hâsenî kabilesinin veya Malazgirtlilerin lüğatinin böyle olması gerekmektedir.

Bütün bunlar İbn Hacer'in, 'Son dönem âlimleri, tâlık (ت ile) kelimesinin tâlık (ط ile) anlamına gelip gelmediği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kabul görünen görüşe göre, eğer (ط) harfini (ت) harfi ile değiştiren ve lügatları bu şekilde olan bir kavimden ise sarıh lafız olur, böyle değilse kinaye olur.'¹⁴⁶ Sözü doğru bir şekilde düşünmekle anlaşılır.

Değerli kardeşim, İbn Hacer'in, sadece o kişinin harf değişikliğine değil, bağlı olduğu kavmin tamamının harf değişikliğine itibar ettiğine dikkat ediniz.

Eğer sorunuz, sadece Reşit Ağa hadisesi değil genel anlamda bu konu ile ilgili İbn Hacer ve Remlî'den hangisinin tercih edilmesi ise şöyle deriz:

Tercih edilen, Remlî'nin Nihâye'deki görüşüdür. Çünkü İbn Hacer'in görüşünü sadece İbn Kasım desteklemektedir. Remlî'nin görüşünü ise Bâcûrî, Büceyremî ve Hatîb eş-Şirbînî de *el-İknâ' Şerhu ebi Şüca'* ve *Müğni'l-Muhtâc* adlı kitaplarında desteklemektedirler. Şeyh Abdulhamid ed-Dâğîstânî eş-Şirvânî, *Tuhfe* üzerindeki haşiyesinde *Müğni'l-muhtâc*'ın haşiyeleri olan *Şebrâmilsî* ve *Reşîdî*'nin bunu takrir ettiklerini söylemektedir. Şirvânî, *Tuhfe*'nin 'Kabul görünen görüşe göre, eğer (ط) harfini (ت) harfi ile değiştiren ve lügatları bu şekilde olan bir kavimden ise sarıh lafız olur, böyle değilse kinaye olur.' Sözü ile ilgili şöyle demektedir: 'Şihabüddin er-Remlî'ye göre ise lügatı bu şekilde olsun veya olmasın bu kinâyedir. Bu konuda Şemsüddin er-Remlî *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*'da ve Hatîp Eş-Şirbînî'de *Müğni'l-Muhtâc*'da Şihabüddin er-Remlî'ye muvafakat etmişlerdir. Ayrıca Hatîp Eş-Şirbînî, *el-İknâ' fî Halli Elfâzi ebi Şücâ'* adlı kitabında şöyle demektedir: 'Talâk kelimesindeki (ط) harfinin yerine (ت) harfini getirerek 'sen tâliksin (تالىق)' derse, bu kişinin lügati böyle olsun veya olmasın bazı son dönem âlimlerine göre kinaye olur.'¹⁴⁷

Büceyremî de *el-İknâ'*'ın haşiyesinde bu cümle ile ilgili şöyle demektedir: 'Mu'temed olan görüş budur. Hatta bu iki kelimenin kökleri farklı olduğu için herhangi

¹⁴⁶ Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 8, s. 4

¹⁴⁷ Şirbînî, Muhammed Hatîp, *el-İknâ' fî Halli Elfâzi ebi Şücâ'*, c. 2, s. 438

bir şey lazım gelmemesi gerekir. Çünkü telak (ت) harfi ile bir araya gelme anlamındadır, (ط) harfi ile ise ayrılma anlamına gelmektedir.¹⁴⁸

Değerli kardeşim, Hatip Eş-Şirbinî'nin, her iki kitabında ve Büceyremî ile Bâcûrî'nin, *Nihâye*'nin görüşünü nasıl tercih ettiklerine dikkat ediniz. Hatip Eş-Şirbinî ise İbn Hacer ve Remlî'nin emsalı sayılmaktadır. Süleyman el-Kürdî, *el-Havâşî'l-Medeniyye ala Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Hadremiyye* kitabının dibacesinde bu konu ile ilgili şöyle demektedir: 'Bu haşiyede Şeyhu'l-İslam Zekeriyya el-Ensârî, Hatip Eş-Şirbinî, İbn Hacer ve Muhammed Cemâl er-Remlî gibi son dönem âlimlerinin görüşlerine yer verdik. Çünkü *el-Fevâidu'l-Medeniyye fî Men Yuftâ bi Kavlihi min Muteehhiri'l-Eimmeti's-Şafiiyye* adlı kitapta açıkladığımız gibi bu dört âlim Şafii Mezhebinde seviyeleri birbirlerine yakın olarak kabul edilir.'¹⁴⁹

Ayrıca Nûreddîn ez-Ziyâdî¹⁵⁰ de *Muharrer*'in şerhinde *Nihâye*'nin görüşünü tercih etmektedir. Fakat bu kitap yanımızda olmadığı için onun bu görüşünü kesin olarak aktaramayacağız. Ancak yıllar önce okuduğum bu kitaptan böyle geçtiğini hatırlamaktayım. Bu kitaba da müracaat etmenizi tavsiye ederim.

Eğer genel anlamda *Nihâye* mi yoksa *Tuhfe* mi daha mu'teber olduğunu soruyorsanız şöyle deriz: Kanaatimize göre genel anlamda *Nihâye* daha mu'teberdir. Çünkü *Hâşiytü Şirvânî ala Tuhfeti'l-muhtâc*'ın mukaddimesinde denildiğine göre *Nihâye* daha sonra te'lif edilmiştir.

- *Nihâye*, sekiz yılda tahkik edilerek te'lif edilmiştir, *Tuhfe* ise on bir ay zarfında ve irticalen yazılmıştır.

- *Nihâye*, üç yüz kadar dönemin büyük âlimlerinin huzurunda tashih edilmiş ve huzurlarında defalarca ders olarak okunmuştur.

¹⁴⁸ Büceyremî, *Hâşiytü'l-Buceyremî alâ'l-Hatîp eş-Şirbînî*, c. 3, s. 492

¹⁴⁹ Kürdî, *el-Havâşî'l-Medeniyye alâ Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Hadremiyye*, c. 1, s. 2

¹⁵⁰ Nûreddîn Ali b. Yahya ez-Ziyâdî el-Mısırî, son olarak Mısır Şafii Mezhebi riyâset görevini icra etmiştir. Mısır'da yaşayıp vefat etmiştir. Telif ettiği önemli eserleri arasında *Hâşiyetun alâ Şerhi'l-Menhec li Zekeriyya el-Ensârî* yer almaktadır. Zirkli, *el-A'lâm*, c.5, s.23

- Bu meselede olduğu gibi genelde müellifin babası Şihâb er-Remlî'nin ve babasının şeyhi Kâdı Zekeriyâ el-Ensârî'nin görüşleri de *Nihâye*'ye muvafaktır"¹⁵¹

2.2.2. “Üç Talâk, Seni Boşadım” Cümlesi İle Boşamanın Hükmü

Verkânîsî, boşama konusunda kullanılan bu cümleyi de yine bir önceki gibi kinaye olarak değerlendirmektedir. Çünkü iki cümleyi birbirine bağlayan bir bağlaç kullanılmadığı için bu iki cümle birbirinden bağımsız iki cümle olma ihtimali de olabilir. Bu ihtimalden dolayı bu söz sarih olmaktan çıkar, kinâye olarak değerlendirilir ve bu sözü söyleyenin niyyetine itibar edilir.

Molla Heybetullah et-Tilf aracılığı ile Verkânîsî'ye bu konu ile ilgili bir mesele iletilir ve fetvâsı sorulur. Verkânîsî'ye iletilen meselede, bir kişinin, “üç talâk (“ile” bağlacı kullanılmadan) seni boşadım” dediği, daha sonra pişman olup evliliğe devam etmek istediği için fetvâ aradığı ve bunun bir fetvâsının olup olmadığı sorulur. Verkânîsî bunun üzerine şöyle bir cevap hazırlayıp gönderir:

“Geçen günlerde Bardıka'dan bir adamın, hanımına “ fetvâsı olmayan üç talâk (“ile” bağlacı kullanılmadan) seni boşadım” dediği yazılı mektubunuz bana ulaştı. Bu esnada baş ağrısından dolayı çok rahatsız idim. Şu anda da bende baş dönmesi vardır. Bu durumda fetvâ verecek durumda değilim, fakat size konu ile ilgili bazı ibareleri nakledip bunun tatbikini sizden rica edeceğiz.

Allah'tan başarı dileyerek deriz ki: Eğer “ile” bağlacını getirir ve ‘talâk’ kelimesini de “ط” harfi ile telaffuz ederek “üç talâk ile” derse şüphesiz üç talâk da meydana gelmiş olur. Fakat ‘üç talâk (‘ile’ bağlacı kullanılmadan) seni boşadım’ derse benim görüşüme göre bir talâk meydana gelmiş olur. Çünkü birinci kelime olan ‘üç talâk’ bağlaçsız geldiği için sadece ‘seni boşadım’ cümlesi kalmaktadır. Bu durumda eğer sayı kastetmemiş ve bağlacı mukadder kabul etmemiş ise sadece bir talâk meydana gelmiş olur. Çünkü asıl, muhakkak olan bir şeyin mevcut olmasıdır ve bu da ancak yekîn ile değişebilir.

¹⁵¹ Verkânîsî, *Mektûbât*, 31, s. 142-144

Bu meselenin açık şeklini bazı kitaplarda gördüğümü zannediyorum. Fakat baş ağrısından dolayı şu anda bulamıyorum. Bu görüşüm üzerine kalbin mutmain olması için kitaplardan yeteri kadar ibareleri nakledeceğiz. Eğer görüşünüz de buna muvafık olursa ona fetvâ verirsiniz.

İbn. Hacer şöyle demektedir: ‘Eğer sadece ‘Boşadım’ veya ‘Boştur’ derse Şeyheynin Kaffal’dan naklettikleri gibi bununla bir şey meydana gelmez. Çünkü talâkın bağlanacağı lafzî bir karine yoktur.’¹⁵²

Büceyremî de Hatip eş-Şirbinî’nin ‘Seni boşadım, sen boşsun gibi’ cümlesi ile ilgili şöyle demektedir: ‘(“Seni” kelimesi ile tercüme ettiğimiz) hitap harfinin getirilmesi, söz konusu bu hitabın olmaması talâkın meydana gelmeyeceğine işarettir. Ancak, bir karine varsa ve o da bunu kastetmiş ise talâk meydana gelir. Örneğin, birinin ‘Sen hanımını boşadın mı?’ sorusuna karşılık, onu boşadım anlamında ‘Boşadım’ derse ve bu manayı kastetmiş ise talâk meydana gelir. Fakat bu manayı kastetmemiş ise talâk meydana gelmez. Aynı şekilde kadın kocasına, beni boşa derse, kocası da onu kastederek ‘boşadım’ derse durum aynıdır.’¹⁵³

İbn Kasım, *Tühfe* üzerindeki haşiyede *Ravdü’t-Tâlib*’te şöyle denildiğini nakletmektedir: ‘Eğer eve girersen boşsun, üç kere, der ve bir talâkı ve üç kere eve girmesini kastettim, derse onun bu sözü kabul edilir.’¹⁵⁴

Şeyhu’l-İslam da, *Ravdü’t-Tâlib*’in şerhinde şöyle demektedir: ‘Eğer doğruluğundan şüphe edilirse yemin ettirilir. Eğer söylenen sayı ile boşandığını kastettim derse üç talâk meydana gelir. *Ravdü’t-tâlib*’in aslı buna yer vermektedir ve musannifin sözünden de bu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde mutlak söylese de musannifin sözünden bu anlaşılır. Fakat mutlak söylediğinde kabul edilen görüş sadece bir talâk ile boşanmasıdır.’¹⁵⁵

İbn Kasım, yine *Tühfe* üzerindeki haşiyede şöyle demektedir: ‘Üç talâk bana gerekli olsun, eğer şu işi yaparsan sen boşsun derse ve o da o işi yaparsa, bununla ilgili bir soru ortaya çıkmaktadır. Fakat anlaşılan husus, tek talâkın meydana gelmesidir.

¹⁵² Heytemî, İbn Hacer, *Tühfetu’l-Muhtâc bi Şerhi’l-Minhâc*, c. 8, s. 8

¹⁵³ Büceyremî, *Haşiyetu’l-Buceyremî alâ’l-Hatip eş-Şirbinî*, c. 3, s. 491

¹⁵⁴ Ubâdî, *Haşiyetu ibn Kâsım alâ Tuhfetu’l-Muhtâc bi Şerhi’l-Minhâc*, c. 8, s. 48

¹⁵⁵ Ensârî, şeyhu’l-İslam Zekeriyâ, *Esnâ’l-Metâlib Şerhu Ravdi’t-Tâlib*, c. 3, s. 338

Çünkü bu, ta'liktir. Daha sonra Cemal er-Remlî'nin de tek talâkın meydana geldiğine dair görüş beyan ettiğini gördüm.¹⁵⁶

Ali eş-Şebrâmilî de *İbn Kasım*'ın *Şerhu'l-Menhec* üzerindeki haşiyesinden şunu nakletmektedir: 'Üç talâk bana gerekli olsun, eğer babangile gidersen sen boşsun derse üç talâk meydana gelir. Şihâb er-Remlî de babası Cemal er-Remlî'nin İbn Kasım'daki fetvâsının hilafına bu sözün ilk cümlesine nazaran bu şekilde fetvâ vermiştir. Hem de 'sen boşsun' sözü bu anlama muhalif değildir. Çünkü bununla cümlenin başında zikredilen üç talâk kastedilebilir.'

Şebrâmilî, Şihâb er-Remlî'nin bu son cümlesi ile ilgili şöyle demektedir: 'Bu şekilde hüküm verilmez. Çünkü bera'ât-ı zimme kesindir(asıldır), ancak yakîn ile zâil olabilir. Bu durumda sadece bir talâk gerçekleşmiş olur.'

Şebrâmilî, yine Remlî'nin 'sen boşsun ey Dahiye otuz, der ve bir talâk niyet etmiş ise yalnız bir talâk meydana gelir. Vâlid (Şihâb er-Remlî, babası Cemal er-Remlî'yi kastetmektedir.) de bu şekilde fetvâ vermiştir.' Sözü ile ilgili şöyle demektedir: "Bu cümleden, eğer herhangi bir niyet olmadan mutlak söylerse üç talâk meydana geleceği anlaşılmaktadır."¹⁵⁷

Çeşitli kitaplardan yapılan bu alıntılara bakacak olursan lafzî irtibatın ve niyetin gerekli olduğu ve Remlî, Bâcûrî ve Büceyremî'nin açıkladıkları gibi eğer üç talâk (ت ile) derse kinaye olur ve bununla beraber boşanma niyetinin olması gerektiği görülecektir."¹⁵⁸

2.3. TAZMİNAT HUKUKU İLE İLGİLİ FETVÂLARI

2.3.1. Hayvanın Telef Ettiği Malın Tazmini

Toplumda anlaşmazlığa sebep olan hususların başında fıkıh kaynaklarında Muâmelat olarak ifade edilen konular yer almaktadır.

¹⁵⁶ Ubâdî, *Haşiyetu ibn Kâsım alâ Tuhfeti'l-muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 8, s. 72

¹⁵⁷ Şebrâmilî, Ali b. Ali, *Haşiyetu Şebrâmilî alâ Nihâyeti'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, c. 6, s. 456-457

¹⁵⁸ Verkânîsî, *Mektûbât*, 18, s.136- 139

Ancak Verkânisî'nin yazılı fetvâlarının derlendiği Mektûbât adlı eserde muâmelat konularından sadece damân (ödeme sorumluluğu) ile ilgili iki fetvâ yer almaktadır. Biri, yedinci mektupta yer alan ve isim belirtmeden, bazı ulemâyâ hitabıyla yazdığı ve zarar verme ile bilinmeyen bir hayvanın ilk defa telef ettiği mala hayvan sahibinin dâmin (ödeme sorumluluğunun) olmayacağı ile ilgili fetvâdır.

Diğeri de otuzuncu mektupta yer alan ve Molla Heybetullah et-Tilî'nin, bir kişinin atı başkasının atını vurup öldürürse tazminat ödemesi gerekli olup olmaması ile ilgili sorusuna verdiği cevaptır.

Bu iki fetvâ da bir malı telef eden hayvan sahibinin dâmin olup olmaması ile ilgili ayrı iki soruya verilen iki ayrı cevaptır.

Verkânisî, bu fetvâda Hanefî ve Şâfiî kaynaklarından alıntı yaparak konunun fikhî hükmünü açıklamaya çalışmıştır.

Fikhî bir terim olan demân kelimesinin ıstılahî manasını kısaca verdikten sonra Verkânisî'nin bu iki fetvâsını vereceğiz.

Sözlükte “bir şeyi üstlenme, taahhüt ve garanti etme” anlamına gelen damân kelimesi İslam hukukunda dar anlamda kefalet akdini, geniş anlamda ise kişinin ödeme sorumluluğunu, hatta genel malî yükümlülüklerini ifade eder.¹⁵⁹

Damân konusu Hanefî klasik fıkıh kitaplarında ayrı bir başlık altında işlenmeyip ibadet de dâhil fıkıhın hemen hemen her bölümünde, konuyla ilgisi ölçüsünde ve meseleler arasına serpiştirilmiş olarak yer alır. Diğer üç mezheb fıkıh kitaplarında ise muâmelat konuları içerisinde demân konusuna ayrı bir bâb ayrılmıştır.

Burada sözkonusu olan damân ise bir hayvanın telef ettiği mala sahibinin dâmin (Ödemedenden sorumlu) olup olmamasıdır. “hayvanın yaralamasında damân yoktur.”¹⁶⁰ Hadisi bu konunun genel hükmünü açıklamaktadır.

¹⁵⁹ Aktan, Hamza, “*Damân*”, *DİA* İstanbul, 1993, c. VIII, s. 450

¹⁶⁰ Buhârî, *Diyât*, 29

2.3.2. Zararsız Olduğu Bilinen Bir Hayvanın Telef Ettiği Malın

Tazmini

Verkânisî, “Bazı ulemâya” diyerek hitap ettiği yedinci mektupta zararsız olduğu bilinen bir hayvanın telef ettiği malın tazmini ile ilgili hem Hanefî hem de Şafîî Mezhebinin kaynaklarına dayanarak konuyu açıklamıştır. Verkânisî'nin hazırlayıp göndermiş olduğu fetvâ şudur:

“Hanefî Mezhebinden *Mecme'ü'l-Enhur* 'de şöyle denilmektedir: ‘Kim bir hayvanı veya bir köpeği gönderir veya onu sürse, o hayvanın o anda, yani sağa ve sola dönmeden telef ettiği şeye dâmin olur. Kuş ile ilgili ise onu sürse de dâmin olmaz. Yine hayvan ve köpekte de onları sürmezse dâmin olmaz. Çünkü bunlar kendi fiillerinde serbesttirler. Veya hayvan bağlı olduğu yerden kaçır ve bir malı veya bir nefsi telef etse sahibi yine dâmin olmaz. Çünkü Resulüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: ‘Hayvanın yaralamasında damân (Ödeme sorumluluğu) yoktur.’¹⁶¹ Muhammed eş-Şeybânî, ‘Bu, bağlı olduğu yerden kaçan hayvandır’ demiştir.¹⁶²

İbn Hacer de şöyle demektedir: ‘Başka bir hayvana saldırıp öldüren ve bu saldırganlık o hayvanın tabiatında varsa ve sahibi de bunu biliyorsa -ilerde saldırgan hayvan ile ilgili gelen ibareden anlaşıldığı üzere sahibi onu salıverir veya bağlanmasını ihmal ederse- İbn Üceyl (690/1212), bu durumda sahibinin dâmin (Sorumlu) olduğuna dair fetvâ vermiştir.’¹⁶³

Fakat burada ibârenin mutlak zikredilmesinden sahibinin bu hayvanın saldırgan olduğunu bilip bilmemesi arasında fark olmadığını gösterir. ‘Böyle hayvanların bağlanması, gece ve gündüz zarar vermelerine engel olunması gerekir ve iyi bağlanmaması ise ihmal olur’ cümlesinden de sahibinin bu hayvanın saldırgan olduğunu bilmesi gerekir, kaydının olduğunu gösterir.

Yine İbn Hacer'den şöyle nakledilmiştir; ‘Eğer atını bir handa bağlar ve bir çocuğa, bu samanı götür ata ver derse, o çocuk da bunu yapar ve bu at çocuğu vurup

¹⁶¹ Buhârî, Diyât, 29

¹⁶² Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Suleyman, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Multekâ'l-Ebhur*, neşr. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî (ts.), c. 2, s. 662

¹⁶³ Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 9, s. 204

öldürürse, at da çifte atan at olup ve sahibi hazır olduğu halde çocuğu uyarmamış ise dâmin olur ve âkilesi¹⁶⁴ bunu ödeyecektir.¹⁶⁵

İbn Kasım, haşiyesinde “sahibi hazır olduğu halde” cümlesi ile ilgili şöyle demektedir: ‘Bu sözden; çocuğu uyarmamış ve çifte atan at olmakla beraber eğer sahibi hazır değil ise dâmin olmayacağı anlaşılır.’¹⁶⁶

İbn Hacer yine şöyle demektedir: ‘Kedi, bir kuşu veya bir yemeği telef etse eğer böyle bir durum iki veya üç defa tekrar olmuş ise sahibi, yani gece gündüz onu barındıran, eğer onu serbest bırakmış veya bağlamasını ihmal etmiş ise dâmin olur. Çünkü böyle bir hayvanı gece gündüz bağlamak ve zarar vermesine engel olmak gerekir. İyi bağlanmaması (taksir) ihmaldir.

Bundan dolayı zarar verme ile bilinen her hayvan mülkiyeti sahih olmasa da bütün bu anlatılanlarda bunun gibidir. Buna göre, saldırgan deve veya köpek sahibi eğer onu serbest bırakır veya bağlamasını ihmal ederse dâmin olur.¹⁶⁷

İbn Kasım, bu konu ile ilgili haşiyesinde şöyle demektedir: ‘Siyaktan da anlaşıldığına göre, bu hayvanın zarar vermekle bilinmiş olması gerekir. Çünkü İbn Hacer’in konu ile ilgili sözünün tamamından, eğer bu hayvan zarar vermekle bilinmez ve salıverilirse dâmin olmayacağı anlaşılmaktadır.’¹⁶⁸

er-Ravd’ın şerhinde de şöyle denilmektedir: ‘Eğer bir kedi zarar vermeyi alışkanlık haline getirmiş ise verdiği zarara sahibi dâmin olur, fakat böyle bir alışkanlığı yok ise sahibi dâmin olmaz. Bütün saldırgan hayvanların hükmü de böyledir. Zarar

¹⁶⁴ Arapça’da, bağlayan, engelleyen anlamına gelen âkile; ıstılahta diyeti ödemeyi üstlenen veya diyet ödemekle mükellef tutulan şahıslar veya topluluğa denir. Klasik fıkıh kaynaklarında, kasıt ve taammüd bulunmaksızın hata ile adam öldürmede, ölenin diyetinin, ölüme sebebiyet verenin erkek tarafından akrabaları (asabe) arasında veya aşireti, divan ya da meslek ve benzeri mensubu bulunduğu grubu arasında taksim edilmesi kabul edilmiştir. Böyle bir hadisede diyete akl, diyet ödemekle yükümlü olan şahıs veya topluluğa da âkile denmiştir. Âkile sisteminin kökleri, İslâm öncesi Araplardaki kabile dayanışmasına kadar uzanmakla birlikte; İslâm’da meşruiyeti Hz. Peygamber’in uygulamasına dayanmaktadır (*İbn Mâce*, Diyât, 15). Âkile sisteminde, hata sonucu bir insanın ölümüne sebep olan kişi bir bakıma mazur olması sebebiyle, masum bir insanın kanının heder olmaması için ağır diyet yükü, yakınları/sosyal grubu arasında taksim edilmiştir. (*Diyanet, Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 17)

¹⁶⁵ Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 9, s. 205

¹⁶⁶ İbn Kasım, Ahmed el-Ubâdi, *Hâşiyetun ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 9, s. 205

¹⁶⁷ Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 9, s. 209

¹⁶⁸ İbn Kasım, Ahmed el-Ubâdi, *Hâşiyetun ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 9, s. 210

vermeyi alışkanlık haline getirmiş ise verdiği zarara sahibi dâmin olur, fakat böyle bir alışkanlığı yok ise sahibi dâmin olmaz.¹⁶⁹

Bütün bu nakillerden şu sonuca varmaktayız: Hayvanların telef ettiği şeye sahibinin dâmin olması, o hayvanın zarar verici olması, bunu alışkanlık haline getirmiş olması ve sahibinin de bunu bilmesine bağlıdır. Buna göre halk arasında yaygın olan, alışkanlık haline getirmemiş ise de telef etme ve zarar verme özelliği olan her hayvanın telef ettiği şey mazmûndur, düşüncesi yanlıştır.¹⁷⁰

2.3.3. Başka Bir Hayvan Tarafından Öldürülen Hayvanın Tazmini

Verkânisi'nin otuzuncu mektupta yer alan ve Molla Heybetullah et-Tilî'nin, bir kişinin atı başkasının atını vurup öldürürse tazminat ödemesi gerekli olup olmaması ile ilgili sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Yüce dergâhın hizmetçisi Fethüllah'tan Allah yolunda kardeşim Molla Heybetullah'a. Selam ve duadan sonra, bize bir adam gelip kendi atının başka birinin atını vurup öldürdüğünü ve bu durumda tazminat ödemesi gerekli olup olmadığı hususunda fetvâ istemiştir.

Allah'tan başarı dileyerek deriz ki, Minhâc'ın metni ile beraber Tuhfe'de şöyle geçmektedir: ‘Bir kedi bir kuşu veya yemeği telef eder ve o hayvan daha önce bu husus ile biliniyor ise av hayvanının öğretilmesi konusundaki ihtilaf burada da geçerlidir. Minhâc'ın metninden anlaşıldığına göre bu durumun daha önce iki veya üç kere tekrarlanması gerekir. Daha sonra bir Minhâc şârihinin bu görüşe itimat ettiğini gördüm. Şeyhimiz¹⁷¹ ise o hayvandan bu durumun bir kere meydana gelmiş olmasını yeterli görmektedir ve şeyheynin (Nevevî ve Râfî) sözünden bunun anlaşıldığını söylemektedir. Şeyhimiz bunu, şeyheynin, kadının hayız âdeti konusundaki sözlerinden çıkarmaktadır. Benim yaptığım kıyâs ise konumuza daha uygundur. Sahibi tazmin edecektir. Yani onu barındıran bir sahibi yoksa veya sahibi vardır fakat onu barındırmıyor ise o hayvanı barındıran kişi o zararı tazmin edecektir. Böyle bir hayvan

¹⁶⁹ Ensârî, şeyhu'l-İslam Zekeriyâ, *Esnâ'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib*, c. 4, s. 173

¹⁷⁰ Verkânisi, Mektûbât, 7, s. 102-103

¹⁷¹ İbn Hacer el-Heytemî, şeyhunâ (şeyhimiz) tabirinden Şeyh Zekeriyâ el-Ensârî'yi kastetmektedir.

gece veya gündüz zarar verirse, salıverilir veya bağlanması ihmal edilirse barındıran kişi dâmin olur. Çünkü böyle bir hayvanın gece ve gündüz bağlanması ve zarar vermektan alıkonulması gerekir. Sağlam bağlanmaması ise ihmal sayılır. Buna göre zarar vermekle bilinen ve milkiyeti sahih olmayan saldırgan deve ve köpeğin hükmü de aynıdır. Eğer barındıran kişi onları salıverir veya bağlamalarını ihmal ederse tazminat ödeyecektir.¹⁷²

Bu konuda Tuhfe, Nihâye ve hâşiyelerini konu bütünlüğü içerisinde dikkate alan ve insafılı davranan kişi, at ve manda gibi hayvanların birinci ve ikinci seferde verdikleri zararların mazmûn olmadığını bilecektir. İnsanlar arasında zarar vermekle bilininceye kadar durumları böyledir. Halk arasında, erkek at ve erkek mandanın tabiatları gereği saldırgan ve zarar verici oldukları ve bunların saldırgan ve zararlı sayılabilmeleri için bu hususun onlarda tekrar edilmesine gerek olmadığı gibi meşhur olmuş söylentilerin aslı yoktur ve buna iltifat edilmez.”¹⁷³

2.4. ÇEŞİTLİ KONULARLA İLGİLİ DİĞER FETVÂLARI

2.4.1. Sigaranın Hükümü

Şeyh *Abdurrahman et-Tâhi*'nin halifesi, Erzincanlı Şeyh Muhammed Sami Efendinin göndermiş olduğu mektubun cevabı olan beşinci mektup, Sami Efendinin sormuş olduğu bazı hususlar ile ilgili soruların cevabıdır. Bu hususlardan biri de Şeyh *Abdurrahman et-Tâhi*'nin sigara içtiğinden dolayı ona yapılan itiraz ve Verkânisî'nin bu itiraza verdiği cevaptır.

Verkânisî, bu münasebetle sigara hakkında aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır:

“Sigaranın mekruh olduğuna inandıkları için O’nu (Şeyh *Abdurrahman et-Tâhi*'yi) sigara içtiğinden dolayı eleştirenler - Allah, bizleri ve onları kendi katında hak ve doğru olanı anlayanlardan eylesin -bir kişinin, bütün mezheplere göre değil, sadece kendi mezhebine göre bir haramı yapar veya bir vâcibi terk ederse eleştirilebileceğini bilmiyorlar mı?

¹⁷² Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c,9, s.210

¹⁷³ Verkânisî, *Mektûbât*, 30, s. 140-141

Şafii âlimler, sigara hakkında *ahkâm-ı hamse* olan vucûp, hürmet, kerâhet, istihbab ve ibâhe hükümlerinin geçerli olduğunu söylemişlerdir.

Eğer kişi fakir ise ve ailesinin nafakası veya borcunu ödemesi için sigaraya harcadığı paraya ihtiyaç duyuyorsa ve sigara ile giderilecek bir hastalığı veya üzüntüsü de yoksa bu kişinin sigara içmesi haram olur.

Bir hastalığı olup uzman bir doktor ona bu hastalığın tedavisinin sadece sigara ile olabileceğini söyler veya kendisi bunu biliyor ise sigara ona vacip olur.

Sigaranın ibadet aktivitesini artırdığını biliyor ise veya hastalığının tedavisi sigara dışında başka bir ilaç ile de olabiliyor ise bu kişinin sigara içmesi mustahap olur.

Sigara parasına ihtiyacı olmayacak şekilde maddi durumu iyi olup sadece dinlenme amacı ile sigara içiyorsa bu kişinin sigara içmesi mubah olur.

Böyle bir amacı yoksa bu kişinin sigara içmesi kötü kokusundan dolayı soğan ve sarımsak gibi tenzihen mekruh olur.

Şafîi âlimler, sigara içmenin asıl hükmünün kerahet olduğunu, diğer hükümlerin ise niyet ve sebeplere göre değiştiğini söylemişlerdir. *Bâycûrî-kitabu'l büyû*'da anlatılanlardan bu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴ *Kitabu'n-nefekât*'ta da şöyle denilmektedir: 'Eğer zevcesi sigara içiyorsa kocasının ona sigara parasını vermesi vâcib olur.'¹⁷⁵

Şebrâmellisi de sigara içme kerahetinin soğan ve sarımsak keraheti gibi olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶ Eğer bir ihtiyaçtan dolayı ise veya kokusu herhangi bir şey ile giderilecek ise o zaman mekruh olmaz.

İmam Âzam Mezhebinden *İbn Âbidîn*'de¹⁷⁷ de bu konu geniş bir şekilde açıklanmaktadır. İbn Âbidîn de Şafîi âlimlerinin yanında mu'teber olan görüşü tercih etmektedir."¹⁷⁸

¹⁷⁴ Bâcûrî, *Hâşiyetu Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kâsım el-Gazzî alâ Metni Ebi Şüca*, c.1, s. 658

¹⁷⁵ Bâcûrî, *Hâşiyetu Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kâsım el-Gazzî alâ Metni Ebi Şüca*, c.2, s.355

¹⁷⁶ Şebrâmilsî, Ali b. Ali, *Hâşiyetu Şebrâmilsî alâ Nihâyeti'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, c.2, s.160

¹⁷⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr alâ'd-Durri'l-Muhtâr*, c.6, s.459

¹⁷⁸ Verkânîsî, *Mektûbât*, 5, s. 100-101

2.4.1. Bismelenin Sünnet Olduğu Yerler

Verkânisi'nin, isim vermeden “bazı âlimlere” diye hitap ederek yazmış olduğu onaltıncı mektupta kendisine sorulan ve tartışılan bazı fikhî meseleleri izah etmektedir. Bu meselelerden biri de Bismelenin sünnet olduğu yerler konusudur.

Verkânisi', bu mektubun başında önce, halka İslam akidesini öğretmek, İslam şeriatına ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine uymak bütün tarîkatlerin ve özellikle Nakşibendî tarîkatinin ana sermayesi olduğunu vurguladıktan sonra bismelenin sünnet olduğu ve olmadığı yerleri kısaca şöyle açıklamaktadır:

“Bismillah ile başlamayan işler bereketsizdir.”¹⁷⁹ Hadisin manası ile ilgili Bâcûrî, mukaddimenin şerhinde şöyle demektedir: “Söz konusu olan işin, sadece zikirden ibaret bir iş olmaması gerekir. Hiç zikir olmayan veya Kur'an-ı Kerim gibi yalnız zikirden ibaret olmayan işlerde besmele sünnettir. Sadece zikirden ibaret olan “la ilahe illallah” zikrinin başında besmele sünnet değildir. Ayrıca namaz gibi şari' tarafından besmele ve hamdele dışında bir başlangıç sözü emredilmemiş olmalıdır. Çünkü namaz, şari' tarafından besmele ve hamdele yerine tekbir ile başlanması emredilmiştir.”¹⁸⁰

İbn Hacer, Tirmizî'nin kaleme aldığı *eş-şemâil* kitabına yazdığı şerhte, “*Resulüllah (s.a.s.)'in yemek yerken söyledikleri*” babında şöyle demektedir: “Bu da besmeledir ve Kur'an kastı ile olmazsa cünüp, hayız ve nifâs halinde olanlar için de sünnettir. Fakat Kur'an kastı ile olursa haram olur. Yine besmele, zikir ve duâ dışında bütün önemli işlerin başında da sünnettir. Mekruh ve haram işlerde ise sünnet değildir.”¹⁸¹

Yine İbn Hacer, Minhâc'ın mukaddimesinde geçen “Elhamdu lillahi” cümlesini şerh ederken şöyle demektedir: “Kur'an-ı Kerim'e tabi olmak ve sahih hadis ile amel etmek için hakikî iptida olan besmele ve izâfî iptida olan hamdeleyi bir arada getirmiştir. Hadis-ı şerifte geçen önemli işten maksat haram ve mekruh olmayan işlerdir. Çünkü burada önemli işten maksat örfe göre değil şer'an önem arz eden

¹⁷⁹ Suyûtî, Celâlu'd-dîn, *Câmiü'l-Ahâdîs*, c. 15, s. 314

¹⁸⁰ Bâcûrî, *Haşiytu Bâcûrî alâ ibni Kasım el-İzzî*, c. 1, s. 11

¹⁸¹ Heytemî, İbn Hacer, *Eşrefu'l-Vesâil ilâ Fehmi's-Şemâil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s.267

işlerdir. Ayrıca, sadece zikirden ibaret olmayacak ve namazın tekbir ile başlaması gibi şari' tarafından besmele dışında bir başlangıç sözü emredilmemiş olmalıdır.”¹⁸²

Molla Yahya el-Müzûrî de *Tühfetu'l-Muhtâc* üzerindeki haşiyesinde, şârihin (İbn Hacer el-Heytemî) *Şerhu'l-Ubâb*'ta şöyle dediğini nakletmektedir: “Namaz, namazın herhangi bir rüknü, hac, zikir ve dualar için besmele sünnet değildir.”¹⁸³

2.4.2. Emr-ı bi'l-Ma'rûf ve Nehy-ı ani'l-Münkerin Hükümü

Konu ile ilgili Verkânîsî'nin fetvâsını zikretmeden önce emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münkerin İslâm'ın itikad ve hayat nizamındaki önemini kısaca izah etmeye çalışacağız. Daha sonra Verkânîsî'nin konu ile ilgili fetvâsını aktaracağız.

İslâmî kaynaklarda emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münkere geniş yer verilmesi ve bu ilkenin daha çok hükümü ve uygulanmasıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar, konunun İslâm toplum hayatı açısından büyük önem taşıdığını göstermektedir. Kaynakların incelenmesinden çıkan sonuca göre emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münker fert ve toplum hayatına din, akıl ve maşerî vicdan tarafından benimsenen inançların, değerlerin ve yaşama tarzının hâkim kılınması; dinin, aklın ve sağduyunun reddettiği her türlü kötülüğün önlenmesi yolunda ferdî ve toplu gayretleri, siyasî ve sivil önlemleri ifade etmektedir.

Konuyla ilgili çok sayıdaki âyet ve hadis yanında bilhassa, “Kim bir kötülük görürse eliyle, buna gücü yetmezse diliyle onu önlesin; buna da gücü yetmezse kalbiyle kötülüğe öfke duysun; bu ise imanın en zayıf derecesidir”¹⁸⁴ meâlindeki hadis, İslâm'ın ortaya koyduğu dünya görüşü ve değer yargılarına aykırı tutum ve davranışlara karşı fiilî tedbirler almayı, sözlü uyarı ve psikolojik direniş şeklinde tepkiler göstermeyi gerekli kılmıştır. İslâm bilginleri bu tür nasların ferdî, sosyal ve evrensel planda önemini dikkate alarak davet ve cihad şeklindeki dışa dönük faaliyetler yanında içe dönük ıslâh çalışmalarının gerekliliğini de ısrarla belirtmişlerdir.¹⁸⁵

¹⁸² Heytemî, *Tühfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 1, s. 13-14

¹⁸³ Verkânîsî, *Mektûbât*, 6, s. 116-117

¹⁸⁴ Müslim, *İmân*, 78; Ebû Dâvûd, *Salât*, 232

¹⁸⁵ Çağrı, Mustafa, “Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker” *DİA* İstanbul, 1995, c. XI, s. 141

Emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münker görevini emreden ve müslümanın bu vasıfla temayüz ettiğini bildiren çok sayıda ayet ve hadis mevcuttur. “Sizden hayra çağıran, marufu emreden, münkerden vazgeçirmeye çalışan bir ümmet bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”¹⁸⁶ ayeti islam ümmetinden bir grubun bu görevi üstlenip tam bir şekilde yerine getirmeleri gerektiğini ifade etmektedir. “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. Marufu emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız; çünkü Allah’a inanıyorsunuz”¹⁸⁷ ayeti ise islam ümmetinin en hayırlı ümmet oluşunu emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münker görevini yerine getirmeye bağlamıştır. Ayrıca Benî İsrâîl’in lanetlenmesinin temel sebebinin de bu farızayı terketmek olduğunu Kur'an-ı Kerim şöyle beyan etmektedir: “İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. Yapmakta oldukları münker (çirkin iş)lerden birbirlerini sakındırmıyorlardı. Yapmakta oldukları şey ne kötü idi!”¹⁸⁸

Ayrıca konunun başında getirdiğimiz hadis ve bunun dışında çok sayıda ayet ve hadisler bu görevin önemini ve vucubiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Bunun yanında ma'rûfu emrederken aynı zamanda emredenin de bu ma'rûfu yapıyor olması ve münkeri nehyederken kendisinin de bu münkerden uzak durması gerekir. “Siz Kitab’ı (Tevrat’ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”¹⁸⁹ Ayetiyle bu durum açıkça yerilmektedir. Ancak bir kişi her ne kadar bu söylediklerini yapmıyorsa da emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münker görevini yerine getirmekle sorumludur ve bu görevi yapmadığı takdirde ikinci bir masiyet işlemiş olur.

Verkânîsî, kendi şeyhinin halifesi olan Şeyh Muhammed Sami Erzincanî'ye göndermiş olduğu ve mutaaddid konuları içeren beşinci mektupta bu konu ile ilgili kısaca şöyle izahta bulunmaktadır:

“Şafii fıkıh kitaplarında şöyle denilmektedir: Kişi emrettiği ma'rufu yapmaz ve engellediği münkeri yapsa da yine emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münker herkese

¹⁸⁶ Âl-ı İmran, 3/104

¹⁸⁷ Âl-ı İmran, 3/110

¹⁸⁸ Maide, 5/78-79

¹⁸⁹ Bakara, 2/44

farzdır. Abdullah eş-Şerkavî, *Haşiyetu şerhi't-tahrir* adlı kitabında şöyle demektedir: Kişi daha büyük bir günah işliyor olsa da bu günahı işlediği esnada da emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker görevinden sorumludur ve yanında işlenen küçük günaha da mudahale etmek zorundadır. Kendisi daha büyük bir münker işliyor ise de bu, emr-ı bi'l-ma'rûf ve nehy-ı ani'l-münker babındandır ve imkân nispetinde başkasını günah işlemekten vazgeçirmesi vaciptir. Bunu terk etmesi kendisinin işlediği günah dışında başka bir günah daha kazanmış olur. Hanefî fıkıh kitaplarında da buna benzer hükümlerin geçmeyeceğini zannetmiyorum.”¹⁹⁰

2.4.3. İmam Rabbânî'nin Bid'at Konusundaki Görüşü

Verkânîsî'nin fetvâları, tasavvûf ve diğer konular ile ilgili yazdıkları tetkik edildiğinde kendisinin son derece şer'î ilkelere bağlı olduğu ve bidatlardan kaçındığı görülmektedir. Namaz tesbihâtı, Terâvîh namazı ve diğer ibadetlerle ilgili sünnette olmayıp halk arasında yapılagelen hususlar hakkında tavrı kesindir. Bütün bunların bid'at olduğunu, kaçınması gerektiğini ve kendisinin de bid'at olabilecek durumlardan uzak durduğunu hep vurgulamaktadır.

Verkânîsî, Molla Abdulhakim Diknokî'ye göndermiş olduğu uzun metnupta zikir, dua, namaz, namaz tesbihâtı, terâvîh namazı ve daha birçok konu ile ilgili bid'at olan durumları tesbit edip bunların terkedilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Nakşibendî tarikatının bid'atlardan uzak ve sünnet-ı seniyyeye bağlılık üzerine kurulmuş olduğunu açıklar ve bu konulara destekleyici bir delil olarak da Nakşebendî tarikatında büyük mütasavvûf İmam Rabbânî'nin bid'at konusundaki görüşlerine geniş bir şekilde yer vermektedir. Aynı zamanda İmam Rabbânî'nin bid'at konusundaki bu görüşleri, Verkânîsî'nin de üzerinde önemle durduğu ve savunduğu hususlardır.

Verkânîsî'nin yukarıda zikrettiğimiz konularla bağlantılı olarak İmam Rabbânî'nin Mekrûbât'ından aktardığı bu alıntılarını ayrı bir başlık olarak vermek istedik. Çünkü ibadetlere birçok bid'at karışmış ve günümüzde bazı tasavvûf/tarikat çevrelerinin bu husustaki duyarsızlığı, toplumda tarikatların bid'atçı oldukları şüphesini ortaya çıkarmıştır. Ancak hem İmam Rabbânî'nin ve hem de Verkânîsî'nin bid'at konusundaki

¹⁹⁰ Verkânîsî, *Mektûbât*, 5, s. 98

bu kesin tavırları çok dikkat çekicidir. İki de ölçünün şer'î kurallar olduğunu, bunun dışına çıkan herşeyin bid'at sayılacağını ısrarla vurgulamaktalar.

Verkânisî, Otuz birinci mektubta beş vakit namaz ve terâvîh ile ilgili tesbihât, zikir, dua ve salavâtta yapılan bid'atler konusunu geniş bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Buna bağlı olarak İmam Rabbânî'nin bid'at konusunu ele aldığı Mektûbât'ın 186. Mektubunu nakletmiştir. Biz de önemine binaen bu mektubu ayrı bir başlık altında zikretmeyi uygun gördük.

İmam Rabbânî, Kabil Müftüsü Hoca Abdurrahman'a Farsça olarak göndermiş olduğu mektupta özetle şöyle demektedir: “Bid'at, netlik, hayır ve fayda bakımında şafak aydınlığı gibi olsa da kabul edilmez. Resulullah (s.a.v.) ve Sahabe döneminden itibaren başlayan birinci asırdan sonra ortaya çıkıp kiyâs ve ictihâda dayanmayan ve dinde yeri olmayan hususlar bid'attır. Kiyâs ve ictihâd ise şer'î hükümler için müzhirdir, muhdis değildirler. Bundan dolayı kıyas ve ictihâda dayalı hükümler bid'at olmaz. Bazı âlimlerin bid'atı, hasene ve seyyie olarak taksim etmeleri de kabul edilmez. Çünkü İmam Rabbânî, başka bir mektupta da şöyle demektedir: Her bid'at bir sünneti yok eder. Kaylûle vaktinde uyku sünnet olduğundan dolayı bu vakitte Kur'an okumak bile bid'attır. Cenazeyi üç lifâfe dışında sarık ile kefenlemek sünnet olan üç lifâfe ile yetinmeyi ortadan kaldırır.”¹⁹¹

255. Mektubta da özetle şöyle demektedir: “Günümüzde, insanların gelenek ve bid'atlerini terk etmemiz onların zoruna gitmektedir. Kiyamet gününde ise hangimizin hak üzere olduğu ortaya çıkacaktır. Hz. Mehdi'nin âhir zamanda İslam şeriatını ve sünneti uygulamaya koyacağı zaman Medine'den bid'at ile amel eden bazı âlimlerin onun hakkında; sağlam dini kaldıran ve doğru olan İslam milletini yok eden şu adama bakın, diyecekleri rivâyet edilir, Hz. Mehdi onları öldürecektir.”¹⁹²

Verkânisî, otuzbirinci mektupta Terâvîh namazının tervîhalarında yapılan muayyen bazı zikirlerle ilgili konunun sonunda bid'atlere karşı tavrını şu şekilde izah etmektedir:

¹⁹¹ İmam Rebbânî, Ahmed bin Abdülehad bin Zeynel'âbidîn (v.1033/1624) *Mektûbât*, İstanbul, 2002, c. 1, s. 323

¹⁹² İmam Rebbânî, *Mektûbât*, c. 1, s. 403

“Sonuç olarak, din edindiğimiz husus şudur: Bir amel veya bir zikir ile ilgili muteber bir kitapta delil gördüğümüz zaman onu kabul eder ve insanlara da duyururuz. Nefsimiz de itaat ederse onunla amel ederiz. Eğer delil bulamazsak geleneğe bakmayız, bu hususta tevakkuf eder ve bununla ilgili bir delil bulamadığımızı söyleriz ki varsa sizin gibi kardeşlerimiz bize delil gösterebilsinler. Terâvîh namazının tervîhalarında üç kere İhlâs süresinin okunmasını ve bunun gibi terâvîhlerdeki meşhur zikirleri terk ettiğimiz gibi. Tervihalar arasında bir şey söylemeksizin bir miktar dururuz. Çünkü bütün araştırmamıza rağmen bunun dışında bir bilgi bulamadık.”¹⁹³

2.4.4. Şer’î Konularda Kaynak Eserlerden Alıntı Yapmanın Hükümü ve Şartları

İslam hukukunda her mezhebin görüşlerini içeren temel eserler vardır. Bir konu ile ilgili mezhebin görüşünü öğrenmek için bu temel kaynaklara başvurmak gerekir. Mezheb içerisinde müftâbih olan görüşlerin tesbiti için de bazı metodlar belirlenmiştir. Görüşleri öncelikli olarak tercih edilen mezheb fukahâsı ve bu fukahânın de öncelik sırasına göre eserleri için bir tercih sıralaması yapılmıştır.

Örneğin Şafîî Mezhebinin bu konu ile ilgili metodu şöyledir: Râfiî ve Nevevî (şeyheyn) öncesi kitaplarda bulunan bir görüş mezhebin râcih görüşü olduğu anlaşılmadıkça dikkate alınmaz.

Şeyheynin temas ettiği görüşlerden ikisinin ittifak ettiği görüş en mutemet görüştür. İhtilafa düştükleri durumlarda aralarında bir tercih yapma imkânı yoksa mutemet olan Nevevî’nin görüşüdür. Nevevî’nin eserleri arasında da bir hiyerarşi olduğu kabul edilmiş ve sıralama şu şekilde yapılmıştır: *et-Tahkîk*, *el-Mecmû’*, *et-Tenkîh*, *Ravzatüt-tâlibîn*, *Minh’acüt-tâlibîn*, *Şerhu Müslim*, *Tashîhu’t-Tenbîh* ve *en-Nüket*¹⁹⁴

Nevevî’nin herhangi bir tercih yapmadığı durumlarda ehl-i tercih düzeyinde olan müftü, mezhep ileri gelenlerinin mu’temet gördükleri râcih görüşle fetvâ verir. Onların

¹⁹³ Verkânîsî, *Mektûbât*, 31, s. 153

¹⁹⁴ Kürdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Favâidu’l-Medeniyye fi men Yuftâ bi Kavlihi min Muteehhiri’l-Eimmeti’ş-Şafiiyye*, *Lübnan*, 2011, s. 55

zayıf buldukları bir görüşle kendisi racih bulsa bile fetvâ veremez. Çünkü ona kendisinin değil mezhebin râcih görüşü sorulmaktadır. Ancak müftü râcih zannedilen görüşün zayıf olduğuna dikkat çekmişse onun görüşü taklit edilebilir.

Müftü, ehl-i tercih değilse bu durumda Şafîi fukahâsı ihtilaf etmiştir. Mısır yöresi Şafii uleması veya bunların çoğunluğu Şemseddin er-Remlî'nin eserlerinde ve özellikle Nihâyetül-Muhtâc'ında ifade ettiği görüşlere güvenir. Çünkü bu eser 400 kadar âlim huzurunda müellifi tarafından sonuna kadar okunmuş, âlimler eseri bu arada tenkit ve tashih etmiş, dolayısıyla eser sıhhat yönünden tevatür derecesine ulaşmıştır.

Öte yandan Hadramevt, Şam, Dağıstan Şafii uleması ve Kürt âlimler ile Yemen ve Hicaz ulemasının çoğunluğu İbn Hacer el-Heytemî'nin eserlerinde yer alan görüşleri ve özellikle *Tuhfetu'l-Muhtâc*'ı mu'temet sayarlar.¹⁹⁵

Bu iki eserin temas etmediği hususlarda sırasıyla *Şerhul-Behce*, *Menhecüt-tullab* (Şeyh Zekeriyâ el-Ensârî), *Muğnil-Muhtâc* (Hatîb eş-Şirbînî) ve daha sonra haşiyelere başvurulur.¹⁹⁶

Diğer mezheplerin de bu konuda benzer metodları vardır. Bir konu ile ilgili bir mezhebin müftâbih görüşünü tesbit etmek için mezheb fukahâsı ve eserleri arasında bu hiyerarşiye uymak gerekir.

Bunun yanında günümüzde elimize ulaşan geçmiş âlimlerin bu eserlerinin müsanniflerine nisbetinin de tesbit edilmesi gerekir. Yazarı bilinmeyen veya bir âlime isnâd ediliyorsa isnâdın şartlarını taşımayan kitaplara itibar edilmez ve bu kitaplar fetvâ konusunda bir delil niteliğini taşımaz.

Bu yaklaşım ve şartlar İslam ümmetinde isnâd ilmi adına geniş bir ilim dalını ortaya çıkarmıştır. Nitekim isnâd ilmi İslam ümmetine has bir ilim dalı olarak tarihe geçmiştir. İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren hem Hadislerin hem de kitapların isnadı ile ilgili çok titiz çalışmalar yapılmış ve bazı metodlar geliştirilmiştir.

¹⁹⁵ Kürdî, *el-Favâidü'l-Medeniyye*, s. 59

¹⁹⁶ Muhammed İbrahim Ahmed Ali, (v. 1420/1999), Ali b. Muhammed b. Abdulaziz (v. 1429/1998), *el-Mezheb inde'l-Hanefiyye ve'l-Mâlikiyye ve'l-Şâfiyye ve'l-Hanabile*, Kuveyt, 2012, s. 312

Abdullah b. Mübârek'in, "İsnâd dindedir, eğer isnâd olmasaydı dileyen dilediği şeyi söylerdi, fakat bunu sana kim anlattı? Denildiğinde olduğu gibi kalır." Sözü ve imam Süyûfî'ye nisbet edilen "İsnâd, kitabların nesebidir" gibi vecîz sözler, özellikle kitap isnâdına da ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Ayrıca bir kitabın rivayet senedi, o kitabın yazarına aidiyetini gösteren en önemli delillerin başında yer almıştır. Bu hasasiyyetten dolayı bu ümmetin geleneğinde kitaplar bir yerde bulup alma şeklinde değil yazarına kadar ulaşan hoca- talebe silsilesi yolu ile aktarılmıştır. Günümüze kadar birçok önemli kitabın rivâyeti bu yöntemle bize kadar ulaşabilmiştir.

Klasik medreselerde verilen icâzet, müfredatta yer alan kitapların nesilden nesile bu yolla aktarılmasıdır ve bu kitapların senedi niteliğindedir.

Ayrıca bir kitabın yazarına ait olup olmadığını ortaya koymak için birden fazla nushaların karşılaştırılması ve yazarın diğer eserleriyle dil ve üslub açısından bir uyumun olması gerekir.

Bir konuda fetvâ vermek veya konu ile ilgili bir mezhebin görüşünü tesbit edebilmek için bu yöntemlere bağlı kalmak, başvuru kitabın senedinin sağlam olmasına ve bu kitabın o mezhepte müftâbih olup olmadığına dikkat etmek gerekir.

Verkânisî, bazı ulemaya diyerek isim belirtmeden kaleme almış olduğu onaltıncı mektupta kendisinden izahı istenilen konulardan biri de Şafîî Mezhebine göre namaz tesbihâtının yeri ve zamanıdır. Kendisine bu konuda soru yönelten kişi *Remlî*'nin hamışında bulunan ve tedvin edilmemiş ve musannifi belli olmayan bir yazıya dayanarak farz ile tesbihât arasına revâtib sünnetlerin girmesi durumunda tesbihât zamanının geçeceğini savunmaktadır.

Verkânisî, bunun cevabında, bazı kitapların hamışında ve kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bir yazıya ve yazarı bilinmeyen bir kitaba dayanarak fikhî bir hüküm ortaya koymanın doğru olmadığını ve böyle bir yazının delil teşkil etmediğini ifade ederek şöyle demektedir:

“İmam Nevevî’inin, ‘bu (Muharrer), fetvâ veren ve (şer’î hükümleri) öğrenmek isteyen diğerleri için mu’temet bir kitaptır’ cümlesi ile ilgili ibn Hacer şöyle demektedir: ‘Bu cümleden, güvenilir kitaplardan alıntı yapmanın ve bunu yazarına nispet etmenin caiz olduğu anlaşılır. Alıntı yapmanın senedi yazara ulaşmasa da bu konuda icma’ vardır. Buna göre bir kitabın nüshasından alıntı yapmanın caiz olabilmesi için, o nüshanın sahih olduğuna tam güvenecek veya sahih olduğuna zann-ı galip hâsıl edecek tutarlı birden fazla nüsha olacak ya da metindeki eksikliği ve tahrifi anlayan biridir ve o kitabın içeriğinin tutarlı olduğunu görecektir. Eğer bu şartlar yoksa ‘bir yerde böyle gördüm’ gibi bir kalıp kullanması gerekir.’¹⁹⁷

Tedvin edilmiş kitaplar ile ilgili hüküm bu olursa kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen kitap kenarlarındaki yazılara ise hiç itibar edilmez.”¹⁹⁸

2.4.5. İskat ve Devir

Kurban, adak, kefâret, zekât ve fitre gibi mali borçları ve bir kısım bedeni ibadetleri ifâ etmeden ölen bir kimseyi bu borçlarından kurtarmak için fakirlere kefâret olarak fidye ödenmesi işlemine ibadetler alanında iskât olarak tabir edilir.¹⁹⁹

Ölenin terikesine taallük eden haklardan biri de borçlardır. Bu borçlar da Allah hakkı ve kul hakkı olmak üzere ikiye ayrılır.

Hanefî Mezhebine göre önce kul hakkı olan borçlar ödenir ve vasiyyet varsa iskât denilen kefâretler terikenin üçte birinden çıkarılır. Eğer ölenin terikesi yok veya kul hakkı denilen borçların ödenmesi ile terike kalmazsa ya da vasiyyet yoksa vârislerin iskât vermeleri zorunlu değildir.

Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise vasiyyet olmasa da kefâretler (iskât) terikenin üçte biri ile sınırlı olmaksızın ödenecektir. Ancak Şafiî Mezhebine göre önce Allah hakkı olan kefâretler ödenir, Malikî Mezhebine göre ise önce kul hakkı olan

¹⁹⁷ Heytemî, *Tühfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, c. 1, s. 38-39

¹⁹⁸ Verkânîsî, *Mektûbât*, 16, s. 119

¹⁹⁹ Bardakoğlu, Ali, “ıskat”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. XVI, s. 140

borçlar ödenir. Hanbelî Mezhebine göre ise önce terikenin aynına taalluk eden borçlar ödenecektir.²⁰⁰

Iskat için terikenin/terikeden ayrılan miktarın yetmemesi durumunda uygulanan yönteme devir denilir. Bir miktar para fidye olarak fakire verilir, o da bunu alıp kabul ettikten sonra tekrar iade eder, aynı para tekrar fakire fidye olarak verilir ve bu işlem fidye meblağına ulaşıncaya kadar tekrar edilir.

Devir yöntemini câiz gören âlimler, terikenin/terikeden ayrılan miktarın yetmemesi durumunda bu yöntemle mevcut olan miktarı çoğaltmak ve başka bir şekilde ödeme imkânı olmayan kişilerin kendilerine vacip olan meblağa eşit hale getirmek istemişler ve bu şekilde Allah'ın kabul etmesi temennisinde bulunmuşlardır. Aslında devir işleminde kimsenin bir hak kaybı olmaması ile beraber bu yöntem, malî olarak kefareti tam verebilenler için değil, fidye borcunu başka türlü ödeme imkânını bulamayanlar için bir çıkış yolu olarak önerilmiştir.

Bunun yanında devir yöntemi, şer'î bir delile dayanmadığı ve mekâsıd-ı Şerîa'ya da uymadığı gerekçeleri ile eleştirilmiştir.

Son dönem Hanefî ulemâsından Haskefi (v. 1088/1677) *ed-Dürri'l-Muhtâr ala Tenviri'l-Ebsâr*'da ve İbn Abidîn de (v.1252/1836) bu kitaba yazmış olduğu *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr*'da devir yöntemini doğru bulup tavsiye etmişlerdir.

İbn Abidîn, *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr*'da zikretmiş olduğu; “Ölen kişi eğer iskatin devrini vasiyet etmiş ise de velisinin devir yapması vâcib değildir, çünkü bu teberru' ile vasiyettir. Malının üçte biri yetiyorsa kendisinin üzerinde vâcib olan kefareti miktarının tümünü vasiyet etmesi vâcibtir. Eğer kefareti miktarından daha az vasiyet edip terikenin üçte birinin kalan kısmını varislere bırakır veya başkasına bağışlarsa, kendisine vâcib olanı terkettiği için günah işlemiş olur”²⁰¹ sözü yanlış anlaşılmış ve İbn Abidîn'in devir'i caiz görmediği şeklinde yorumlanmıştır. Bu husus Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'ye de sorulmuş. Bunun üzerine Verkânîsî, Şeyh Abdurrahman et-Tahi'nin halifesi Şeyh Tahir el-Âbiri'ye göndermiş olduğu mektupta İbn Abidîn'in bu konudaki

²⁰⁰ *Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, c. 11, s. 218-219

²⁰¹ Haskefi, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefi ed-Dimaşkî, (1088/1677), *ed-Durru'l-Muhtâr şerhu Tenviri'l-Ebsâr*(*Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr* ile beraber), İstanbul, 1984, c. 2, s.73

sözünün nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamıştır. Verkânisî'nin konu ile ilgili açıklaması şöyledir:

“İbn Âbidîn kitabından anlaşılana şudur: Ölen kişi eğer iskatın devrini vasiyet etmemiş ise veya vasiyet etmiştir fakat zengin ise malının üçte birinden keffaretleri devirsiz çıkarılabiliyorsa velisi devir yapmak zorunda değildir. Çünkü devir teberru sayılır ve ölü zengin olduğu zaman vasiyet etmiş olsun veya olmasın velisinin teberruda bulunma zorunluluğu yoktur. Bu zorunluluğun olmaması ile beraber ölü, vacip keffaretin çıkarılmasını vasiyet etmemiş olsa da velisinin devir yapması caizdir, belki de mustahaptır.

İbn Âbidîn'e göre âdet haline gelmiş olan devirin caiz olmadığına dair vehminiz açık bir yanlıştır.

Sonuç olarak ölü, üzerinde farz olan keffaretleri vasiyet etmeyi terk edip hatim ve tehlikeleri vasiyet ederse, vacip olan vasiyeti terk ettiğinden dolayı günah işlemiş olur.

Ölünün velisi, eğer ölü vasiyet yapmış ise onun malından, vasiyet yapmamış ise kendi malından devir yapması mustahaptır. Şarihin (Haskefi), ‘eğer herhangi bir mal bırakmamış ise varisi yarım sa’ borç alır’ sözünden anlaşıldığı gibi bu ölüye teberrü’dür, ölüye teberrü’ta bulunmak ise mustahaptır.

Haşiye sahibi İbn Âbidîn de bu söze atfen şöyle demektedir: ‘Veya vasiyet ettiği miktar onu (namaz, kurban, yemin ve bunun dışında keffaret gerektiren hususları) karşılamıyor ise veya hiçbir şeyi vasiyet etmemiş ise ve veli de teberrü’ta bulunmak istiyorsa.’

Daha sonra şöyle demektedir: ‘Teberru kelimesi ile ölü, vasiyet etmiş olsa da velisinin devir yapması vacip olmadığına işaret etmektedir. Çünkü bu, teberru ile vasiyettir.’

İbn Âbidîn'in sözüne dikkatli ve doğru bir şekilde bakınız. Devirin cevazı ve istihbabını değil vücûbunu nefyettir. Deviri vasiyet etmiş olsun veya olmasın, fakir veya zengin olsun ona teberrü’ta bulunabilmenin ispatı aynı zamanda devrin caiz veya mustahap olduğunun da ispatıdır.

Sonuç olarak, ölü, malının az bir kısmını devir ile vasiyet eder ve üçte birinin kalanını varislere veya başka işe bırakırsa günah işlemiş olur. Fakat bütün durumlarda onun için devirin yapılması ona fayda verir ve kefareti düşürür. Çünkü bu, velinin ölüye teberrü'ta bulunmasıdır. Bu, sınırlı idrakimin ulaşabildiği husustur.²⁰²

Ayrıca devir'in yapılış şekli ve bunu yaparken yetkili, izin, hibe ve kabz gibi hususların şer'î hükümlerine riayet edilmesi gerektiği hususunda bir açıklama Verkânisî'ye nisbet edilmektedir. Molla Hâvî ez-Zâhûrânî, Molla Muhyeddin Hâvîlî'nin mektublarını topladığı kitapta bu açıklamaya yer vermektedir.²⁰³

2.4.6. Hatim ve Tehlillerin Ücretle Okunması

Müslümana has olup ve ibadet olan işlerde icâre akdinin sıhhati ve bu ameller karşılığında ücret almanın cevazı konusunda fukahânın ihtilafı vardır.

Hanefî, Ahmed b. Hanbel mezhepleri ile Atâ ve Dahhâk gibi âlimlere göre ibadetlerde icâre sahîh olmaz ve bu ameller karşılığında ücret almak caiz değildir.²⁰⁴

İbn Abidîn, el-*Fetâvâ'l-Hâmidîyye*'nin icâre bahsinde konu ile ilgili şöyle demektedir: el-Hidâye'de, müslümana has olan bütün ibadetlerde icâre câiz değildir. Çünkü Resulullah (s.a.v.), “Kur'an'ı okuyun ve onunla yemeyin” buyurmaktadır. İmam Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre mutlak olarak (hem öğretme hem de okuma) ibaderlerde icâre sahîh değildir denilmektedir. *Mi'râcu'd-Dirâye*'de, Ahmed b. Hanbel, Atâ, Dahhâk, Zührî, Hasan, İbn Sîrîn, Tâvus, Şa'bî ve Nahaî'nin de bu görüşte olduğu geçmektedir.

Ayrıca Kur'an okumak sevâb taleb edilen bir ibadettir ve bu hususta icâre akdi sahîh değildir. Çünkü icâre akdi menfaat satışıdır, Kur'an okuyan için sevâb dışında bir menfaat yoktur ve sevâb satışı da sahîh değildir. Bir de sevâbın hâsıl olup olmadığı da bilinmiyor. Aslında ücretle Kur'an okuyan kişi Allah için değil dünya menfaati için okur. Çünkü müste'cîr'in kendine ücret ödemeyeceğini bilse ona bir harf bile

²⁰² Verkânisî, *Mektûbât*, 8, s. 104

²⁰³ Molla Hâvî ez-Zâhûrânî, (v. 1436/2015), *el-Mektûbât li Molla Muhyeddin Hâvîlî*, Beyrut, 2014, nşr. Mektebetu Seyda, Diyarbakır, s.23

²⁰⁴ *Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytîyye*, c. 1, s. 291

okumayacaktır. sevâbın en önemli şartı olan İhlâs olmadığı için bu durumda sevâb da hâsıl olmaz.²⁰⁵

Müteahhir Hanefî fukahâsı, zarûretten dolayı istihsanen Kur'an'ı Kerim ve fıkıh öğretimi ile müezzinlik ve imamlık hususlarında icârenin sıhhatına cevâz vermişlerdir. Ancak sadece Kur'an okuma konusunda icârenin sıhhatına cevâz veren olmamıştır.

Cevheratu'n-Neyyira ve *Reddu'l-Muhtâr ale'd-Durril-Muhâr* gibi bazı Hanefî kaynaklarında bu meselenin Hanefî Mezhebinde ihtilafli olduğu geçse de İbn Abidîn, bunun bir hata olduğu, *Cevheratu'n-Neyyira*'da Kur'an talimi yerine hataen Kur'an okuma karşılığında icârenin caiz olduğu geçtiği ve ondan sonra yazılan bazı eserler bunu bu şekilde hatalı naklettiklerini söylemektedir.²⁰⁶

Aşağıda zikredeceğimiz Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin konu ile ilgili fetvâsında da bu hususa değinilmektedir. Verkânîsî, ücretle Kur'an öğretilmesinin caiz görülmesindeki illetin, günümüzde Kur'an okuma konusunda da mevcut olduğunu, buna binaen Haskefî, Tahtâvî ve Damad'ın konu ile ilgili zikrettikleri fetvânın tercih edilmesinin daha uygun olacağını savunmaktadır.

İmam Mâlik, İmam Şafî, Ebu Kalabe, Ebu Sevr ve İbn Münzir gibi âlimler ise ücretle Kur'an okumayı caiz görmüşler. Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivâyet de bunu câiz görmektedir.

Buhârî'de geçen “ Karşılığında ücret almanızın en hak olduğu şey Allah'ın kitabıdır “²⁰⁷ hadisi ve yine *Buhârî*'de yer alan “Hz Peygamberin erkek bir sahabiye Mehîr yerine ezberindeki Kur'an sureleri karşılığında bir bayanla evlendirmesi”²⁰⁸ hususundaki hadisler delil olarak getirilmiştir.

Ayrıca Kur'an öğretimine zarûretten dolayı icârenin sıhhatına cevaz verilmişse günümüzde bu zarûret Kur'an okumada da vardır ve buna da cevaz verilmesi gerektiğini söylemektedirler.

²⁰⁵ İbn Abidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz Abidîn ed-Dimeşkî, *el-Ukûdu'd-Durriyye fî Tenkîhi'l-Fetâvâ'l-Hâmidîyye*, nşr. *Dâru'l-Ma'rîfe*, (tz), c. II, s.127

²⁰⁶ İbn Abidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz Abidîn ed-Dimeşkî, *Şerhu Menzûmeti Ukûdu Resmî'l-Müfîfî*, Haydarabad, Hindistan, 2000, s.13

²⁰⁷ Buhârî, icâre, 16; Tıb, 34

²⁰⁸ Buhârî, Fedailul Kur'an, 20- 22; Nikâh, 37

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'ye de bu husus sorulmuştur. Verkânîsî, bunu câiz görmeyenlerin ve İbn Âbidîn'inin görüşünü değil câiz görenlerin görüşünü tercih ettiğini görmekteyiz.

Verkânîsî'nin Şeyh Abdurrahman et-Tahi'nin halifesi Şeyh Tahir el-Âbiri'ye gönderdiği mektubun bir bölümünde konu ile ilgili şöyle demektedir:²⁰⁹

“Hatim ve tehlillere gelince, eğer İbn Âbidîn kitabından bunun vasiyet edilmesi ve icare edilmesinin sıhhatı ile ilgili fetvâ istiyor iseniz bu kitaba göre bunun fetvâsı yoktur ve âdet haline gelmiş birçok hayırlı işler de terk edilmiş olur. Eğer herhangi bir mezhebe ve herhangi bir kitaba göre fetvâ istiyorsanız önünüzde İmam Şafii Mezhebi gibi geniş bir yol vardır.

Haskefi de *Dürrü'l-Muhtâr*'da akrabaya vasiyet babının sonunda, ücret ile Kur'an ve tehlil okumanın ve vasiyet etmenin sahîh olduğuna dair fetvâ vermiştir.²¹⁰

Tahtâvî ve *Damat* adlı kitaplara da bakınız. İbn Âbidîn her ne kadar bu görüşü zayıf saymış ise de bunların bu fetvâya itimat ettiklerini tahmin etmekteyim.

Zayıf fikrimin meylettiği husus şudur: Hayır kapısını açma bakımından şerhin görüşünü taklit etmek bu kapıyı kapatan haşiyenin görüşünü taklit etmekten daha evlâdır. Ayrıca İbn Âbidîn Kur'an okumanın terk edilmesi endişesinden dolayı ücretle Kur'an öğretilmesini caiz görmektedir. Günümüzde bu illet Kur'an okumanın kendisinin ücretle yapılmasında ve bunu vasiyet etmede de mevcuttur. Çünkü günümüzde insanların çoğu para ve karşılık almadıkları zaman Kur'an okumayı ve öğrenmeyi terk edecekler ve Kur'an tamamıyla terk edilmiş olacaktır. Kur'an öğretilmesinin ücretle yapılmasında nasıl zarûret varsa Kur'an okumada da bu zarûret vardır. *Tahtâvî* ve diğerleri *dürrü'l-Muhtâr*'daki görüşü destekliyor iseler bu daha da güç kazanır.

Dürrü'l-Muhtâr'ın ibaresi şöyledir: ‘Ben diyorum ki, kabirlerde Kur'an okumanın mekruh olduğunu ve ibadetlerin ücretle yapılmasının caiz olmadığını söyleyen görüşe göre kabrinde Kur'an okumayı vasiyet edenin vasiyetinin geçersiz

²⁰⁹ Verkânîsî, *Mektûbât*, 8, s. 104-105

²¹⁰ Haskefi, *ed-Durru'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr (Haşiyetu Reddi'l-Muhtâr ile beraber)*, c. 6, s. 691

(batıl) olması gerekir. Fakat bunların caiz olduğuna dair müftâ bih olan görüşe göre de kabrinde Kur'an okumayı vasiyet edenin vasiyetinin caiz olması gerekir.”²¹¹

2.4.6. Tecvidin Hükümü

Sözlükte “bir şeyi güzel ve sağlam yapmak, onu süslemek” anlamındaki tecvîd kelimesi için “ifrat ve tefrite kaçmadan sıfatlarına uygun şekilde harfleri mahreçlerinden çıkarmak”, “Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatlarının konu edildiği ilim”, “Kur'ân-ı Kerîm'i harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet edip vakıf, vasıl, sekte vb. tilâvet kurallarına uyarak güzel ve hatasız okumayı öğreten ilim” gibi tanımlar yapılmıştır.²¹²

Hiz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme'ye onun kıraati sorulduğunda, “Resûlullah (s.a.v.) kıraatini ayırırdı (tane tane, dura dura okurdu)” cevabını vermiştir.²¹³ Enes b. Mâlik de, “Resûlullah'ın kıraati medli idi” dedikten sonra besmeleyi örnek olarak zikretmiş ve Hiz. Peygamber'in “bismillâh”ı, “er-rahmân”ı ve “er-rahîm”i uzattığını söylemiştir.²¹⁴ Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Ebû Huzeyfe'nin âzatlısı Sâlim gibi bazı sahâbîler Kur'an'ı güzel sesle ve tecvide okudukları için Resûl-i Ekrem'in övgüsünü kazanmışlardır.²¹⁵ Kur'an lafzı ve mânasıyla birlikte indirildiğine göre onun lafzının orijinal şekliyle korunması için tecvidin öğrenilmesi farz-ı kifâye, Kur'an okurken harflerin zat ve sıfât-ı lâzımelerinin bozulmasıyla ortaya çıkan lahn-ı celîden sakınacak biçimde tecvid kurallarına uyulması farz-ı ayın veya vâcip kabul edilmiştir.

Buna göre Kur'an-ı Kerim'de yapılan yanlışlar iki kısma ayrılır:

1. Lahn-i celî (açık yanlış). Harflerin yapısında ve özelliklerinde (zat ve sıfât-ı lâzımelerinde) yapılan hata olup bu tür hataları Arapça'yı ve Kur'an okumasını bilen kişiler farkedebilir. Bu hatalar bir harfi başka bir harfle değiştirmek, harf ilâve etmek, mevcut bir harfi terketmek veya bir harfin harekesini değiştirmek, harekeli harfi sâkin kılmak, sâkin bir harfe hareke vermek şeklinde olabilir. Kur'an okurken manayı bozan

²¹¹ Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr (Haşiyetu Reddi'l-Muhtâr ile beraber)*, c. 6, s.691; Verkânîsî, *Mektûbât*, 8, s.105.

²¹² Abdurrahman Çetin, *DİA*, “Tecvid” İstanbul, 2011, c. 40, s. 253

²¹³ Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 23; ebu Dâvût, *Vitir*, 20

²¹⁴ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 29

²¹⁵ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 31; Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn*, 236

veya irab ve kelime yapısını değiştiren bu tür hatalardan sakınılması vacib kabul edilmiştir²¹⁶

2. Lahn-i hafî (gizli yanlış). Harflerin sıfât-ı ârızalarında meydana gelen hatalar olup bunlar ehil olmayan kimseler tarafından anlaşılabilir. Lahn-i hafîde harfin zâtı (yapısı) değişmez, mâna bozulmaz. İhfâ, iklâb, izhar, idgam gibi uygulamaları terketmek yahut bunları yanlış yerde yapmak, vâcip medleri eksik, tabii medleri fazla uzatmak, râ harfindeki tekrîr yahut mîm ve nûn harflerindeki gunneler belirtilirken ifrat veya tefritte bulunmak gibi hatalar lahn-i hafî olup Kur'an tilâveti sırasında görülen bu tür hataların yapılması mekruh görülmüştür.

Verkânîsî, tecvidin hükmü ile ilgili molla Fethullah el-İrvîsî'ye gönderdiği mektupta şöyle demektedir:

“İbn Hacer ve Molla Halil el-Es'urdî'nin tespitine göre tecvid iki kısma ayrılır.

Birincisi, harfleri mahreçlerinden çıkarmak, harflerin sıfatlarını izhar etmek, şeddeli harfleri şeddeli okumak, vacip medleri uzatmak, med olmayan yerleri kısaltmak ve i'rabı doğru okumaktır. Tecvidin bu kadarı vaciptir, hata ve unutma dışında bu kuralları terk eden günah işlemiş olur.

İkincisi ise, terkîk, tefhîm, ğünne, işmâm, iklab ve bilinen yerlerinde vakıf ve vasıldır. Bu konulardaki tecvîd ise mustahaptır ve Kur'an'ı güzel okumanın âdabıdır. Bunu terk eden de günah işlemiş olmaz.”²¹⁷

²¹⁶ Ali el-Kârî (1014/1605), *el-Minehu'l-Fikriyye fî Şerhi Mükaddimet'il-Cezeriyye*, Dimeşk, 2012, s. 66

²¹⁷ Verkânîsî, *Mektûbât*, 14, s. 111

SONUÇ

Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, 1262/1845 ile 1317/1899 yılları arası ülkemizin Doğu bölgesinde yer alan Bitlis ve çevresinde yaşamıştır.

Zûlî tarikatının kurucusu olarak bilinen ve Şeyh Abdulkadir Geylanî döneminde yaşamış Şeyh Musa ez-Zûlî (Mardinî), 15. kuşaktan dedesi olduğu söylenir. Hz. Ömer'in soyundan oldukları için "Ömerî" lakabıyla da bilinirler.

Bu ailede çok sayıda ilim adamı ve meşâyih çıkmıştır. Bunlar içerisinde Şemsüşşerîa ve Sadruşşerîa lakapları ile şöhret bulmuş olanlar vardır.

Verkânîsî'nin hayatı ve eserleri araştırıldığında hem ilmî hem de Tasavvuf/Tarikat yönünün çok güçlü olduğu ve kendi döneminde etkin bir şahsiyyet olduğu görülür.

Amelde ve tasavvuf uygulamasında şer'î ilkelere son derece önem vermiştir. Basit sayılabilecek bir meselede de uzun araştırmalar yaparak devamlı doğru sonuca varma gayretini göstermiştir. Vardığı neticeleri bizzat kendisi uygulamış ve çevresine de tavsiye etmiştir. Çalışmamızın fetvâlar bölümünde yer alan birçok fetvâ buna örnek olarak verilebilir.

Bid'atlere karşı hassas bir tavır sergilemiştir. Kendisi bid'atlerden uzak durduğu gibi çevresine de bid'atlerden uzak durmayı tavsiye etmiştir. Bu konuda daha çok İmam Rabbanî'den destek alarak bid'at-ı hasane denilen hususlar da dâhil her bid'atın bir sünneti ortadan kaldırdığını ve her türlü bid'attan uzak durulması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.

Ayrıca yaşadığı çağı iyi tanımış ve sıkıntılı dönemlerde sağlam bir duruş sergileyebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sıkıntılı son döneminde yaşamış, farklı yaklaşımların ve çözümlerin tartışıldığı bir dönemde sükûneti tavsiye etmiştir. Mevcut idareden şikâyetçi olsa da bunun yerini alacak yönetimlerin daha kötü olacağını devamlı vurgulamış ve ona göre tavır almak gerektiğini tavsiye etmiştir.

Verkânisî'nin fetvâları tetkik edildiğinde kendisinin özellikle fıkıh alanında geniş malumata sahip olduğu ve uzun yıllar bu alanda yoğun bir şekilde çalışmış olduğu anlaşılır. Bundan dolayı döneminin fetvâ mercii olmuştur. Sadece Doğu bölgesinden değil Türkiye'nin birçok ilinden fetvâ için kendisine başvurulmuştur. Bazen Ezher Üniversitesi'nden de verilen fetvâlarla ilgili görüşüne müracaat edilmiş, kendisi konu ile ilgili fetvâları yazılı olarak göndermiştir.

Yaşadığı dönemde hem ülemâ tarafından hem de kendisinin şeyhi olan Şeyh Abdurrahman Tâhî tarafından ilmî seviyesi takdir edilmiş, ilmî meseleler ona intikal edilmiş ve fetvâlarda ona müracaat edilmiştir. Fıkıh ve fetvâ alanındaki bu üstün seviyesinden dolayı kendi döneminde "Şeyhüşşerîa" lakabına laik görülmüştür.

Fıkıhî bilgisi yanında Fetvâ adâbına da önem verdiği hazırlamış olduğu fetvâlardan anlaşılmaktadır. Müsteftinin durumu yanında mezheplerin görüşü, mezhebin müftâbih görüşü, görüşü ile fetvâ verme konusunda fukahâ ve mezhep kaynaklarının tertibine riayet ettiği görülür.

Bir konuda fetvâ vermek için meseleyi detaylı bir şekilde ele almakta ve çok sayıda esere başvurarak farklı görüşler arasında müsteftî'nin haline daha uygun olan ve delilleri daha kuvvetli olan görüşe göre fetvâ vermektedir.

Bu çalışmamızda Verkânisî'nin yazılı fetvâlarını konularına göre gruplandırarak değerlendirmeye çalıştık. Bulabildiğimiz fetvâları, namaz, zekât, aile hayatı, tazminat hukuku ile çeşitli konular başlığı altında da sigaranın hükmü, besmelenin sünnet olduğu yerler, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkerin hükmü, imam rabbânî'nin bid'at konusundaki görüşü, şer'î konularda kaynak eserlerden alıntı yapmanın hükmü ve şartları, iskat ve devir, hatim ve tehlillerin ücretle okunması ve tecvidin hükmü gibi başlıklar altında gruplandırdık.

Verkânisî ile ilgili yapmış olduğum bu kısa çalışma başta kendim için çok faydalı olmuştur. Verkânisî'nin hayatı, fetvâları ve meselelere yaklaşımı; bilgi, tecrübe ve şer'î ilkelere bağlılık hassasiyeti açısından tekrar tekrar başvurulması gereken bir kaynak olduğu kanaatindeyiz.

Verkânîsî'nin yaşadığı dönem ve takındığı duruş, Verkânîsî'nin tasavvufî yönü ve bir mütasavvuf olarak Verkânîsî'nin bid'atlere karşı tavrı gibi konuların çalışılmasının faydalı olacağını belirtmek isteriz.

Ayrıca mahtut (yazma) olarak bekleyen ve Verkânîsî'nin yazmış olduğu eserlerden oluşan *Kenzu'l-Cevâhir* ve Verkânîsî'nin torunu Şeyh Âsım Verkânîsî'nin kaleme almış olduğu *Birketü'l-kelimât* adlı eserlerin tahkik yapılması bu konuda araştırma yapacak olanlara yardımcı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aktan, Hamza, “*Damân*”, *DİA* İstanbul, 1993, c. VIII, s. 450-453.
- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1996.
- Ali el-Kârî (v. 1014/1605), *el-Minehu'l-Fikriyye fî Şerhi Mukaddimet'il-Cezeriyye*, Dimeşk, 2012.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Vesikalar Bölümü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- Bardakoğlu, Ali, “*Iskat*”, *DİA*, İstanbul, 1996. c. XIX, s. 137-143.
- Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed (v. 1277/1860), *Hâşiyetu Bâcûrî ala Şerhi İbn Kâsım el-Gazzî ala Metni Ebi Şüca'*, Beyrut, 1999.
- Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed, (v. 1276/1860), *Şerhu Cevhereti't-Tevhîd*, neşr: Mektebetu'l-İrşad, İstanbul, 2007.
- Buhârî, ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul, Çağrı yayınları, 1981.
- Büceyremî, Süleyman b. Muhammed (v.1221/1806), *Hâşiyetü'l-Büceyremî ala'l-Hatîp eş-Şirbînî*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1995.
- Çağrı, Mustafa, “*Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker*”, *DİA* İstanbul, 1995, c. XI, s. 138-141
- Çetin, Abdurrahman, “*Tecvid*”, *DİA*, İstanbul, 2011. c. 40, s. 253-254.
- Dağıştânî (Şirvânî), Abdülhamit (v. 1301/1883), *Hâşiyetün ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, Mısır, 1983.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Suleyman (v. 1078/1667), *Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Multekâ'l-Ebhur*, neşr. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tz.

- Ensârî, Şeyhu'l-İslam Zekeriyâ b. Muhammed b. Zekeriyâ (v. 926/1519), *Esnâ'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib*, neşr. Dâru'l-Kütübi'l-İslamî (tz)
- Ferrâ', Ebu Muhammed Huseyin b. Mes'ud el-Bağavî (v. 516/1122), *el-Mesâbih (Mesâbihu's-Sünne) Daru'l-Marife, Beyrut, 1987*
- Firuzâbâdî, Ebu-İshak, İbrahim b. Ali (v. 479/1087) *et-Tenbih fi'l-Fıkhi's-Şafîi*, Beyrut, 1403
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dimaşkî (v. 1088/1677), *ed-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr (Haşiyetu Reddi'l-Muhtâr ile beraber)*, İstanbul, 1984
- Hattâbî, ebu Suleyman Muhammed b. Muhammed (v.388/988), *Meâlimu's-Sünen (şerhu Süneni ebi Davud)*, Haleb, 1932.
- Heytemî, İbn Hacer, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed (v. 974/1567), *Fethu'l-Cevâd fi Şerhi'l-İrşâd*, Thk: Abdullatif Hasan Abdurrahman, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Heytemî, İbn Hacer, *ed-Dürri'l-Mendûd fi's-Salâti ve's-Selâmi âlâ Sâhibi'l-Makâmi'l-Mahmûd*, thk: Abdulkadir Mükri, Darü'l-Minhâc, 2005
- Heytemî, İbn Hacer, *el-Fetâvâ'l-Kubrâ'l-Fıkhiyye*, tz.
- Heytemî, İbn Hacer, *el-Îâb Şerhu'l-Ubâb*, Camiatu Melik Suud Kütübhanesi, 5541
- Heytemî, İbn Hacer, *el-Minhâcu'l-Kavîm Şerhu Mukaddimeti'l-Hadremiyye*, Beyrut, 2000.
- Heytemî, İbn Hacer, *Eşrefu'l-Vesâil fi Şerhi's-Şemâil*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Heytemî, İbn Hacer, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1993.
- Heytemî, İbn Hacer, *Fethu'l-Mubîn li Şerhi'l-Arbeîn*, Mısır, 1902.

Heytemî, İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut, 1983.

Hisnî, Ebubekir b. Muhammed (v.829/1425), *Kifâyetu'l-Ahyâr fî Ğâyeti'l-İhtisâr*, Dimeşk 1994.

İbn Abidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz Abidîn ed-Dimeşkî, (v.1252/1836), *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr*, Beyrut 1992.

İbn Abidîn, *el-Ukûdu'd-Durriyye fî Tenkîhi'l-Fetâvâ'l-Hâmidîyye*, nşr. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tz.

İbn Abidîn, *Şerhu Menzûmeti Ukûdu Resmî'l-Müftî*, Haydarabad, Hindistan, 2000.

İbn Kasım, Ahmed el-Ubâdî, (v. 992/1584), *Hâşiyetün ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut, 2005.

İbn Mukrî, İsmail b. Ebubekir el-Yemenî,(v. 837/1433) *Ravdü't-Tâlib ve Nihâyetu Matlebi'r-Râğib*, nşr. Dâru'd-Diyâ', Kuveyt, 2013.

İmam Rabbânî, Ahmed el-Fârûkî, Serhindî, (v. 1034/1624) *Mektûbât*, İstanbul, 2002.

Korkusuz, M. Şefik, *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, İstanbul, 2010.

Kürdî, Muhammed b. Süleyman, (v. 1194/1780), *el-Havâşî'l-Medenîyye ala Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Hadremîyye*, Hindistan, 1865.

Kürdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Fevâidu'l-Medenîyye fî men Yuftâ bi Kavlihi min Muteehhiri'l-Eimmeti's-Şafiyye*, Lübnan, 2011.

Mellibârî, Zeynuddîn Ahmet b. Abdulaziz (v. 987/1579), *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurreti'l-Ayn bi Muhimmâti'd-Dîn*, Dâru İbn Hazm, tz.

Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye, Kuveyt, (h.1404-1427)

Molla Hâvî ez-Zâhûrânî, (v. 1436/2015), *el-Mektûbât li Molla Muhyeddin Hâvîlî*, Beyrut, 2014, nşr. Mektebetu Seyda, Diyarbakır.

- Muhammed İbrahim Ahmed Ali, (v. 1420/1999), Ali b. Muhammed b. Abdulaziz (v. 1429/1998), *el-Mezheb inde'l-Hanefiyye ve'l-Mâlikiyye ve's-Şâfiyye ve'l-Hanabile*, Kuveyt, 2012.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l Hüseyin en-Neysebûrî (v. 261/874), *el-Müsnedu's-Sahîh el-Muhtasar bi Nakli'l-Adli an Adlin ilâ Resûlillahi Sallallahu aleyhi ve sellem*, Beyrut 2005.
- Nevevî, Muhyeddin Yahya b. Şeref (v. 676/1277), *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, nşr. Daru'l-fikr, tz.
- Nevevî, Muhyeddin Yahya b. Şeref (v. 676/1277), *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, Beyrut 1392.
- Ravyânî, Abdulvahid b. İsmail, (v. 502/1108), *Bahru'l-Mezheb*, Beyrut, 2002.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza b. Şihabüddin (v.1004/1595), *Nihâyetu'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, Mısır, 1930.
- Şebrâmilsî, Ali b. Ali, (v. 1087/1676) *Haşiyetu Şebrâmilsî ala Nihâyeti'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, (*Nihâyetu'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc* ile beraber), Mısır, 1930.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Yemenî, (v. 1250/1834) *Tuhfetu'z-Zakirîn bi Uddeti'l-Hisni'l-Hasîn*, Beyrut, 1984.
- eş-Şihâb, Muhammed b. Selâme ebu Abdillâh el-Kadâî, (v. 454/1062), *Müsnedu Şihâb*, Beyrut, 1986.
- Şirbinî, Muhammed Hatip, (v. 977/1570) *el-İknâ' fî Halli Elfâzi ebi Şücâ'*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Şirbinî, Muhammed Hatip, *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Maânî Elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Tabarânî, ebu'l-Kasım, (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul, 1983.

Tebrizî, Muhammed b. Abdullah el-Hatib, (v. 741/1340), *Mişkâtu'l-Mesâbih*, thk: Nasiru'd-din Elbânî, Beyrut, 1979.

Ubâdî, Ahmet b. Kasım, (v. 992/1584), *Haşiyetu ibn Kâsım ala Tuhfeti'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, (*Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc ile beraber*) Beyrut, 1983.

Verkânisi, Şeyh Âsım (v. 1432/2011), *Birketü'l-Kelimât*, M. Mesut (Ayte) Verkânisi'nin özel kütüphanesi

Verkânisi, Şeyh Fethullah (v. 1317/1899), *Kenzu'l-Cevâhi*, M. Mesut (Ayte) Verkânisi'nin özel kütüphanesi

Verkânisi, Şeyh Fethullah (v. 1317/1899), *Mektûbât*, M. Mesut (Ayte) Verkânisi'nin özel kütüphanesi.

 KONYA	T.C. NECMEETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMEETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

Öz Geçmiş

1966 yılında Diyarbakır Silvan ilçesinin Kurişa köyünde doğdu. İlkokulu Bismil ilçesi Mezrê ve Yukarıdolay (Fetla jor) köyleri ile Silvan ilçesinde okudu (1980), orta ve lise tahsilini Silvan'da tamamladı (1987). Bunun yanında Diyarbakır bölgesinde bulunan medreselerde başta babası Molla M. Said Tâxikî (el-Amidî) olmak üzere farklı hocalardan Arapça ve İslamî ilimler alanında dersler aldı. 1990 yılında Diyarbakır İmam Hatip Lisesinde dışarıdan fark dersleri sınavına girerek İmam Hatip Lisesi diplomasını aldı.

Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip olarak (1992-2007) görev yaptı. 2007 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl başladığı Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezinden 2010 yılında (18. dönem) mezun oldu. İhtisas eğitiminden sonra iki yıl Diyarbakır Bağlar Sıddik-ı Ekber Camii İmam Hatibi ve Diyarbakır Bağlar Çelebi Eser Bölge Yatılı Kuran Kursunda öğretici olarak görev yaptı. 2012 yılında vaiz olarak atandı ve Diyarbakır cezaevi vaizi olarak göreve devam etti. 2013 yılında Rize Müftü Yusuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezine eğitim görevlisi olarak atandı. Halen Diyarbakır Dini Yüksek İhtisas Merkezinde eğitim görevlisi olarak göreve devam etmektedir.

Evli ve altı çocuk babasıdır.